

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Факультет аграрної економіки і менеджменту
Кафедра обліку та економіко-правового забезпечення АПБ

ПАШИНСЬКИЙ Юрій Антонович

**Механізм управління ресурсозбереженням на підприємстві /
Mechanisms for management of resource saving at the enterprise**

Спеціальність: 8.18010024 – Прикладна економіка

Магістерська програма – Прикладна економіка

Магістерська робота

Виконав студент групи ПЕМ-21
Ю.А. Пашинський

Науковий керівник:
к.е.н., доцент А.М. Бутов

Магістерську роботу допущено
до захисту

« ____ » _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ Р.Ф. Бруханський

ТЕРНОПІЛЬ -2017

ЗМІСТ

Вступ	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ	6
1.1. Наукові засади організації ощадного використання ресурсів	6
1.2. Теоретичні основи визначення деструктивних явищ ресурсокористування	19
1.3. Особливості трансформації зарубіжних та вітчизняних поглядів на формування організаційно-економічних механізмів використання ресурсів переробними підприємствами	29
Висновки до розділу 1	41
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНУ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ НА ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	43
2.1. Аналізування стану ресурсокористування та оцінка збитків від моральних і фізичних чинників	43
2.2. Характеристика реалізації інноваційних технологій у контексті підвищення ефективності використання ресурсної бази	56
2.3. Вплив диспаритету цін на ресурсне забезпечення підприємства та оцінка впливу галузевих чинників на ефективне їх використання	70
Висновки до розділу 2	85
РОЗДІЛ 3. НАЙВАЖЛИВІШІ КОМПОНЕНТИ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧИХ МЕХАНІЗМІВ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ	86
3.1. Еколого-економічна ефективність раціонального використання ресурсів	86
3.2. Моделювання процесу підвищення ефективності виробництва від впровадження інноваційних ресурсощадних заходів відповідно до Європейських вимог	99
Висновки до розділу 3	110
Висновки	111
Список використаних джерел	114

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток переробних підприємств України в пострадянський період, як відомо, базувався на використанні наявних ресурсовитратних технологій, які посилювали техногенне навантаження на виробництво. Збалансований економічний розвиток України, входження її до глобальної економіки на правах паритетного партнера вимагає визначення та своєчасної реалізації потенціалу зростання соціальної, економічної та екологічної ефективності національного переробного виробництва. Неодмінна вимога переходу до вищого рівня ресурсокористування виступає об'єктивною і безперечною умовою підвищення ефективності суспільного виробництва. Незбалансована структура виробництва, супроводжується значними ресурсними втратами, що призводить до погіршення показників економічного розвитку підприємств, зниження їх інвестиційної привабливості. Ця проблема є надзвичайно складною, оскільки потребує комплексного вирішення на всіх рівнях господарювання. Обґрунтованість економічних змін передбачає інвестування ресурсоощадної діяльності виробництва. Ціллю використання інвестиційного потенціалу повинно стати насамперед створення нових інноваційно-технологічних систем, які в змозі забезпечити високу віддачу при їх входженні у відтворювальний процес. Отже, ресурсоощадність та раціональне використання виробничого потенціалу переробних підприємств створює основу для залучення інвестиційних ресурсів з подальшим їх спрямуванням на забезпечення конкурентоспроможності виробництва.

Проблеми ефективного ресурсовикористання переробних підприємств України досліджували: Б. М. Андрушків, О. М. Анісімова, З. Ф. Бриндзя, Д. І. Гнаткович, Н. Х. Грабак, Д. С. Добряк, М. В. Зубець, М. В. Калінчик, О. І. Котикова, В. М. Кривов, Т. М. Кулаковська, О. Б. Кузьменко, Л. Г. Мельник, Л. Я. Новаковський, О. В. Панухник, В. В. Підлесецький, І. Д. Примак, О. М. Петухова, П. Т. Саблук, В. Ф. Сайко, А. Я. Сохнич, А. Г. Тихонов, Г. М.

Тарасюк, В. М. Трегобчук, О. В. Ульянченко, М. К. Шикула, А. Е. Юзефович та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних засад управління та організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств і впровадження практичних рекомендацій щодо ефективного використання їх ресурсів у постконфліктний період в умовах адаптації до Європейських вимог.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення наступних завдань:

- конкретизувати наукові погляди стосовно організації та розвитку ресурсоощадної діяльності переробних підприємств у постконфліктний період;

- провести аналіз передумов та розглянути принципи управління й організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств;

- надати пропозиції з поліпшення нормативно-правової бази щодо раціонального використання ресурсів переробних підприємств в постконфліктних умовах;

- виробити концептуальні засади управління та організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств у постконфліктний період;

- розробити організаційно-економічний механізм управління та інструментарій організації ресурсоощадною роботою переробних підприємств у постконфліктний період;

- розробити модель функціонування ресурсоощадного організаційно-економічного механізму в умовах різногалузевої належності переробних підприємств.

Об'єктом дослідження є процеси управління та організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств у постконфліктних умовах адаптації до Європейських вимог.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади та практичні аспекти управління та організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою наукового дослідження стали фундаментальні положення економіки переробних підприємств у постконфліктних умовах, загальнотеоретичні положення концепції сталого розвитку, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з проблем управління та організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств.

Інформаційну базу досліджень складають законодавчі та нормативно-правові акти Верховної Ради України, Укази Президента і Постанови Кабінету Міністрів України, а також наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені проблемам ресурсоощадності, економічна, соціальна література та періодичні видання, статистичні матеріали Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Тернопільській області, показники функціонування переробних галузей, дані соціологічного опитування, мережа Інтернет.

Практичне значення одержаних результатів полягає у широких можливостях використання розробок в процесі управління та організації ресурсоощадною роботою в умовах переробних підприємств та підвищення ефективності переробного виробництва. Практична реалізація сформульованих пропозицій створює умови розвитку ресурсоощадної діяльності переробних підприємств та підвищення соціально-економічної та екологічної ефективності рішень, пов'язаних із сталим розвитком національної економіки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

1.1. Наукові засади організації ощадного використання ресурсів

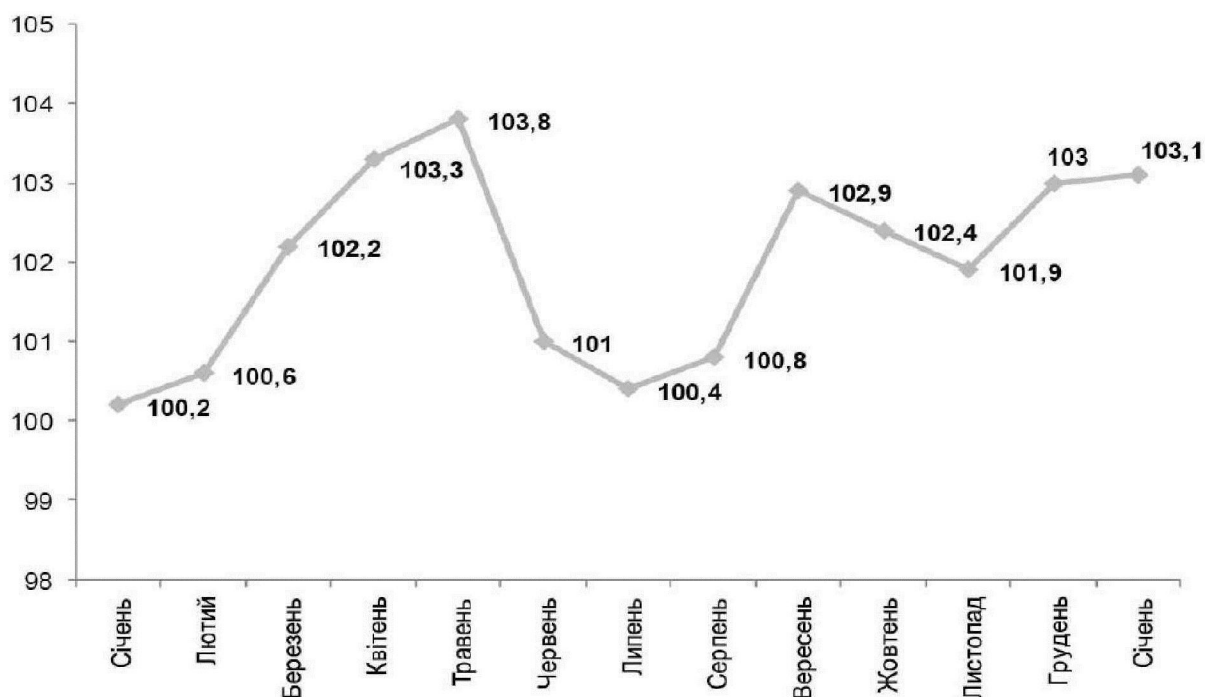
Постконфліктне ринкове середовище України за останні роки стрімко впливає на погіршення ефективного функціонування переробних підприємств. Дестабілізація економічної ситуації відбувається не лише за рахунок погіршення ресурсокористування, послаблення ресурсощадної роботи, які суттєво вплинули на зниження економічних показників та призвели до знецінення національної валюти, зниження довіри населення банківській системі, зниження купівельної спроможності населення, і як наслідок зменшення обсягів виробництва в промисловості та сільському господарстві, погіршення життєвого рівня населення.

В Україні здійснюються глибокі економічні, політичні, виробничі, промислові перетворення, які спричиняють реформування механізму функціонування фінансових суб'єктів господарювання в напрямку їх адаптації до динамічних умов ринкових відносин. У майбутній перспективі ми маємо бути готовими до виникнення нових криз в силу циклічності розвитку економіки країни. Таким чином, ми маємо зробити усе можливе, щоб уникнути або мінімізувати такий хід розвитку подій застосовуючи ресурсощадну політику у всіх сферах суспільного життя [249].

Поряд із зазначеними чинниками, за визначений період (вересень 2014 року – січень 2015 року) відбуваються активні коригування, оновлення та зміни законодавчо-нормативної бази, які регулюють функціонування та змінюють у цьому зв'язку податкове навантаження на підприємства. Дані чинники впливають на систему господарювання переробних підприємств та потребують змін в процесі планування відповідно до наявного стабільного замовлення на відповідну перспективу. У зв'язку з цим, вважається

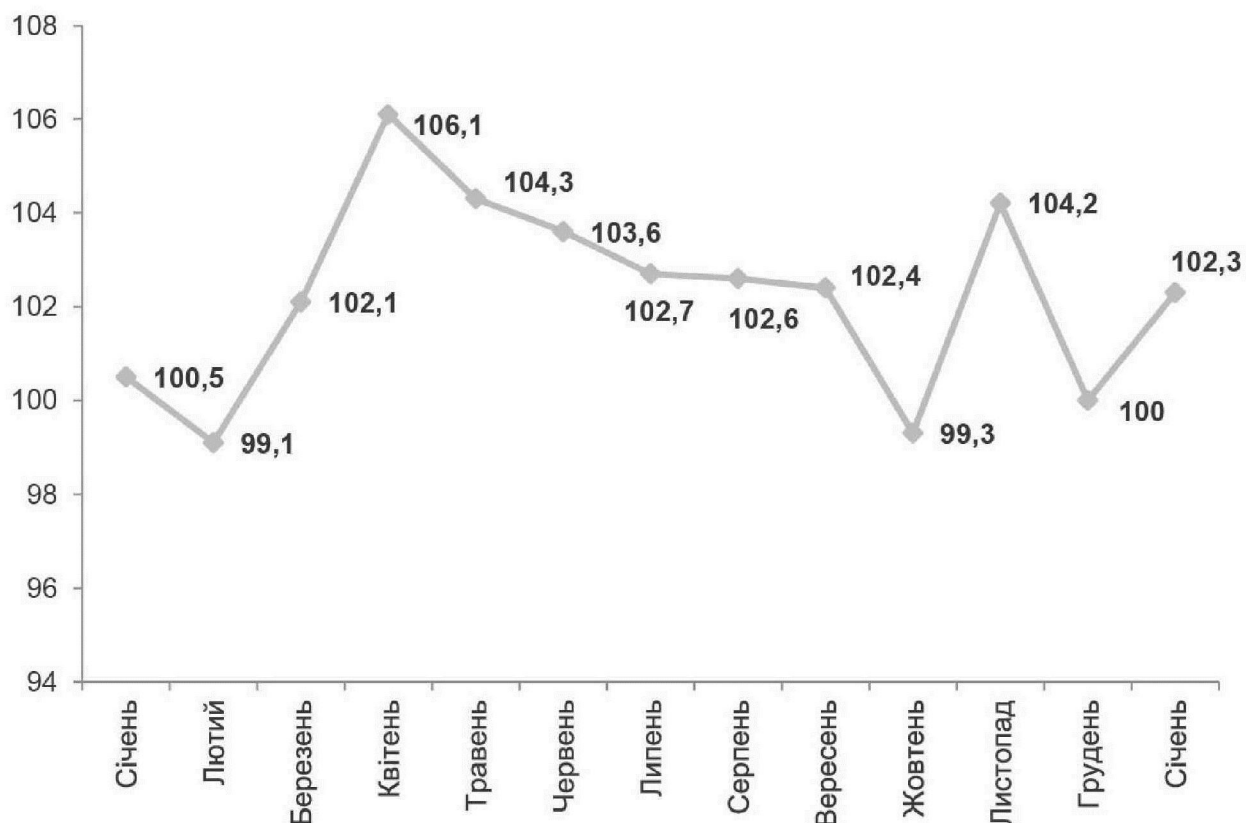
доцільним впровадження процесу ресурсощадної політики переробних підприємств та удосконалення існуючих класичних підходів (стратегічного, оперативного та тактичного планування) в умовах економічної кризи задля ефективного фінансового розвитку країни та її інвестиційної привабливості.

Функціонування вітчизняної економіки в умовах кризових явищ впливає на систему господарювання та потребує змін в процесі планування, яке в першу чергу залежить від стабільності замовлень на відповідну перспективу. Вивчаючи питання економічної нестабільності доречно розглянути такі показники, як індекс споживчих цін (ІСЦ) – у січні 2015 року становив 103,1% (рис.1.1) та індекс цін виробників промислової продукції (ІЦВ) – у січні 2015 року становив 102,3% (рис.1.2).

Рис. 1.1. Індекс споживчих цін у 2014–2015 роках у відсотках до попереднього місяця [90]

У поточній період, постійних змін економічних показників (рівень інфляції за 2014 рік склав 124,9%; індекс цін виробників – 131,8%) та негативних прогнозів (очікуваний рівень інфляції за 2015 рік – 26%), виникає необхідність впровадження комбінованих методів планування у системі господарювання на підприємстві і впровадження ресурсощадної політики.

Рис. 1.2. Індекс цін виробників у 2014–2015 роках у відсотках до попереднього місяця [90]

Як наслідок, у постконфліктний період ефективність виробничої діяльності переробних підприємств стає можливим лише за умови розробки плану розвитку виробничої програми і прогнозу соціально-економічного розвитку підприємства на перспективу з урахуванням обсягів залучених ресурсів.

Слід зауважити, що прогнозування та планування є домінуючою функцією розвитку й управління підприємством. За часів стабільної економіки підприємства використовували класичні методи планування, які передбачали прогнозування фінансово-економічних показників під конкретний портфель замовлень на конкретний випуск продукції з урахуванням стабільної ціни на ресурси, асортимент, кількісних та якісних показників. Але залежно від вищезазначених економічних змін, підприємства повинні обирати конкретні методи не довгострокової (5,10,15 років), середньострокової (1-5 років) перспективи, а тільки оперативно-

короткострокової, яка в свою чергу враховує своєчасні потреби ринку в ресурсах та попит на продукцію конкретного підприємства.

В даних умовах виникає актуальне питання планування фінансової діяльності переробних підприємств з урахуванням змін, які повинні коригувати даний процес на основі ресурсоощадності та використання ресурсоощадної політики. Підприємство задля посилення конкурентних позицій самостійно визначає мету діяльності і формує відповідні плани створюючи передумови формування процесу ресурсоощадності, враховуючи всі види задіяних ресурсів, як матеріальних, енергетичних, трудових, фінансових, так і технічних, інформаційних, природних та ін.

Можна виділити укрупнено три ознаки, сукупність яких дозволяє класифікувати в системі управління суспільства організацію процесу ресурсоощадності як політику:

- за місцем ресурсоощадності в історично сформованій системі суспільного виробництва;
- за роллю ресурсоощадності в системі промислового виробництва;
- за роллю ресурсоощадності в громадській організації праці.

З цього видно, що організація ресурсоощадності вже сформувалася як

політика і економічні зміни потребують її врахування в плануванні діяльності підприємств. Основними напрямками впровадження ресурсної політики є їх направленість на покращення фінансових результатів переробних підприємств, передумовами, яких є:

- наявність матеріальних ресурсів, що є одним з основоположних елементів у системі суспільного виробництва;
- наявність дефіциту сировини призводить до унеможливлення виробництва високоякісної продукції, що, в свою чергу, призводить до зниження конкурентоспроможності, втрати покупців і, як наслідок – закриття виробництв;
- монопольно високі ціни на сировину здійснюють вплив на собівартість продукції і, відповідно – на фінансові результати.

Останнє означає, що ресурсоощадність у процесі планування та прогнозування діяльності підприємств під час кризи має глибокі зв'язки і вплив. Природно виникають спільні інтереси і з іншими сферами. Це створило основу для вирішення питань ресурсоощадності методом формування політики. Політика у сфері ресурсоощадності здійснює один з вирішальних впливів на розвиток суспільства, його господарської системи, на обстановку загальної соціально-політичної стабільності, наголошуючи, насамперед, на масштаби споживання сировини, а також на загальні ключові тенденції соціально-політичного, національно-державного, соціально-економічного розвитку країни і, звичайно ж, на безпосередні економічні інтереси основної маси населення [285].

Враховуючи ситуацію, що склалася у сфері ресурсозабезпечення і наявну практику на порядок денний повинно бути поставлено питання про перехід від екстенсивного типу ресурсозабезпечення до інтенсивного типу, заснованого на великомасштабному промисловому відтворенні сировини з вторинних ресурсів.

Переробка вторинних ресурсів здійснювалася і раніше, однак освоєння їх запасів як альтернативного джерела ресурсозабезпечення не було актуальним завданням. У багатій сировиною країні були відсутні як потреба в нарощуванні виробництва сировини з вторинних ресурсів, так і можливості для цього, що можна розцінити, з позиції сьогодення, як результат недалекоглядної політики. Закладається нова сировинна база, розвиток її пов'язаний з великими структурними перетвореннями. Повинна формуватися досить потужна промисловість, що переробляє вторинну сировину. Проте багато підприємств сьогодні не ефективні, вони вимагають технічного переоснащення [23, 31].

У сучасних умовах для ефективного управління процесом ресурсоощадності необхідна система управлінських рішень, орієнтована на перспективу, а не система заходів. Можна констатувати, що наразі існують окремі елементи економії матеріальних ресурсів, а потрібна система

управління, політика прийняття рішень, що охоплює весь спектр проблем ресурсоощадної роботи від зниження питомої матеріаломісткості до промислового відтворення сировини.

Ресурсоощадна політика спрямована не на процес ресурсоощадності, як такого, а на управління цим процесом, на вироблення ідеології управління процесом ресурсоощадності, на перетворення існуючих виробничих відносин у сфері ресурсоощадності та створення умов розвитку процесу ресурсоощадності.

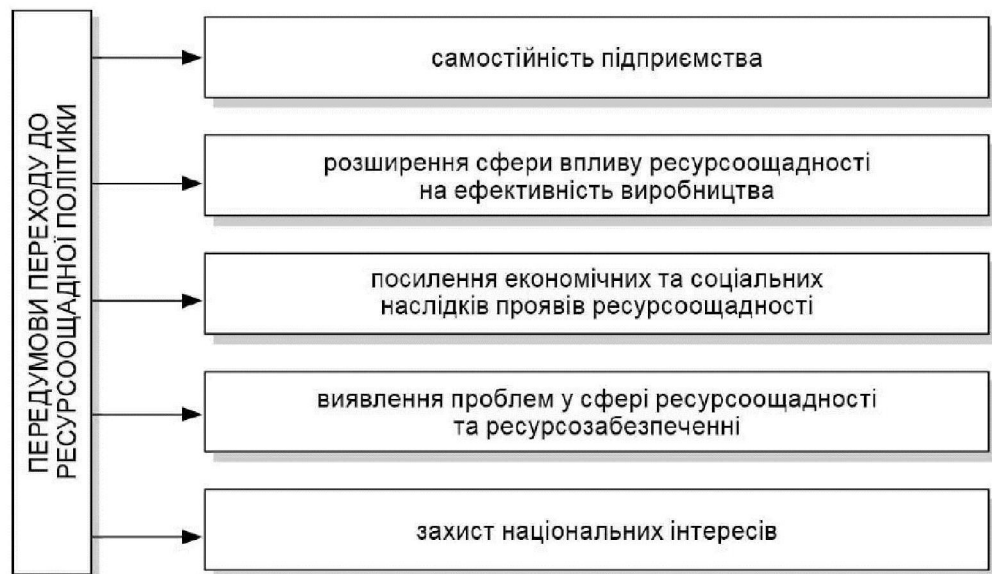
Візуально спостерігаємо на основі вищезазначених умов, що ресурсоощадна політика розглядається, як система управлінських рішень, спрямована на постановку і вирішення великих ресурсоощадних проблем, що мають стратегічне народногосподарське значення, націлена на досягнення світового рівня ресурсоощадності, орієнтована на стабілізацію ресурсозабезпечення та підвищення конкурентоспроможності національної економіки серед яких підприємства переробної промисловості в умовах аграрної України мають неабияке значення [29].

Цільовим системоутворюючим завданням тут виступає триєдність завдань:

- 1) досягнення світового рівня ресурсоощадності;
- 2) стабілізація ресурсозабезпечення;
- 3) підвищення ефективності переробних підприємств, забезпечене діями ресурсоощадної політики [19].

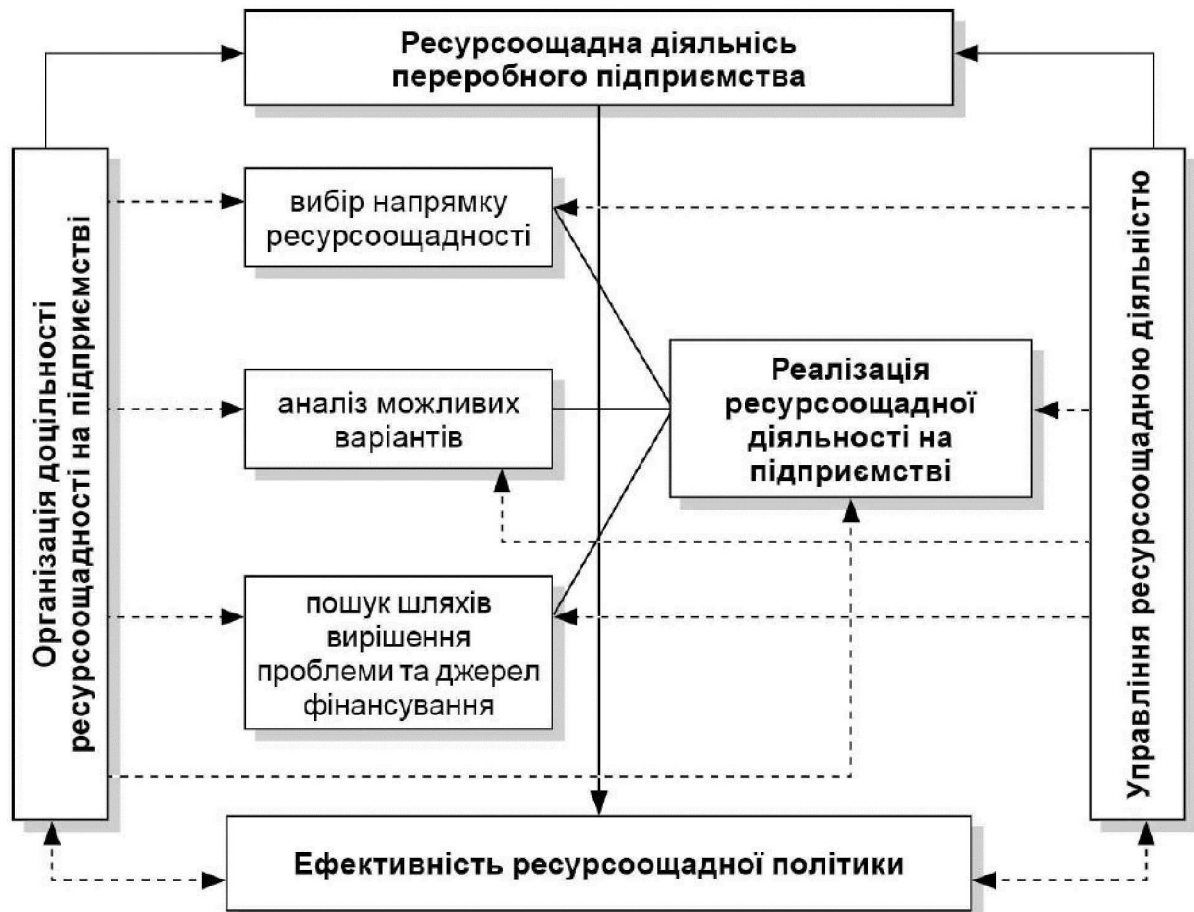
Цим зумовлюються і функції ресурсоощадної політики, істотно відмінні від процесу ресурсоощадності в традиційному розумінні. Цим зумовлюється і необхідність розробки наукових основ формування та реалізації ресурсоощадної політики. Нові цільові завдання у сфері ресурсоощадності вимагають наукового забезпечення досягнення їх вирішення. Перехід, перетворення простої форми ресурсоощадності в нову, більш складну модель, ресурсоощадну політику, повинен здійснюватися на наукових засадах [17].

У цьому принципова відмінність нового підходу від традиційно прийнятого розуміння організації ресурсоощадності. Якщо раніше результати ресурсоощадності в основному залежали від технологічних рішень, то тепер, на етапі зміни типів ресурсозабезпечення, на перше місце виходить чинник управління, який повинен швидко адаптуватись до кризових умов, бути більш гнучким щодо ціноутворюючої ланки та короткостроковим, як в системі реалізації так і в системі виробництва. Це необхідно для того, щоб створити нові умови, нову технічну базу для формування нового типу ресурсоощадності та ресурсозабезпечення. Крім того, тепер в умовах розвитку ринкових відносин, підприємці самі регулюють економію ресурсів в своєму виробництві. У той же час, наразі змінилися взагалі умови соціально-економічного розвитку в країні, розширився горизонт впливу ресурсоощадності, що вимагає перенесення центру ваги в організації ресурсоощадності на рівень країни (рис.1.3).

Рис. 1.3. Передумови переходу до реалізації ресурсоощадної політики

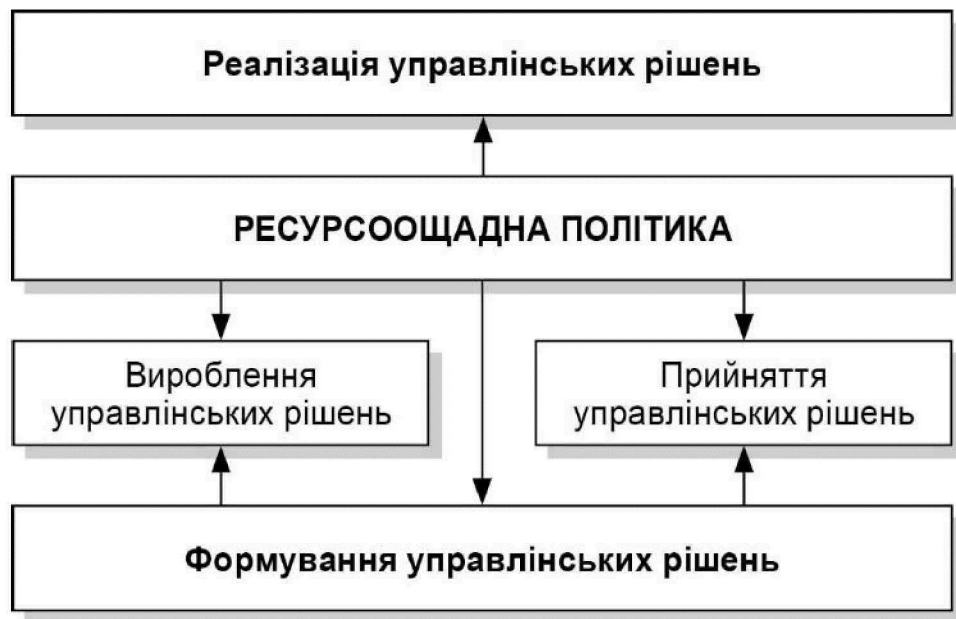
Дані умови і диктують необхідність переходу до нової моделі – ресурсоощадної політики. Ми пропонуємо новий підхід до сутності процесу формування нової моделі – ресурсоощадної політики, ресурсоощадності на підприємстві, яку зображено на рис.1.4.

Рис. 1.4. Сутність процесу формування ресурсоощадної політики на переробних підприємствах

На основі інноваційного впровадження процесу формування ресурсоощадної політики в залежності від організаційно-правових форм діяльності фінансових суб'єктів господарювання, пропонуємо розглядати її сутність, як систему виробництва і прийняття управлінських рішень у сфері ресурсоощадності на державному рівні, орієнтовану на стабілізацію ресурсоощадності національної економіки, що реалізується на основі узгодження інтересів підприємців і суспільства [26].

Провідним у даному запропонованому процесі є два моменти. По-перше ресурсоощадна політика, як система управління, несе в собі дві функції: формування та реалізацію управлінських рішень на макрорівні підприємства (рис.1.5).

Рис. 1.5. Функціональна модель ресурсоощадної політики

А по-друге, крім специфічної, для окремо взятої країни, повинна бути і модель ресурсоощадної політики, що відображає загальні тенденції і задає загальний тон у вирішенні проблем, з загальною моделлю ресурсоощадної політики на макrorівні.

Дослідження дозволило зробити висновок: традиційні моделі ресурсоощадної політики перестали бути стійкими, проблема вимагає нового підходу. Нова концепція запровадження процесу, це коли в якості однієї з генеральних тенденцій висувається нова ідея, яка орієнтована на ресурсоощадність, висунута рядом розвинених країн про скорочення споживання.

Отже, нами визначено класифікаційні ознаки ресурсної політики в процесі управління діяльністю переробних підприємств; досліджено і виявлено основні напрямки впровадження політики ресурсоощадності; розглянуто і визначено передумови переходу від стратегічного, оперативного планування до прогнозування на основі ресурсоощадної політики (тактичне планування); обґрунтовано на основі нестабільності економічних показників необхідність переходу від екстенсивного типу ресурсозабезпечення до інтенсивного типу (відтворення вторинних ресурсів);

визначено основні системоутворюючі завдання ресурсоощадної політики; схематично відображено процес формування ресурсоощадної політики на основі ресурсоощадності в постконфліктних умовах.

Таким чином, сучасна економічна ситуація української економічної системи обумовлює не тільки доцільність, але й необхідність її руху до ресурсоощадності, до такого типу виробництва, який потребує підвищення ефективності використання всіх без виключення видів ресурсів: матеріальних, енергетичних, техніко-технологічних, фінансових, інформаційних, трудових, інтелектуальних. Все це повинно працювати одночасно, оскільки поступове чотирьохступеневе здорожчення на протязі 2015 року забезпечуючих ресурсів (паливо, електроенергія, газ, вода) стає невід'ємною економічною складовою, і про збільшення прибутку говорити не приходиться. Ресурсоощадна політика повинна спрацювати ефективно і дозволити підприємству «справитися» із складною економічною ситуацією та вивести підприємство на рівний прогнозований стан. Застосування ресурсоощадної політики повинно зробити ринковий потенціал підприємства цікавим реальним кредитним інвесторам, не дивлячись на ринковий курс національної валюти та стрімке його щоденне зростання. Процес формування ресурсоощадної політики стає одним з ключових чинників ринкового успіху, що є вагомою конкуруючою перевагою в системі пошуку нових можливостей розвитку фінансових суб'єктів господарювання в постконфліктних умовах.

В останні роки економічних реформ в аграрному секторі економіки динаміка розвитку агропромислового комплексу характеризується несталістю, що призвело до поглиблення диспаритету цін, зниження ефективності використання ресурсів аграрних підприємств, скорочення аграрного виробництва і розвитку негативних соціальних тенденцій на селі. У цьому зв'язку перед економічною наукою і господарською практикою виникають проблеми принципово нового характеру, що вимагають розробки концептуальної моделі і механізмів інтенсифікації використання ресурсів

переробних підприємств АПК на основі активізації ресурсощадної діяльності в галузі енергетики, ПЕР [38].

Якість використання ресурсів переробних підприємств тісно пов'язана з соціально-економічним розвитком аграрного сектору економіки, екологізацією та інтенсифікацією виробництва, продовольчою безпекою країни (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Характеристика соціально-економічного розвитку переробних підприємств на основі інтенсивного і ощадливого використання ресурсів

Використання ресурсів може йти двома напрямками (формами): інтенсивним (від латинського *intensio* - напруженість, посилення), коли збільшення обсягу продукції і підвищення її якості базується на застосуванні більш ефективних засобів, предметів праці, кваліфікованої робочої сили, зростання інформованості про найновіші досягнення науково-технічного прогресу та екстенсивним (від латинського *extensivus* - розширювальний, подовжуючий) шляхом кількісного приросту всіх чинників виробництва (ресурсів) при незмінному технічному рівні [39] (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні напрямки використання ресурсів в умовах переробних підприємств

Вид ресурсу	Використання ресурсів		
	Екстенсивне	Інтенсивне	Ощадне
Енергетичні	Збільшення обсягів використання не традиційних джерел енергії	Розширення діапазону використання	Збереження і відновлення якісних характеристик
Трудові	Збільшення кількості працівників	Зниження затрат праці на одиницю продукції	Економія фонду робочого часу
Матеріально-технічні	Залучення у виробництво додаткових виробничих площ, обладнання, матеріалів	Зниження витрат матеріалів і енергії на одиницю продукції, використання техніки більш продуктивно	Економія матеріалів, енергії, збереження і відновлення якісних характеристик обладнання
Фінансові	Залучення фінансових ресурсів (кредит, акціонування та ін.)	Збільшення доходів на одиницю фінансових ресурсів	Економія фінансових ресурсів

Ощадне використання ресурсів забезпечується більш ефективним обладнанням, технологічними процесами, методами і формами організації виробництва як при екстенсивній так і при інтенсивній формах, але збереження і відновлення якісних характеристик обладнання і засобів праці при економії трудових, матеріальних і фінансових ресурсів дає змогу отримувати додаткову продукцію без кількісного розширення ресурсів і залучення в виробництво додаткових основних фондів.

Таким чином можна стверджувати, що ощадне використання ресурсів є підставою інтенсифікації виробництва. Зазначимо, що екстенсивний

розвиток переробного виробництва стримується обмеженими ресурсами, і в Україні він практично вичерпав себе. Інтенсифікація використання ресурсів має антизатратну спрямованість, фондозберігаючу, працезберігаючу природу.

Результатом розвитку ресурсощадних систем переробки є інноваційні технології та ін. Ці технології передбачають виконання декількох технологічних операцій в одному робочому процесі.

Беззаперечними аргументами даних ресурсощадних технологій є значне підвищення в 3-5 разів продуктивності праці, скорочення витрат на оплату праці в 1,6 рази, пального у 2,2 рази, економія прямих сукупних витрат складає 12%. При традиційних багатоопераційних технологіях 1 кг насіння дає 10-12 кг зерна, а при ощадливих – 40-60 кг; витрати 1 кг палива при традиційному машиновикористанні забезпечує збирання - 2-3 кг зерна, а при ощадливому - 7-9 кг; віддача від 1 кг діючої речовини мінеральних добрив складає відповідно 2-3 та 10-12 кг. Ощадливе використання земельних ресурсів проявляється і в захисті ґрунтів від ерозії, дефляції, антропогенного переущільнення, значного підвищення вмісту в ґрунті органічної речовини і гумусу.

Загалом ресурсощадна діяльність переробних підприємств забезпечується системою адміністративних, економічних, організаційних і правових методів.

Негативні тенденції інтенсивних новітніх технологій сприяли розвитку альтернативних систем в країнах з розвинутою економікою. Ставлячи за мету виробництво екологічно чистої продукції за допомогою повної відмови від консервантів, разом з цим ці системи запобігають погіршенню якісних характеристик продукції і дають змогу відновлювати їх первісні властивості.

За підрахунками вчених у 2009 році світове споживання енергоресурсів складало 11,2 млрд. т. н. е., з яких на долю нафти приходилось – 35%, вугілля – 25%, природного газу – 21%, атомної енергії – 6%, поновлюваної енергії – 13%. Основною складовою поновлюваної енергії є біомаса – 81% і

гідроенергія – 17%. За прогнозами споживання енергоресурсів у 2030 році зросте в 1,5 рази і складе 17,1 млрд. т. н. е., при цьому його структура практично не зміниться. Доля поновлюваних джерел зросте на 1%.

Заради справедливості слід відзначити, що в Україні останніми роками почали предметніше займатися проблемами раціонального використання енергії. Підвищені нормативи до величини теплового опору будівельних конструкцій, реалізують деякі проекти використання енергії Сонця і вітру на промисловій основі, розроблені котли для опалення на брикетах соломи, стебел кукурудзи, лузги насіння соняшнику, дерева, реалізуються пілотні проекти біогазових установок.

Але це є мізерною частиною того, що втрачається в місцях теплової генерації та транспортування тепла, яке не ефективно використовується на підприємствах, і тому ми вперто займаємо перше місце по витратах в цій галузі.

Таким чином ресурсощадна діяльність переробного виробництва розвивається у напрямку економії ресурсів штучно створених людиною (машин, пального, мінеральних добрив і засобів захисту рослин) та збереженню і відтворенню якісних характеристик природних ресурсів (трудових, земельних, водних).

1.2. Теоретичні основи визначення деструктивних явищ ресурсокористування

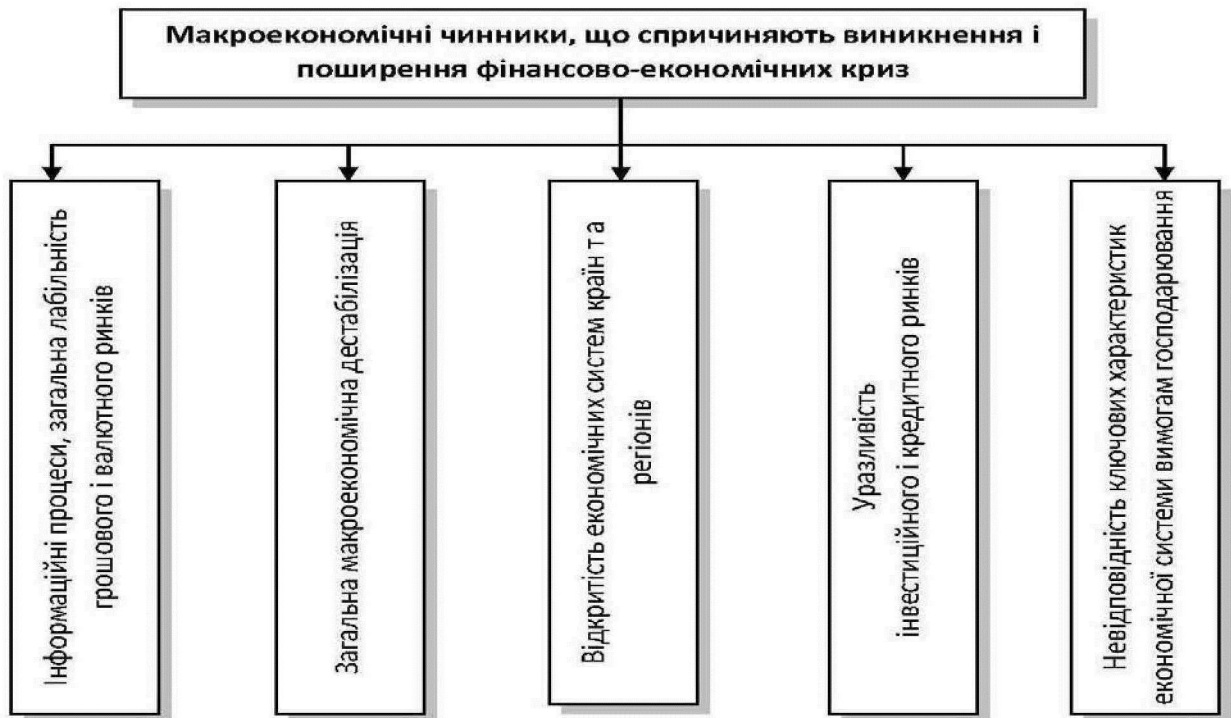
Русійними силами виникнення і поглиблення фінансово-економічних криз виступають найрізноманітніші явища і процеси екзо- і ендогенного характеру. При цьому діяти вони можуть як поодинці, так і спільно, змінюючи вектор економічної динаміки у той чи інший бік залежно від свого складу, потужності, взаємного посилення чи послаблення тощо. Формування сукупності чинників залежить від збігу багатьох зовнішніх та внутрішніх обставин, випадкових і непередбачуваних, що і робить кожну кризу по-суті

унікальною і неповторною. У процесі дослідження встановлено, що чинники мають макроекономічне, галузеве, регіональне та внутрішньогосподарське походження та з точки зору антикризового управління можуть бути керованими, умовно керованими і некерованими.

Нині виділяється надзвичайно багато макроекономічних чинників, що спричиняють виникнення і поширення фінансово-економічних криз у реальному секторі економіки та переробних підприємствах у тому числі. Ми згрупували основні з них та виділили лише найвагоміші, зокрема (рис. 1.8).

1. Загальна макроекономічна дестабілізація, що періодично виникає в національному господарстві країни. Цей чинник призводить до погіршення умов і результатів діяльності усіх або значної частки учасників ринку. Зокрема порушується ритмічність роботи основних постачальників ресурсів для переробного виробництва – техніки, добрив, засобів захисту рослин і тварин, насіння, кормів тощо, зростають ціни, подеколи погіршується якість товарів і послуг, що постачаються. Водночас, скорочуються обсяги споживання продукції внаслідок стагнації переробних підприємств, зниження платоспроможного попиту населення, скорочення обсягів імпорту сировини і продовольства. Відбуваються й інші деструктивні процеси.

2. Відкритість економічних систем країн та регіонів світу. Поширення світових і міжрегіональних інтеграційних процесів у сучасному світі утворює багато можливостей розширення ринків, налагодження нових економічних зв'язків, поширення новітніх технологій і інших рушійних сил розвитку. Водночас, вона вимагає відкритості економічних систем різних країн і регіонів світу, що сприяє розповсюдженню не лише позитивних, а й руйнівних процесів та тенденцій. Так, у періоди фінансово-економічних криз зазначена відкритість призводить до лавиноподібного розповсюдження дестабілізаційних процесів, так званого трансферту криз, що беззаперечно знижує напруженість в економічних системах, де вони виникли, проте водночас погіршує економічну ситуацію у пов'язаних системах.

Рис. 1.8. Макроекономічні чинники, що спричиняють виникнення і поширення фінансово-економічних криз переробних підприємств

3. Інфляційні процеси, загальна лабільність грошового і валютного ринків. У прихованій або уповільненій формі інфляція та дестабілізація валютних курсів почасти передують кризі і певним чином підготовлюють ґрунт для зламу економічної тенденції. Проте їх пік, у тому числі виникнення гіперінфляції, внаслідок детермінованості інфляційних процесів у часі зазвичай спостерігається із певним лагом запізнення. Вони супроводжують посткризову економічну депресію і стають чи не найпотужнішим каталізатором дестабілізації. У свою чергу подолання наслідків кризи і депресії та започаткування висхідної тенденції економічної динаміки можливе лише за умови припинення інфляції та стабілізації національної валюти.

4. Уразливість інвестиційного і кредитного ринків. Внаслідок дії чисельних ризиків інвестиційний і кредитний ринки найбільш чутливі до будь-яких соціально-економічних, політичних чи інших потрясінь. Такі катаклізми обумовлюють скорочення інвестиційних та кредитних пропозицій або погіршення умов надання коштів, що одразу відбивається на діяльності

аграрних суб'єктів господарювання, які в силу особливостей своєї діяльності значно залежать від ритмічності та насиченості фінансових потоків.

5. Невідповідність ключових характеристик економічної системи вимогам господарювання в умовах виникнення і поширення фінансово-економічних криз та потребам утворення механізмів опору їх негативним наслідкам. Зокрема це стосується недосконалості та нестабільності законодавчо-правового простору, нестачі кадрів, підготовлених до роботи в умовах криз, не накопичення достатнього обсягу резервних фондів на подолання наслідків криз та почасти нераціонального використання наявних резервів, розбалансованості системи управління тощо [29].

Концептуальною ланкою економічних перетворень, що відбуваються в Україні, є широке впровадження і використання ринкового механізму господарювання, переваги якого полягають в постійному стимулюванні ефективності виробництва, ощадливого використання всіх видів ресурсів, найповнішого задоволення потреб споживачів. Ринкова система господарювання передбачає складну систему взаємодії різних економічних структур, господарської практики, правового забезпечення, економічної політики та ін. Важливим елементом ринкового механізму є наявність відокремлених виробників, що несуть матеріальний ризик за результати своєї діяльності. Тому цілком виправданим першим кроком на шляху його побудови було створення умов для виникнення самостійних виробників як найважливішої ознаки функціонування ринкових відносин на основі роздержавлення, приватизації і децентралізації управління.

Вихідним пунктом децентралізації управління є перенесення центру ваги управління з галузевого рівня на рівень підприємства. Воно стає головною ланкою управління. Це означає, що підприємства після виходу з безпосереднього підпорядкування міністерствам та відомствам повинні отримати такі права, владу і відповідальність, які б дозволяли в повній мірі реалізувати їх технічні, технологічні, організаційні та інші можливості, повинні самостійно налагоджувати горизонтальні зв'язки зі своїми

партнерами. Однак вирішення цього питання непросте справа, оскільки перехід до ринкових умов господарювання за відсутності відповідного досвіду і науково обґрунтованих рекомендацій щодо вибору раціональних форм господарювання для підприємств є складним і суперечливим процесом.

Так, практично безсистемний перехід до стихійного ринку підприємств переробної промисловості призвів до значних деструктивних процесів в таких стратегічно важливих переробних підкомплексах, як буряко-цукровий, зерновий, м'ясо-молочний та інші. Крім того, загострились протиріччя у взаємовідносинах між партнерами зазначених підкомплексів, що призвело до падіння обсягів виробництва, зростання собівартості продукції, зниження її якості та конкурентоспроможності.

Аналіз сучасного розвитку переробної промисловості переконливо свідчить про існування цілого комплексу проблем, які не можуть бути ефективно вирішені на рівні окремого підприємства, і нагальну потребу в створенні таких нових організаційних утворень, які б захищали інтереси підприємств всіх форм власності та господарювання, сприяли б налагодженню взаємовигідних міжгалузевих зв'язків та виходу на зовнішні ринки, але, на відміну від міністерств та відомств планово-адміністративної системи, не обмежували б економічну свободу підприємств.

Необхідність створення таких інституцій зумовлена, зокрема, такими чинниками. По-перше, колишня командно-адміністративна система управління була зруйнована, а нова, яка б належним чином враховувала ринкові умови і могла ефективно співпрацювати в цих умовах, створена не була. Так, наприклад, на сьогодні управління і регулювання буряко-цукрового підкомплексу з боку держави знаходиться на рівні епізодичного втручання.

По-друге, переробна промисловість є міжгалузевою системою. І тому існує ціла низка якраз міжгалузевих проблем, які потребують своєчасного та скоординованого вирішення. Як свідчать наукові дослідження та практика, основні резерви розвитку зосереджені саме на перетині галузей.

По-третє, глибока економічна криза в промисловості призвела практично до втрати зовнішніх ринків збуту і без спільних зусиль підприємств галузі різних форм власності та господарювання відновити втрачені позиції і розширити ринки збуту практично неможливо [32].

У процесі виробництва ресурси переробних підприємств, перетворюючись в готову продукцію повністю або частково втрачають свої властивості: фізичні характеристики, хімічний склад, форму, споживчі якості та ін. Причому, предмети праці повністю трансформуються в готову продукцію за один виробничий цикл, а засоби праці поступово втрачають свої продуктивні якості в міру спрацювання в процесі виробництва продукції за багато виробничих циклів.

В Україні в процесі економічної реформи не були враховані положення концепції сталого розвитку. Це відображене у якісному стані використання ресурсів. Їх стан за останні роки зазнав суттєвих негативних змін як по Україні, так і у всіх її регіонах.

Така екологічна ситуація характеризується як небезпечна не лише для аграрного, а й переробного виробництва і зумовлює її «деструктивні явища».

Поняття «деструктивні явища» широко використовується в науках про безпеку людини [32]. Проте розглянуто воно з точки зору впливу на людину та середовище його життєдіяльності. У переробному виробництві, на нашу думку, деструктивні явища це події і процеси, які прямо чи опосередковано призводять до погіршення якісних характеристик продукції, зростання виробничих втрат та характеристик головного засобу виробництва в господарстві. Класифікація деструктивних явищ обмежена сферою застосування і потребує уточнення.

Всі деструктивні явища в переробному виробництві можна розподілити за такими ознаками (рис.1.9).

Рис. 1.9. Класифікація деструктивних явищ в господарському ресурсокористуванні переробних підприємств

За часом прояву:

- випадкові, непередбачені, раптові (землетруси, аварії та ін.);
- постійні, такі що еволюційно розвиваються. За територіальним

масштабом прояву:

- локальні (в межах одного господарства);
- регіональні (декілька районів або область);
- національні (дві та більше областей). За тенденціями розвитку:
- погіршення ситуації;
- стабілізація;
- покращення ситуації. За напрямом впливу:
- прямого впливу, безпосередньо погіршують якісний стан ресурсів;
- непрямого впливу, побічний вплив діяльності на ресурси.

За джерелами походження деструктивні явища на підставі аналізу можна поділити на три групи: природні; техногенні; комбіновані.

Деструктивні явища природні в переробному виробництві це події техногенного та природного походження або результат діяльності природних процесів, які за своєю інтенсивністю, масштабом поширення і тривалістю можуть погіршувати якісний стан ґрунтів та загалом довкілля. При цьому, вони за об'єктом походження поділяються на такі групи:

- геологічні (землетруси, вулканізм, лавини, провалювання земної поверхні, зсуви, обвали, осипи, абразія та ін.);
- гідрологічні (повені, підвищення рівня ґрунтових вод та ін.);
- метеорологічні (зливи, град, сильна спека, суховії, посуха, урагани, вихрові бурі, циклони, шквали, смерчі, пилові бурі, сильні снігопади, морози, ожеледь та ін.);
- природні пожежі (лісові, торф'яні та ін.).

До другої групи належать деструктивні явища викликані антропогенною діяльністю у виробництві. Вони пов'язані з технологічними процесами, відрізняються фізичними, хімічними, біологічними та іншими перетвореннями.

Техногенні деструктивні явища можуть бути спричинені не лише безпосередньо виробництвом, але й іншими галузями, що впливають на стан виробництва.

Техногенні деструктивні явища призводять до втрати властивостей ресурсів як природного тіла, зниження їх родючості, тобто до деградації. Тому за наслідками і видом деградації їх можна поділити на такі групи: механічна деградація; фізична деградація; хімічна деградація; фізико-хімічна деградація; біологічна деградація; радіаційне забруднення та ін [19].

Реабілітація передбачає вилучення з обороту не продуктивних технологій на час, необхідний для локалізації і припинення деградації та відновлення втрачених властивостей. Трансформація зумовлює перетворення одного виду за характеристиками використання в інші. Регенерація є самовідновлення, природними процесами, екосистем на виведених із економічного обороту деградованих і малопродуктивних засобів.

Залежно від ступеня деградації і оцінки малопродуктивності можуть застосовуватись різні технічні, хімічні, фізико-хімічні і, організаційні заходи, аж до такого радикального заходу, як консервація. Узагальненням літературних джерел встановлено показники властивостей ресурсу, що зумовлюють певний вид деградації та малопродуктивність [13, 48].

Розвиток економічних систем як глобалізованого світу, так і окремих країн створює зростаючий тиск на навколишнє середовище – атмосферу, водні ресурси, рослинний і тваринний світ, що, в свою чергу, негативно впливає на якість життя і здоров'я людей.

Екологічний стан навколишнього середовища постійно погіршується, що впливає на якість переробної продукції та викликає занепокоєння суспільства. Перш за все це відноситься до ресурсів, у т.ч. і до земельних, головного елемента екосистем та основи економічного розвитку цивілізації. Вони мають визначальний вплив як на виробничі процеси, так і якість природного середовища і здоров'я людей.

Наявність деструктивних явищ зумовлює екологічний стан ресурсів, який визначає масштаб негативних змін (деградація та втрата характеристик цільового призначення ресурсів), що знижує ефективність, обмежує або виключає його ресурсокористування (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Типи екологічного стану ресурсів в господарському ресурсокористуванні

Етапність екологічного стану ресурсів	Основні характеристики екологічного стану ресурсів
Природний	Антропогенний вплив на ресурсний потенціал відсутній або не перевищує фонових рівнів. Всі процеси природно збалансовані.
Рівноважний	Швидкість відновних процесів дорівнює темпу порушення якісних характеристик. Баланс складових речовин.
Кризовий	Антропогенні порушення перевищують швидкість відновлювальних процесів. Погіршення якісних

	характеристик ресурсу обмежує їх господарське використання.
Критичний	Інтенсивна деградація. Якісні характеристики наближуються до граничних значень, поза межами яких втрачаються природні типологічні властивості.
Катастрофічний	Деградація ресурсів набуває незворотного характеру (втрата придатності ресурсу до їх основного цільового призначення), що призводить до втрати їх господарської та екологічної цінності.

Деструктивні явища зумовлюють необхідність визначення сталості ресурсокористування як умову довготривалого і безперервного процесу його розвитку. Він має встановлювати високу якість і рівень життя як теперішнього так і наступних поколінь, гармонізуючи економічний розвиток і якість природного середовища.

Такою гармонізацією в Україні нехтують, що вимагає розробки і впровадження концепції ресурсоощадної діяльності як в цілому на національному рівні, так і на рівні кожного підприємства.

Деструктивні явища в ресурсокористуванні зумовлюються комплексом чинників і в першу чергу характером соціально-економічних відносин. Вони зумовлюють організаційно-правові форми переробних підприємств, напрями і структуру використання ресурсів. На підставі такої взаємозалежності, деструктивні явища в ресурсокористуванні мають чинники соціально-економічного характеру. Тому питання їх попередження, усунення наслідків мають вирішуватись на всіх рівнях державного управління. Зокрема, на національному і регіональному рівнях шляхом розробки концепцій і програм ресурсоощадної діяльності. Р егіональна програма розробляється на 10-15 років, оскільки відчутні зміни показників якісного стану ресурсів проявляються саме за цей проміжок часу.

Погіршення соціально економічного стану (добробуту) трудових ресурсів також пов'язане з макроекономічними чинниками визначеними вище та ефективністю діяльності самого підприємства.

Таким чином, деструктивні явища ресурсокористування переробних підприємств зумовлені природними, економічними, соціальними процесами, що відбуваються у виробничому середовищі.

Дослідження цих процесів обумовлюється тією чи іншою методологією, що буде темою наступного розділу. Тим часом у силу згаданих обставин є доцільним вивчення зарубіжного досвіду у цій специфіці.

1.3. Особливості трансформації зарубіжних та вітчизняних поглядів на формування організаційно-економічних механізмів використання ресурсів переробними підприємствами

Складність процесу управління ресурсоощадністю на переробному підприємстві визначається наступними особливостями:

- по-перше, процес управління протікає тут в межах динамічної системи без врахування зарубіжного досвіду;
- по-друге, суб'єкт управління впливає на складний об'єкт, що складається з різноманітних ресурсів (матеріально-сировинних, фінансових, інформаційних, трудових тощо);
- по-третє, процес управління ресурсоощадністю складається з численних функціональних операцій, що виконуються різними структурними підрозділами підприємства, які взаємодіють між собою і зовнішнім середовищем.

Управління ресурсоощадністю в постконфліктних умовах соціально-економічної трансформації підприємств носить комплексний, системний характер, тобто управлінські взаємовідносини мають різноманітні сторони (політичні, соціальні, економічні, організаційні, технічні) відповідно до функцій, виконуваних в процесі управління процесом ресурсоощадності з врахуванням зарубіжного досвіду.

Ресурсоощадність, в контексті даного дослідження, розглядається як процес зниження матеріалоемності та енергоемності одиниці продукції, скорочення витрат у виробництві, збільшення виходу кінцевої продукції шляхом впровадження науково-технічних досягнень та застосування організаційно-економічних механізмів управління запропонованих ресурсономікою, як наукою.

Наукові дослідження стосовно доцільності використання різноманітних методів управління з метою підвищення ресурсоефективності в умовах соціально-економічної трансформації підприємств свідчать, що в умовах ринкової економіки найбільш дієвим для стимулювання ресурсоощадності на мікрорівні є економічні методи управління.

Визначальною стратегією перспективного розвитку переробної галузі України повинна стати реалізація ресурсоощадної політики, яка передбачає подолання існуючих організаційно-економічних проблем – недосконалості законодавчої бази і системи органів державного управління ресурсоощадністю; відсутності правової відповідальності за перевитрати ресурсів; дефіциту спеціалістів щодо ресурсоощадності; відсутності розвинутої інфраструктури по ресурсоощадності; недостатнього економічного стимулювання ресурсоощадності; неефективного використання цінових інструментів, що обумовлюється збільшенням матеріально-ресурсної складової собівартості продукції; несприятливого інвестиційного клімату; дефіциту фінансових коштів для виділення ефективних ресурсоощадних технологій; неефективного захисту від недобросовісної конкуренції з боку закордонних виробників.

З динамічним розвитком економіки перед управлінням лежить одне завдання – розроблення такого організаційно-економічного механізму управління виробничо-господарською діяльністю підприємства, який дозволив би зберігати та зміцнювати стійку позицію підприємства на ринку, задовольняти потреби споживачів, адекватно та оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища та стабільно розвиватися. Зміни оточення,

висока конкуренція, розвиток маркетингу стимулюють керівників. перебудовувати та покращувати організаційно-економічний механізм управління підприємством таким чином, щоб забезпечити збалансовану виробничо-господарську діяльність.

В умовах ринкової економіки актуальним для керівників підприємства є формування дієвого організаційно-економічного механізму управління підприємством, який здатний забезпечити ефективність управління і конкурентоспроможність підприємства. Визначальним чинником для розвитку й ефективного функціонування переробних підприємств є успішна діяльність усіх його складових. На роботу будь-якого підприємства значно впливає чинна система управління виробничо-господарською діяльністю. Виробничо-господарська діяльність є комплексом науково обґрунтованих дій, його налагодження й удосконалення з використанням нових технологій, що максимально задовольняє потреби ринку і забезпечує прибутковість суб'єктів господарської діяльності [42].

Поняття «механізм» в економічному словнику окреслене як «послідовність станів, процесів, що визначають собою будь-яку дію, явище», або ж «система, пристрій, що визначає порядок будь-якого виду діяльності». Механізм управління містить цілі управління, елементи об'єкта та їх зв'язки, на які здійснюється вплив заради досягнення цілей [89].

Єдиного підходу щодо тлумачення поняття «організаційно-економічний механізм» ще не сформовано, тому ця проблема не втратила своєї актуальності й на сьогодні потребує дослідження та узагальнення існуючих підходів щодо дефініції поняття «організаційно-економічний механізм». Фахівцями трактується різного роду визначення цього поняття, деякі з них подано в таблиці 1.3.

**Визначення поняття «організаційно-економічний механізм» у
трактуванні окремих фахівців**

Автор	Визначення поняття «організаційно-економічного механізму»
Гуменюк В.Я.	У процесі дослідження сутності та галузевих особливостей господарювання розглядає економічний та господарський механізм як синоніми і виділяє складові економічного механізму: ціноутворення, оподаткування, залучення та використання виробничих ресурсів.
Шкурूपій В.О.	Акцентує увагу на тому, що «... з огляду на функціонування господарського механізму в ринкових умовах, є підхід, який враховує характерні ознаки способу виробництва і динаміку продуктивних сил в суспільстві». Відповідно до цього виділяють дві підсистеми відносин: організаційно-економічні та соціально-економічні. Доцільно за таких умов вживати термін «організаційно-економічний механізм».
Полозова В.Т. Овсюченко В.Ю.	Організаційно-економічний механізм розглядають як складову економічного і визначають його як «... частину господарського механізму, яка відображає сукупність організаційних, фінансових та економічних методів, способів, форм, інструментів та важелів за допомогою яких здійснюється регулювання організаційно-технічних, фінансово-економічних та виробничо-технологічних процесів з метою впливу на результат діяльності підприємства».
Шевченко М.Г.	Організаційно-економічний механізм полягає в єдності державного регулювання та ринкової саморегуляції, до елементів цього механізму належать: методи інструменти, форми, важелі державного регулювання та ринкової саморегуляції.
Кирич Н.Б. Кінаш І.А.	Організаційно-економічний механізм представлено у сукупності організаційних та економічних важелів, що діють на організаційні та економічні параметри системи управління та сприяють отриманню конкурентних переваг, формуванню та посиленню організаційно-економічного потенціалу та ефективності діяльності підприємства загалом.

Враховуючи відсутність однозначності у тлумаченні поняття «організаційно-господарський механізм» як у вітчизняній, так і зарубіжній

літературі, що встановлено на основі даних табл. 1.3, запропоновано тлумачення цього поняття, як сукупності організаційних та економічних важелів, що діють на організаційні та економічні параметри системи управління та сприяють отриманню конкурентних переваг, формуванню та посиленню організаційно-економічного потенціалу та ефективності діяльності підприємства загалом.

Поняття «механізм» було запозичене економістами з механіки й у загальному випадку означає систему ланок, які перетворюють рух одних ланок на необхідний рух інших, причому наявні вхідна і вихідна ланки [200]. Грунтуючись на даному базовому посиланні, французький дослідник А. Кульман, розглядаючи економічний механізм у макроекономічному аспекті, відзначає, що його можна визначити як необхідний взаємозв'язок, який виникає між різними економічними явищами.

Механізм містить у собі певну послідовність економічних явищ: його складовими елементами одночасно виступають вхідне, вихідне явище і весь процес, який відбувається в інтервалах між ними. Дослідник також відзначає, що механізми – це системи взаємозв'язків економічних явищ, які виникають за певних умов під впливом первісного імпульсу [20]. Таким чином, організаційно-економічний механізм ресурсоощадності в постконфліктних умовах соціально-економічної трансформації підприємств можна розглядати як систему елементів управління ресурсоощадністю (цілей, функцій, методів, структури, суб'єктів управління) й об'єктів управління ресурсоощадністю, в якій відбувається цілеспрямоване перетворення впливу елементів ресурсоощадності на необхідний стан або реакцію об'єктів управління і яка має вхідні посилки і результуючу реакцію. Так, А. Кульман стверджує, що «економічний механізм визначається або природою початкового явища, або кінцевим результатом серії явищ», і уточнює, що «складовими елементами механізму завжди одночасно виступають і початкове явище, і кінцеві явища, і увесь процес, який відбувається в інтервалі між ними» [20].

Скупар Г. М. зазначає, що розробка організаційно-економічного механізму потребує застосування методології системно-цільового підходу. Визначає організаційно-економічний механізм, як специфічну багатofункціональну та багатокomпонентну систему, що складається з комплексу взаємопов'язаних елементів, сприятливих до впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, і утворюють визначальну цілісність. Ці елементи пов'язані єдиним принципом – забезпечення результативного здійснення управлінських рішень [48].

Соціальний механізм функціонування підприємства містить сукупність методів та прийомів, за допомогою яких підвищуються професійні та особистісні відносини працівників підприємства. Щодо правового механізму, то він перебуває в тісній взаємодії з організаційно-економічним та соціальним механізмом, визначає правила діяльності суб'єктів господарювання, їх обов'язки, права та відповідальність перед суб'єктами економічної системи. Саме рушій розвитку й удосконалення господарського механізму підприємства загалом та його складових зокрема полягає у взаємодії усіх трьох механізмів [34].

Механізм управління містить взаємопов'язані принципи, методи, важелі, які спрямовані на досягнення місії і цілей підприємства. Система управління переробним підприємством становить сутність механізмів управління, тобто систему більш низького рівня відносно системи управління як комплексної категорії. Систему управління розглядають у сукупності двох блоків. Один складає механізм управління виробничо-господарською діяльністю, основною метою якого є досягнення встановлених цілей підприємства. Другий елемент системи управління містить механізми: інструментальний апарат, організаційний механізм, процесний та механізм цільового управління.

Інструментальний апарат містить методи управління і створює ядро управлінської діяльності. Методи управління полягають у цілеспрямованому впливі суб'єкта на об'єкт для досягнення поставленої мети. Управління

підприємством здійснюється всією системою методів, адже організаційні методи створюють передумови використання економічних, а соціально-психологічні доповнюють їх і утворюють необхідний взаємозв'язок засобів управління підприємством. Правильне володіння усіма методами управління дає змогу покращити продуктивність праці і рентабельність виробництва.

Організаційний механізм господарювання передбачає: організаційно-правові нормативи і стандарти, які регулюють і визначають структуру управління, чисельність працівників, моральне і матеріальне стимулювання, оснащення управлінської праці засобами оргтехніки, розподілу робіт, обов'язків, прав і відповідальності органів управління і управлінських працівників. Організаційний механізм полягає у використанні владних відносин, охоплює організацію процесу функціонування системи, якою управляють, і організацію структури управляючої системи. Структура управління організаційно закріплює функції за структурними підрозділами й працівниками і регламентує потоки інформації у системі. Знаходить втілення у параметрах системи управління, положенні про відділи і служби, у системі підпорядкування і функціональних зв'язків між персоналом управління, співвідношенні структурних підрозділів і працівників апарату. Структуру управління по горизонталі поділяють на окремі ланки, а по вертикалі – на ступені управління. Ланки взаємопов'язані прямими і зворотними зв'язками по вертикалі і горизонталі. Чим раціональніша структура управління, то ефективніше функціонує вся система.

Процесний механізм розглядає систему в динаміці, містить у собі функції управління, які відображають суть та зміст управлінської діяльності на всіх рівнях. Основними функціями управління є: планування, мотивація, організація, контроль, призначення кадрів та їх стимулювання. З точки зору відносин власності, ще однією функцією є реалізація власниками засобів виробництва своїх прав на різні об'єкти власності, своїх цілей. Функції тісно пов'язані між собою у єдиному процесі.

Механізм цільового управління містить у собі цілі і основні результати діяльності підприємства, а також критерії вибору і оцінки досягнення певних цілей і результатів діяльності підприємства. Формування цілей є функцією самого управління, а їх реалізація здійснюється як у межах функціонування управління, так і керованого об'єкта [82].

Ефективність функціонування підприємства залежить від правильності застосування методів організаційно-господарського механізму, до яких відносять законодавчу і нормативну базу, а також методичне забезпечення діяльності підприємства. Привести в дію організовану систему та здійснювати регулювання нею можливо лише за допомогою наявних елементів. Використання методів організаційно-економічного механізму забезпечує дотримання правових норм і повноважень, а також застосування заходів примусу і дисциплінарної відповідальності у вирішенні питань щодо ефективності господарської діяльності. Для ефективного функціонування підприємство повинно організувати численні взаємопов'язані види діяльності, адже підприємство може досягти очікуваних результатів за умови ефективного використання ресурсів та взаємодії функціональних систем у процесі виробничо-господарської діяльності, яка пов'язана з використанням основних засобів оборотних коштів, фінансових ресурсів, забезпечення реалізації продукції та отримання прибутку, що є визначальним у підвищенні рівня економічної ефективності підприємства.

Управління, як і будь-який інший вид діяльності, вимагає конкретної оцінки – визначення ефективності. Ефективність управління полягає у досягненні найвигіднішого співвідношення між результатами діяльності апарату управління і використаними для одержання цих результатів фінансовими та матеріальними ресурсами. Ефективна система управління підприємством створює сприятливі умови, які забезпечують досягнення виробничим колективом поставлених цілей і містять соціальні, економічні та психологічні елементи.

Успішна виробничо-господарська діяльність значною мірою залежить від виробничої, організаційно-господарської і управлінської структур. Незначні зміни у виробничій структурі, якщо вони не знайшли відображення в організаційно-господарській, вносять диспозиції в систему управління переробним підприємством і призводять до певних проблем. Тому для узгодженості усіх складових виробничо-господарської діяльності потрібне розроблення дієвого організаційно-економічного механізму управління підприємством. Враховуючи відсутність однозначності у тлумаченні поняття «організаційно-економічний механізм» як у зарубіжній, так і вітчизняній фаховій літературі, встановлено його розуміння як сукупності важелів, ефективність функціонування яких залежить від методів управління, що в кінцевому результаті визначає стан підприємства та досягнення ним поставлених цілей.

Процес управління ресурсоощадністю здійснюється, як і будь яка інша управлінська діяльність, у певній послідовності операцій та процедур, які в цілому складають технологію управлінських робіт. У процесі управління ресурсоощадністю використовуються різноманітні способи, прийоми для реалізації поставлених цілей та завдань, які складають системи методів управління виробництвом. Під організаційно-економічним механізмом ефективного управління ресурсоощадністю, в контексті ресурсономіки [37], на наш погляд, слід розуміти систему організації й управління, що включає певну сукупність взаємопов'язаних організаційно-економічних, соціально-психологічних, нормативно-правових, техніко-технологічних методів, які мають специфічні особливості у конкретних умовах суспільного виробництва враховуючи ці особливості, суб'єкт управління, спираючись на економічні закони та застосовуючи економічні методи управління, узгоджує особисті інтереси з інтересами об'єкта управління (підприємства, цеху, бригади, окремого робітника). Останні в свою чергу, керуючись цими методами планують, організують та здійснюють свою діяльність з метою досягнення визначених цілей [82].

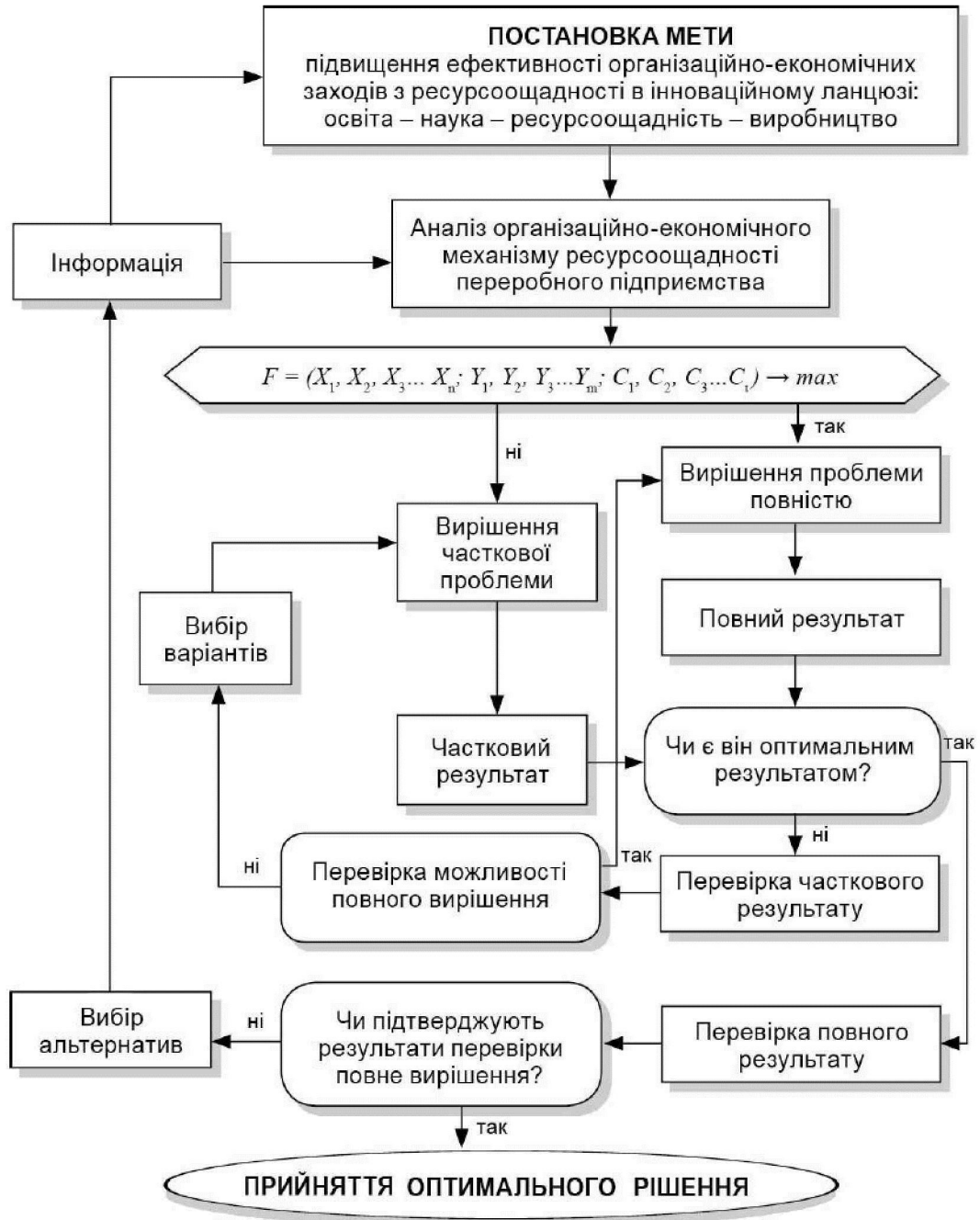
Організаційно-економічний механізм управління на переробному підприємстві, це сукупності процесів та дій щодо створення, забезпечення, функціонування й удосконалення системи економічних відносин між суб'єктами і об'єктами виробничого процесу, яка здійснюється з метою підвищення ефективності діяльності підприємства та ресурсоощадності, зокрема. Дієвим таке управління може бути за рахунок використання соціальних, а і організаційних та економічних важелів ресурсоощадності, кожному з яких властиві власні форми управлінського впливу.

Системний підхід до процесу управління впливає зі специфіки складного об'єкта управління, не обмежується особливостями елементів з яких він складається, а виявляється, перш за все, в характері зв'язків та відносин між певними елементами [27]. Це дозволяє не тільки більш детально вивчити структуру об'єкта дослідження, але й забезпечити аналіз процесів, що протікають в ньому, визначивши причини низької ефективності функціонування. Механізм управління ресурсоощадністю – це, з одного боку, комплекс різноманітних понять, що не зводяться одне з одним; з іншого боку, сукупність різноманітних елементів, тісно пов'язаних між собою, які в цілому утворюють систему.

Базою для прийняття управлінських рішень з ресурсоощадності повинні слугувати показники ефективності управління ресурсоощадністю, а саме: показники, що відображають міру використання ресурсів підприємства. Традиційно ефективність діяльності підприємства оцінюється системою економічних показників, що комплексно характеризують абсолютні та відносні результати його діяльності, серед яких виділяють прибуток, обсяг валової продукції, обсяг реалізованої продукції, показники ефективності використання всіх видів ресурсів підприємства, показники рентабельності, розмір економії певного виду ресурсу, або загальна економія від зниження собівартості продукції, що випускається [99].

Більшість авторів визначають такі групи показників, які характеризують ефективність використання ресурсів підприємства [23]:

- узагальнюючі показники ефективності діяльності підприємства;
- показники ефективності використання трудових ресурсів;
- показники ефективності використання виробничих фондів;
- показники використання фінансових ресурсів.

Рис. 1.10. Алгоритм удосконалення організаційно-економічного механізму ресурсоощадності переробних підприємств в постконфліктних умовах

Ефективність роботи підприємства - це комплексне відображення кінцевих результатів використання до оцінки ефективності заходів з ресурсоощадності на переробному підприємстві, тому варто виходити з розуміння ефективності як досягнення поставлених цілей у найкоротші строки й з мінімальними витратами виробничих ресурсів [48].

Таким чином, основою стратегії успішної діяльності з ресурсоощадності на переробних підприємствах в постконфліктних умовах є оптимальне використання наявних ресурсів відповідно вимогам, що ставляться до виробництва продукції, робіт і послуг. Нами запропоновано найбільш оптимальні шляхи формування організаційно-економічного механізму ресурсоощадності на основі якісних і кількісних показників використання ресурсів, керуючись важелями ресурсоощадності та враховуючи постконфліктні умови діяльності переробних підприємств, їх забезпечення обладнанням, технологіями, персоналом, системою управління, а також з врахуванням впливу чинників зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства в інноваційному ланцюзі: «освіта - наука - ресурсоощадність - виробництво».

Ощадне використання ресурсів переробних підприємств є частиною системи раціонального, сталого користування ними, яке, в свою чергу, являє собою систему суспільно-виробничих відносин, за якої досягається оптимальне співвідношення між економічно доцільними і екологічно безпечними видами життєдіяльності і забезпечується економічне зростання матеріальних і духовних потреб населення.

У 50-70-ті роки була розроблена теоретична база для вирішення завдань енергоощадності (хоч сам термін «енергоощадність» з'явився значно пізніше). Однак, вже в середині 70-х років у Радянському Союзі почався спад як теоретичної, так і практичної діяльності в галузі раціонального енерговикористання. Практична робота в цій області набувала все більш формального характеру, а наукові розробки в цьому напрямі стали значно менш інтенсивними.

Раціональне використання ресурсів переробних підприємств – це специфічна галузь економічної науки, що вивчає виробничі відносини в сфері переробки продуктів землекористування, розробляє принципи та методи економічної і економіко-екологічної оцінки комплексу інноваційних технологій, інших заходів.

Раціональне використання ресурсів переробних підприємств є результатом історичного розвитку економічної думки, яка віддзеркалює стан виробничих відносин і вплив господарської діяльності суспільства на ресурси. Згідно з економічною теорією продуктивні сили – це єдність особистого і матеріально-речового чинників виробництва. Це поняття вміщує в собі систему суб'єктивних (людина) і речових (засоби виробництва) елементів, що виражає активне ставлення людей до природних ресурсів. Земля як головний природний ресурс є найпершою передумовою і основою суспільного переробного виробництва, універсальним чинником будь-якої діяльності людини. Вона є предметом праці у переробній галузі, просторовим базисом для промисловості, одночасно предметом і засобом праці у сільському господарстві. Тому від того, наскільки правильно та науково обґрунтовано використовуються ресурси, залежить і стан засобів виробництва. Йдеться про те, що ресурси слід характеризувати не тільки економічно, але й екологічно.

На сучасному етапі розвитку економічної науки з'явилося багато інноваційних біотехнологій, які дозволяють посилити еколого-економічний ефект, надати новий поштовх ресурсоощадним та екологічним технологіям використання ресурсів переробними підприємствами. У цьому відношенні заслуговує досвід Японії та США.

Висновки до розділу 1

В умовах зростання попиту на продукти харчування в світі, Україна має використовувати всю сукупність ресурсів переробних підприємств для забезпечення власної продовольчої безпеки і утвердження країни на світовому ринку сільськогосподарської продукції. Тим часом динаміка розвитку переробного комплексу характеризується нестабільністю, зниженням ефективності використання ресурсів переробних підприємств, розвитком негативних соціальних тенденцій на селі. В цих умовах необхідна розробка концептуальної моделі і механізмів інтенсифікації використання ресурсів переробних підприємств на основі активізації ресурсоощадної діяльності.

Виходячи із аналізу існуючих ресурсоощадних технологій переробного сектору економіки, негативних тенденцій розвитку якісного стану ресурсів та особливостей трудових ресурсів в Україні перспективним напрямком є стратегія ресурсоощадної діяльності переробних підприємств, яка синтезує позитивні сторони системи, знижує деградаційні процеси ресурсів, розвивається у напрямку мінімізації врат, заощаджує ресурси переробних підприємств. У контексті реалізації цієї стратегії в Україні необхідно розробити її концепцію, створити економічні механізми ресурсоощадної діяльності переробних підприємств.

РОЗДІЛ 2.

ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНУ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ НА ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

2.1. Аналізування стану ресурсокористування та оцінка збитків від моральних і фізичних чинників

Тенденції розвитку управлінської науки обумовлюють підвищення рівня ефективності функціонування підприємства, зміцнення його позицій в конкурентному середовищі. При цьому першочерговою для переробного підприємства стає проблема ефективного управління ресурсами в умовах їх обмеженості. Підвищення ефективності використовуваних ресурсів, їх віддачі – це одна з головних умов, що забезпечує розвиток підприємства, сприяє підвищенню його конкурентоспроможності. Все це дозволяє говорити про необхідність усестороннього вивчення підходів і показників оцінювання ефективності управління ресурсним потенціалом підприємства. Така оцінка ресурсного потенціалу необхідна, оскільки, виступаючи передумовою відповідальних рішень, дозволяє впливати на поточний стан і тенденції розвитку підприємства, встановлювати напрями змін, виявляти більш вагомні чинники такого зростання, складати прогнози та плани подальшого удосконалення процесів відтворення й використання ресурсів підприємства [12].

Оцінка управління ресурсним потенціалом підприємства має бути комплексною, тобто вона може бути отримана як систематизація результатів комплексного економічного аналізу. У такій оцінці повинні міститися узагальнені висновки щодо використання ресурсів підприємства, засновані на принципі системності. Процес оцінювання повинен відбуватися також у певній послідовності і мати потребу в чіткій організації. Тобто, оцінка – це результат визначення та аналізу якісних і кількісних характеристик підприємства [24]. Тому така оцінка дає можливість встановити як

функціонує ресурсний потенціал, чи досягаються поставлені цілі, як зміни та удосконалення в управлінні впливають на повноту використання ресурсів підприємства та ефективність управління ним.

Серед існуючих підходів до оцінювання ефективності управління ресурсним потенціалом найбільш поширеним є метод діагностики ресурсного потенціалу, який слід проводити у формі комплексного, поетапного і поелементного дослідження [12, 16]. Так, у процесі комплексної форми оцінювання ресурсного потенціалу досліджуються всі ресурси підприємства, що інтегруються в єдиний показник. Основними методами інтегрування показників є експертний та рейтинговий. Використовуючи поетапне оцінювання найчастіше акцентується увага на головних критеріях, що визначають здатність підприємства вирішувати його основні завдання. У цьому випадку проблема зводиться до деталізації головних критеріїв, що забезпечують комплексне оцінювання.

Умовою розвитку ресурсного потенціалу підприємства є не тільки абсолютне підвищення його рівня, а й забезпечення ефективного його використання з урахуванням його якісних характеристик. Кількісні характеристики покликані оцінити обсяг і швидкість відтворення окремих ресурсів і в цілому ресурсного потенціалу, а якісні характеристики, в свою чергу, є основою для визначення ефективності використання ресурсів. Використання кількісних і якісних характеристик ресурсного потенціалу підприємства дозволяють: проаналізувати початковий рівень розвитку ресурсного потенціалу; виявити сформовані диспропорції між ресурсами підприємства; виділити пріоритетні напрямки розвитку ресурсів; визначити, виходячи з досягнутого рівня і напрямів розвитку діяльності підприємства, припустимі виробничі, соціальні та економічні навантаження [16].

Характерною особливістю ефективного управління ресурсним потенціалом є, в першу чергу, оцінювання ефективності використання ресурсів підприємства, де корисний результат діяльності підприємства порівнюється з витратами на отримання цього корисного результату.

Корисний результат розглядається як ефект, який може бути економічним, у вигляді прибутку підприємства, та соціальним, у вигляді забезпечення формування кращого рівня життя для людини [27].

Крім цього, оцінювання ефективності управління ресурсним потенціалом необхідне для забезпечення більш повного й раціонального використання ресурсів підприємства. Важливо охарактеризувати не тільки наявний, але й фактично використовуваний обсяг ресурсів. Тому система показників оцінювання управління ресурсним потенціалом повинна включати показники, що характеризують наявність, склад, стан ресурсів і показники ефективності використання ресурсів. При оцінюванні ресурсного потенціалу й ефективності його використання необхідно чітко уявляти структуру потенціалу, основні характеристики складових елементів, їхнє співвідношення й використання в процесі виробництва. Важливо зрозуміти місце й роль матеріальних елементів ресурсного потенціалу, зв'язок їх з іншими компонентами [43].

На основі проведеного аналізу визначено систему основних показників, що характеризують ефективність управління ресурсним потенціалом підприємства, які зводяться до наступних (рис.2.1):

- матеріальні ресурси, оцінювання яких включає аналіз потенційних можливостей предметів і засобів праці, технічних та технологічних ресурсів підприємства;
- фінансові ресурси, оцінювання яких полягає в аналізі фінансових показників, показників прибутковості, ліквідності та платоспроможності;
- трудові ресурси, оцінка яких включає аналіз показників плинності кадрів, рівня продуктивності праці трудових ресурсів;
- інформаційні ресурси, оцінювання яких включає аналіз технічного забезпечення інформаційними системами та аналіз кадрового забезпечення та рівня їх кваліфікації у галузі інформаційних систем.

Оскільки основною метою управління ресурсним потенціалом підприємства є нарощення прибутку для забезпечення подальшого розвитку,

то доцільним є оцінка та аналіз показників прибутковості. Прибутковість можна розглянути за допомогою таких показників, як темп приросту чистого доходу від реалізації продукції та прибуток від звичайної діяльності.

Рис. 2.1. Система оцінювання ефективності управління ресурсним потенціалом переробного підприємства

Визначення рівня технологічного забезпечення інформаційної системи складається з оцінки забезпеченості користувачів оргтехнікою, наявності програмного забезпечення, яке підтримує функціональні інформаційні

ресурси, зі співвідношення між забезпеченістю технікою та програмним забезпеченням.

Для цілісної уяви про стан та ефективність управління ресурсним потенціалом переробного підприємства й оцінювання ступеня впливу ресурсів підприємства на формування результату його діяльності нами використано інтегральний показник ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства.

Так, інтегральний показник ефективності управління ресурсним потенціалом підприємства розраховується за формулою:

$$P_{EUPH} = \sum_{i=1}^n k_i \cdot P_i, \quad (2.1)$$

де Пеурп-показник ефективності управління ресурсним потенціалом підприємства; k - ваговий коефіцієнт показників оцінки ефективності використання ресурсів підприємства; P_i - частковий ресурсний показник підприємства; i - кількість ресурсів підприємства.

Для виявлення значимості кожного параметру необхідно визначити коефіцієнт значимості параметру, який розраховується за формулою:

$$k_i = \frac{(m \cdot n) - R_{ij}}{0,5 \cdot m \cdot n \cdot (n-1)}, \quad (2.2)$$

де k – коефіцієнт значимості параметру; t - число експертів; p - число параметрів; R_{ij} - значення ранга, який присвоєний j - м екпертом i – му параметру.

Підприємство самостійно формує свій власний ресурсний потенціал, що дозволяє йому закріпити специфічні його особливості і визначити перспективи розвитку на майбутнє. Для того, щоб забезпечити стабільність діяльності підприємства необхідно оцінити ефективність управління ресурсним потенціалом. Врахування такої оцінки дозволить ефективно впливати на поточний стан та тенденції розвитку підприємства, встановлювати розміри та напрями змін, виявляти більш вагомі чинники

такого зростання, складати прогнози й плани подальшого удосконалення процесів відтворення, використання та управління ресурсним потенціалом. Тому, основною характеристикою ресурсного потенціалу в процесі такого оцінювання повинна бути його цінність для досягнення зазначених цілей, що може бути визначена за допомогою показників та методів.

Ефективність енерговикористання залежить від багатьох технічних та загальнодержавних чинників. Серед технічних визначальними є: структура та якісний склад генеруючих потужностей, збалансованість попиту та пропозиції щодо потужності та енергій в будь-який час (як у розрізі доби, так і року), якість палива, стан електричних мереж тощо. Серед загальнодержавних питань: належність основних фондів до державної чи до недержавної форм власності та їх співвідношення, ступінь державного регулювання, коректність «правил гри» на фондовому енергетичному ринку, правила функціонування енергоринку та взаємовідносини між його учасниками, ефективність реалізації політики енергоощадності тощо [28].

Тобто, стан та розвиток енергетики, ефективність енерговикористання залежать від стану і динаміки розвитку економіки держави, і в той же час, ефективна енергетика є чи не найважливішим чинником сталого розвитку економіки будь-якої держави [29].

Україна має високий незадіяний потенціал для розвитку ТЕС. Надважливим питанням є розвиток екологозахисних технологій, а також впровадження сучасних технічних рішень, що використовуються в економічно розвинутих країнах. Таким чином, зменшуючи негативний вплив на навколишнє середовище з одного боку, можливо суттєво підвищити ефективність роботи ТЕС з другого [28].

Повертаючись безпосередньо до енергоощадності, слід зазначити, що основними напрямками й заходами щодо економії енергоресурсів є:

- перехід на енергозберігаючі технології й підвищення рівня організації виробництва, скорочення матеріало- та енергоємності продукції;
- удосконалення структури енергетичного оснащення, демонтаж і

реконструкція застарілого;

- розробка й впровадження більше ефективних енергоспоживачів (електроприводів, іншого енергоспоживчого оснащення), удосконалювання керування їхніми режимами;

- використання комбінованих енерготехнологічних процесів.

Становлення і розвиток в Україні ринкової інфраструктури суттєво змінюють фінансово-економічне, інформаційне і правове середовище функціонування підприємств, зміст їхньої господарської діяльності.

В умовах інтегрування економіки України в світову відбувається трансформація фінансових відносин на мікрорівні. Оскільки характерною рисою сьогодення стала велика кількість збиткових підприємств, зростає потреба у дослідженні причинно-наслідкових зв'язків, пов'язаних із процесом формування прибутку підприємства, ефективністю його використання [47].

Фінансові результати господарської діяльності формуються поступово протягом звітного періоду. Розмір і характер прибутків і збитків за кожний період діяльності підприємства є найважливішими підсумковими показниками його роботи. Під формуванням прибутку розуміють процес його створення в процесі господарсько-фінансової діяльності. Управління цим процесом означає управління обсягами реалізації продукції, тобто кількістю та ціною продукції, здійснення господарської діяльності з найменшими втратами у вигляді штрафів та інших санкцій.

В умовах ринкової економіки всі суб'єкти господарювання зацікавлені в отриманні великих доходів з найменшими витратами. Різниця між доходами і витратами є фінансовим результатом господарсько-фінансової діяльності суб'єкта господарювання. Фінансовий результат може бути як позитивним, коли доходи перевищують витрати – прибуток, так і негативним, коли витрати перевищують доходи – збиток.

Внутрішні чинники можна розділити на виробничі та невиробничі, а виробничі, в свою чергу, включають екстенсивні та інтенсивні чинники, які

використовуються для поглибленого аналізу [28].

Екстенсивні чинники впливають на процес отримання прибутку через кількісні зміни: обсяг засобів і предметів праці, фінансові ресурси, час роботи обладнання, чисельність персоналу, фонд робочого часу.

Інтенсивні чинники впливають на процес отримання прибутку через «якісні» зміни: підвищення продуктивності обладнання і його якості, використання прогресивних видів матеріалів, модифікацію технології їх обробки, прискорення оборотності оборотних засобів, підвищення класифікації і продуктивності праці персоналу, зниження трудомісткості й матеріаломісткості продукції, удосконалення організації праці і ефективного використання фінансових ресурсів. У процесі здійснення господарської діяльності підприємства, пов'язаної з виробництвом, реалізацією продукції і отриманням прибутку, ці чинники знаходяться в тісному взаємозв'язку і залежності.

До невиробничих чинників відносять постачальницько-збутову і природоохоронну діяльність, соціальні умови праці та побуту.

Зовнішні чинники – це ті, які не залежать від робіт и підприємства. До них відносять: ємкість ринку; розвиток конкуренції; розмір цін, що встановлюються постачальниками; ціни і тарифи на транспортні послуги, ремонтне, комунальне господарства, енергоносії; розвиток профспілкового руху; регулювання державою діяльності підприємств; рівень інфляції, яка збільшує ризик знецінення майбутніх доходів.

До зовнішніх чинників формування прибутку відносять природні умови. Даний чинник має особливо велике значення в харчовій промисловості країни: якщо в сільському господарстві через несприятливі природні умови зменшується врожай, то через це зростають ціни на сировину переробних підприємств [43].

Також до зовнішніх чинників можна віднести накази вищого керівництва. Це актуально коли підприємство входить до складу об'єднання підприємств і нижче стоячі ланки не можуть вплинути на рішення вищого

керівництва.

Однак, одною з основних груп зовнішніх чинників, є чинники пов'язані з державним регулюванням цін, тарифів, податкових ставок, нормативів, штрафних санкцій.

Первинні чинники виробництва впливають на прибуток через системи узагальнюючих показників більш високого порядку чинників. Ці показники відображають, з одного боку, обсяг і ефективність використання авансованих засобів, тобто засобів, що повністю беруть участь в створенні продукції, а з іншого боку – величину і ефективність використання їх спожитої частини, що бере участь у формуванні собівартості.

Групи чинників знаходяться у взаємозв'язку між собою та з іншими чинниками. Чинники і результат їх взаємодії іноді міняються місцями, наприклад, фондвіддача може виступати, з одного боку, як узагальнюючий результативний показник. А з іншого боку – як частинний чинник, що впливає на рівень рентабельності.

Ретроспективний і сучасний аналіз використання ресурсів представляє не тільки історичний інтерес, але й науково-практичний, що дозволяє зрозуміти розвиток виробничих відносин, тенденцій впливу господарської діяльності на ресурси, виробити стратегічні напрямки майбутнього розвитку ресурсокористування, виходячи з досвіду минулого [19].

Ринкові перетворення, що почалися після здобуття Україною незалежності, співпали з економічною кризою, яка негативно вплинула на ресурсокористування.

Доповнити адміністративні, технічні інші заходи управління раціонального використання ресурсів може фінансовий механізм або фінансокористування. За досвідом країн з розвинутою ринковою економікою в Європейському Союзі та США затверджені програми.

У контекстах зарубіжного досвіду виявлення «Енергоощадних гріхів» господарств приводиться наступний приклад. У Великобританії було проведено дослідження щодо визначення найбільш частих «грівів»

домогосподарств щодо енергоощадності, тобто невиконання простих, доступних кожному заходів, які дозволяють економити енергію (і кошти на її оплату!). За результатами дослідження було сформовано ТОП-10 цих «гріхів», за частотою здійснення. Список виглядає наступним чином:

- 71% залишають електроприлади в режимі «стенд-бай»,
- 67% гріють у чайнику більше води, ніж потрібно,
- 65% залишають невикористовувані зарядні пристрої у розетці,
- 63% залишають світло у порожніх кімнатах,
- 48% їздять на авто навіть у короткі поїздки,
- 44% обирають занадто гарячий режим прання,
- 32% не вимикають мотор у машині, яка зупинилася (напр., у заторах),
- 32% використовують сушку одягу замість сушки на повітрі,
- 28% опалюють пустий будинок,
- 22% сильніше вмикають опалення замість одягти светра.

Ці та інші обставини обумовлюють необхідність наукової розробки новітніх підходів до енергоощадної справи, у т.ч. і в умовах переробних підприємств.

Таким чином, запропоновані методичні підходи [19] охоплюють основні якісні характеристики ресурсів, формалізують визначення економічних збитків при їх негативній динаміці, можуть стати одним із елементів організаційно-економічної системи вирішення проблеми збереження ресурсів. Перспективним напрямом удосконалення цих методик є розробка заохочень при позитивній динаміці показників.

До технічної складової потенціалу енергоощадності відносять підвищення ефективності виробництва (видобутку), перетворення, транспортування та споживання енергоресурсів і відповідно зниження енергоємності продукції та надання послуг за рахунок впровадження новітніх енергоефективних технологій та енергоощадних заходів. До структурної складової потенціалу енергоощадності належать зміни макроекономічних

пропорцій в економіці з метою зниження рівнів енергоспоживання та зменшення питомої ваги енергоємних галузей і виробництв промисловості, транспорту за рахунок розвитку наукомістких галузей і виробництв з низькою енергоємністю та матеріаломісткістю.

У свою чергу структурний та технічний (технологічний) чинники залежать від міжгалузевих та внутрішньогалузевих зрушень в економіці країни. Згідно з Енергетичною стратегією України на період до 2030 року прогнозований потенціал енергоощадності України складатиме у 2030 році 318,4 млн. т у. п., що майже у 1,5 рази перевищує існуючий рівень споживання первинної енергії. Реалізація заходів технологічного та структурного енергозабезпечення дозволить на 51,3% зменшити рівень енергоспоживання у 2030 році – з 621 млн. т у. п. за існуючим рівнем енергоефективності, до 302,7 млн. т у. п. за прогнозованим рівнем енергоефективності [91]. За рахунок реалізації потенціалу енергоощадності енергоємність ВВП у 2030 році по прогнозним оцінкам може скласти 0,24 кг у. п./грн., що у 2 рази менше сучасного рівня – 0,48 кг у. п./грн. При цьому в 2015 році – 0,31 і в 2020 році – 0,28 кг у. п./грн. Одним з найбільш ефективних і масштабних напрямів енергоощадності за рахунок технічного чинника, що суттєво впливає на рівень енергоспоживання, є використання галузевої енергоощадності. Виділяють п'ять основних напрямів енергоощадності, а саме впровадження нових, удосконалення існуючих технологій та обладнання, скорочення втрат енергоресурсів, підвищення якості продукції, удосконалення та скорочення втрат сировини та матеріалів, виявлення найбільш ефективних енергоносіїв. Серед основних чинників, які впливають на рівень енергоощадності переробних підприємств, можна виокремити: наявність природних монополій та пов'язаних з цим ризиків; втрати при передачі та споживанні енергоресурсів; незначну кількість впроваджених проектів у сфері енергоощадності; високий рівень фізичного зносу технологічного устаткування на переробних підприємствах. У табл. 2.1 розглянуто заплановані заходи щодо підвищення рівня

енергоощадності на переробних підприємствах.

Таблиця 2.1

Взірцеві заходи з енергоощадності переробних підприємств

Назва підприємства	Найменування заходів	Джерело фінансування проекту	Очікуваний економічний ефект від впровадження проекту, тис.грн.
ПАТ «Хмельницька маслосирбаза»	Впровадження пластинчатих теплообмінників для потреб опалення і регулювання теплопостачання залежно від режимів роботи цехів	Власні кошти	399
	Перехід адміністративних будівель за територією проммайданчика на електробойлерні чи газові мінікотельні з ремонтом ділянок магістрального теплопостачання	Власні кошти	1100
ТОВ «Проскурів АГРО»	Заміна обладнання	Інші кошти	274
ТОВ «Українській дім кристал»	Заміна електричних двигунів на технологічному обладнанні на меншу потужність	Власні кошти	14465
	Заміна ламп розжарювання на енергозберігаючі	Власні кошти	177,8
ВАТ «Городокконсерв молоко»	Переклад централізованого паропостачання від котельної на локальні схеми вироблення пару із застосуванням парогенераторів	Власні кошти	720
	Заміна обладнання	Власні кошти	1200
	Заміна ламп розжарювання на енергозберігаючі	Власні кошти	480
ЗАТ «Хмельницька макаронна фабрика»	Реконструкція системи зовнішнього освітлення території підприємства з заміною існуючих прожекторів на енергозберігаючі	Власні кошти	68,8
	Заміна електричних двигунів на технологічному обладнанні на меншу потужність	Власні кошти	37,52

ПАТ «Красилівський цукровий завод»	Реконструкція системи тепlopостачання по головному проммайданчику ПАТ «Красилівський цукровий завод».	Власні кошти	4957,83
	Впровадження частотних регуляторів на підприємстві	Власні кошти	1741,96
	Оптимізація завантаження силових трансформаторів в цехах підприємства	Власні кошти	921,3
РАЗОМ		-	26543,21

Важливим механізмом при плануванні та реалізації організаційно-технічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів на підприємствах, є розрахунок питомих норм енергоресурсів. Нормування питомих витрат паливно-енергетичних ресурсів – це визначення об’єктивної величини їх споживання на одиницю виробленої продукції, виконання робіт або наданих послуг при конкретних умовах виробництва [37].

Енергоощадність сприяє підвищенню кінцевих результатів діяльності підприємства, підвищенню енергетичної безпеки, зниженню шкідливої екологічної дії унаслідок використання енергоресурсів та підвищенню конкурентоспроможності промислових підприємств. У роботі визначено чинники підвищення ефективності енергоощадності та методичні основи побудови економічного механізму стимулювання енергоощадності, що включають систему норм і нормативів, економічно обґрунтованих базових рівнів споживання паливно-енергетичних ресурсів і кратності тарифів за перевищення енергоспоживання. Проаналізовано прогнозні заходів щодо енергоощадності на переробних підприємствах України. Встановлено, що переважна більшість підприємств використовує власні кошти для фінансування проектів у сфері енергоощадності. Сумарний очікуваний економічний ефект від впровадження заходів по енергоощадності становить 26543,21 тис. грн.

На підприємствах переробної галузі АПК України гостро стоїть проблема технічної готовності експлуатованого обладнання, устаткування, засобів автоматизації і механізації трудомістких процесів. Лише 28%

основних фондів відповідає світовому рівню, 42 підлягають модернізації, а 30% – списанню і заміні новими. Недостатнє постачання запасних частин, матеріалів, недостатній розвиток мережі інженерно-технічного забезпечення на підприємствах, відсутність стабільних і взаємовигідних зв'язків з ремонтними підприємствами не дають змоги ефективно використовувати парк машин підприємств переробної галузі України і підтримувати їх постійно в працездатному стані.

Відтворення і прискорений розвиток переробних підприємств є важливою передумовою подолання кризових явищ в економіці країни і потребує застосування спрямованої на це науково обґрунтованої цінової, податкової, фінансово-кредитної, інвестиційної та інноваційної політики, через сучасну недосконалість яких переробна промисловість України як за наявними виробничими потужностями, їх фізичним, технічним і технологічним станом, так і за рівнем розвитку інфраструктури суттєво відстає в ід обсягів виробництва власних сировинних ресурсів для випуску продукції, а також від рівня розвитку аналогічної галузі в економічно розвинених країнах.

2.2. Характеристика реалізації інноваційних технологій у контексті підвищення ефективності використання ресурсної бази

Актуальність питань стратегічного розвитку національного ринку переробної промисловості на основі переходу на інноваційну модель розвитку та необхідність формування економічних передумов для реалізації стратегій в переробній сфері за останні роки є незаперечною ознакою якісно нового рівня управління і зміщення орієнтирів вітчизняної переробної політики в бік зміцнення позицій національного продовольчого сектору у світовому просторі. Стратегічна спрямованість на здійснення інноваційних зрушень в переробному секторі свідчить про завершення епохи спонтанних, хаотичних ринкових перетворень, які здійснювались під впливом

короткотермінових внутрішніх і зовнішніх чинників. Інноваційний тип стратегій довгострокового розвитку на сучасному етапі вийшов з а рамки суто теоретичних наукових концепцій і постає головною рушійною силою досягнення конкурентних переваг як на національному, так і на світовому ринку.

Стратегічні аспекти інноваційного розвитку переробного сектору останнім часом є пріоритетною сферою наукових досліджень значної кількості провідних вчених-економістів. Вагомий вклад у розвиток науково-теоретичних та прикладних засад формування дієвої стратегії інноваційного розвитку переробних підприємств АПК зробили: О. М. Анісімова, М. Я. Дем'яненко, О. І. Дацій, О. М. Петухова, П. Т. Саблук, Г. М. Тарасюк, Ю. О. Лупенко, В. Я. Месель-Веселяк, І. Ю. Гришова, С. М. Ілляшенко та ін.

Разом з тим, низький рівень інноваційної активності діяльності вітчизняних переробних формувань свідчить про недостатню результативність втілення у господарську практику результатів фундаментальних досліджень. Складність, багатоаспектність і багатофункціональність розвитку сфери переробного виробництва вимагає подальшого обґрунтування та удосконалення стратегічних пріоритетів розвитку суб'єктів переробної галузі на інноваційній основі, що є неодмінною умовою здобуття конкурентних переваг в сучасних економічних умовах господарювання.

Вітчизняна переробна галузь традиційно є однією з найважливіших сфер агропромислового виробництва, ступінь розвитку якої визначає рівень продовольчої безпеки країни. Переробний сектор характеризується потужним експортним потенціалом, активізація якого лежить у площині переходу на інноваційну модель розвитку. Домінантні засади здійснення інноваційних перетворень закладає стратегія розвитку переробних підприємств, яка постає головним орієнтиром їх діяльності і функціонування в довгостроковій перспективі. В умовах посилення інтеграційних процесів та зростання загроз зовнішнього і внутрішнього ринків формування дієвої

стратегії інноваційного розвитку виступає ефективним інструментом довгострокової орієнтації підприємства в ринкових умовах та досягнення конкурентних переваг.

Вітчизняні та зарубіжні вчені мають спільну думку щодо головних цілей реалізації стратегії переходу на інноваційну модель розвитку національного переробного сектору – підвищення рівня конкурентоспроможності виробництва і продукції, нарощування експортного потенціалу та покращення результативних показників діяльності суб'єктів переробного виробництва [69]. Невід'ємною частиною покращення кінцевих результативних показників діяльності господарюючих суб'єктів, що постає стратегічним орієнтиром в сучасних реаліях економічного простору є забезпечення сприятливого рівня фінансової безпеки підприємства [63].

Перспективність інноваційного напрямку функціонування вітчизняних переробних формувань вченими визнано головним орієнтиром системи подальших перетворень та розвитку. Разом, з тим, науковці справедливо наголошують, що однією з найбільш гострих питань активізації інноваційних зрушень в переробному секторі України є фрагментарне бачення і вирішення проблем в цій сфері [65].

Нині значна частина вітчизняних переробних підприємств, особливо малих, неспроможна виробляти високоякісну й конкурентоспроможну продукцію. Це є результатом таких негативних явищ, як: застарілий машинно-тракторний парк, диспаритет цін на продукцію промисловості й сільського господарства, постійне зростання цін на паливно-мастильні матеріали, недосконала кредитно-фінансова система і законодавча база, обмеженість інформаційних ресурсів, втрата висококваліфікованих працівників, відсутність необхідних інвестицій та доступних інновацій тощо.

Ці проблеми стали особливо гострими у зв'язку з набуттям Україною членства в структурах СОТ, що вимагає від нашої держави постачання на світовий ринок високоякісної конкурентоспроможної продукції. Таким чином, постає гостра необхідність у переорієнтації традиційного

господарювання на високоефективне інноваційне.

Загалом Україна має потенційні можливості для успішного здійснення інноваційної діяльності, однак на рівні держави необхідно виконати низку заходів: забезпечити стабільну економічну ситуацію в країні для залучення інвестицій в переробну промисловість; надати пільги підприємствам, які створюють інноваційний продукт, що дозволить збільшити фінансові ресурси для реалізації інноваційної програми підприємства; зорієнтувати фінансово-кредитні установи на надання кредитів підприємствам, що займаються інноваційною діяльністю. Використання запропонованих заходів щодо стимулювання впровадження інновацій підприємствами переробного виробництва дозволить покращити процес виробництва, ефективно використовувати внутрішні та залучати зовнішні інвестиції в інноваційну діяльність [246].

Основним ініціатором інновацій для переробних підприємств є мережа науково-дослідних установ НААН та Міністерства аграрної політики та продовольства України. У переробній діяльності розробка інновацій і їх впровадження пов'язано переважно з новою технікою, новими ресурсозберігаючими технологіями, застосування яких у більшості випадків змінює характерні властивості продукції, що виробляється, але не призводять до появи нових видів продукції [381]. Історичні зміни у технологіях переробного виробництва має більш глибокий ефект, ніж просто поява нової продукції. В переробній промисловості інновації мають чимало особливостей порівняно з інноваціями в інших галузях економіки (рис.2.3).

Рис. 2.3. Особливості інновацій переробних підприємств

На сучасному етапі розвитку переробного виробництва важливими напрямками розвитку інновацій є такі: застосування біотехнології для створення продукції із заданими властивостями; енерго- та ресурсозберігаючі технології тощо [38].

У системі економічного потенціалу підприємств важливе значення належить інноваційному потенціалу, який безумовно є стратегічним критерієм результативності й ефективності їх функціонування (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Елементи інноваційного потенціалу переробних підприємств

Інноваційний потенціал – здатність до зміни, покращання, прогресу, це джерело розвитку. Якщо розглядати більш ширше, то це здатність господарства чи суб'єкта господарювання робити нову, наукомістку

продукцію, що відповідає вимогам ринку і містить у собі: виробничі потужності для виробництва засобів виробництва; професійний і науково-технічний склад персоналу; потужності експериментальної бази, пов'язаної з підготовкою нового виробництва; інструмент і оснащення для проведення наукомістких операцій; можливості впровадження нововведень і його контролю. Доказом цьому може слугувати таке явище, як дифузія інновацій. Так, застосування нового обладнання (яке є конкретним результатом інноваційного процесу, інновації) веде до виготовлення нової продукції, яка, своєю чергою, виходячи на ринок, є джерелом, чинником подальших змін.

Зменшення інноваційного потенціалу переробних підприємств у сучасних умовах пов'язано насамперед з недоліками системи регулювання інноваційної діяльності. Серед них слаборозвинена інфраструктура здійснення інновацій, зниження обсягів фінансування інноваційної діяльності, трансформаційні процеси організаційної структури підприємств, які займаються інноваційною діяльністю. Покращення інноваційного потенціалу підприємств можливе лише завдяки взаємопов'язаній дії чинників [38]:

- інвестиційній підтримці інноваційної діяльності всіх сфер переробного сектора АПК як головної галузі; промисловості, що виробляє засоби виробництва для нього; переробної промисловості;
- розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва в системі агропромислового виробництва;
- створенню інфраструктури інноваційної діяльності в переробній галузі та в окремих підприємствах;
- покращенню системи нормативно-законодавчих актів, що регулюють інноваційні процеси в державі та в переробному секторі зокрема.

У сучасних умовах інноваційна стратегія користуванням повинна регламентувати порядок господарської діяльності і спрямовуватися на визначення підходів до управління інноваційною діяльністю підприємств і, зокрема, її мотивації. Сьогодні метою інновацій є удосконалення діяльності

підприємств для забезпечення задоволення потреб споживачів і оптимального завантаження переробних виробництв. Інноваційна політика регламентує складну систему науково-технічної, маркетингової, управлінської, виробничої й економічної діяльності [38].

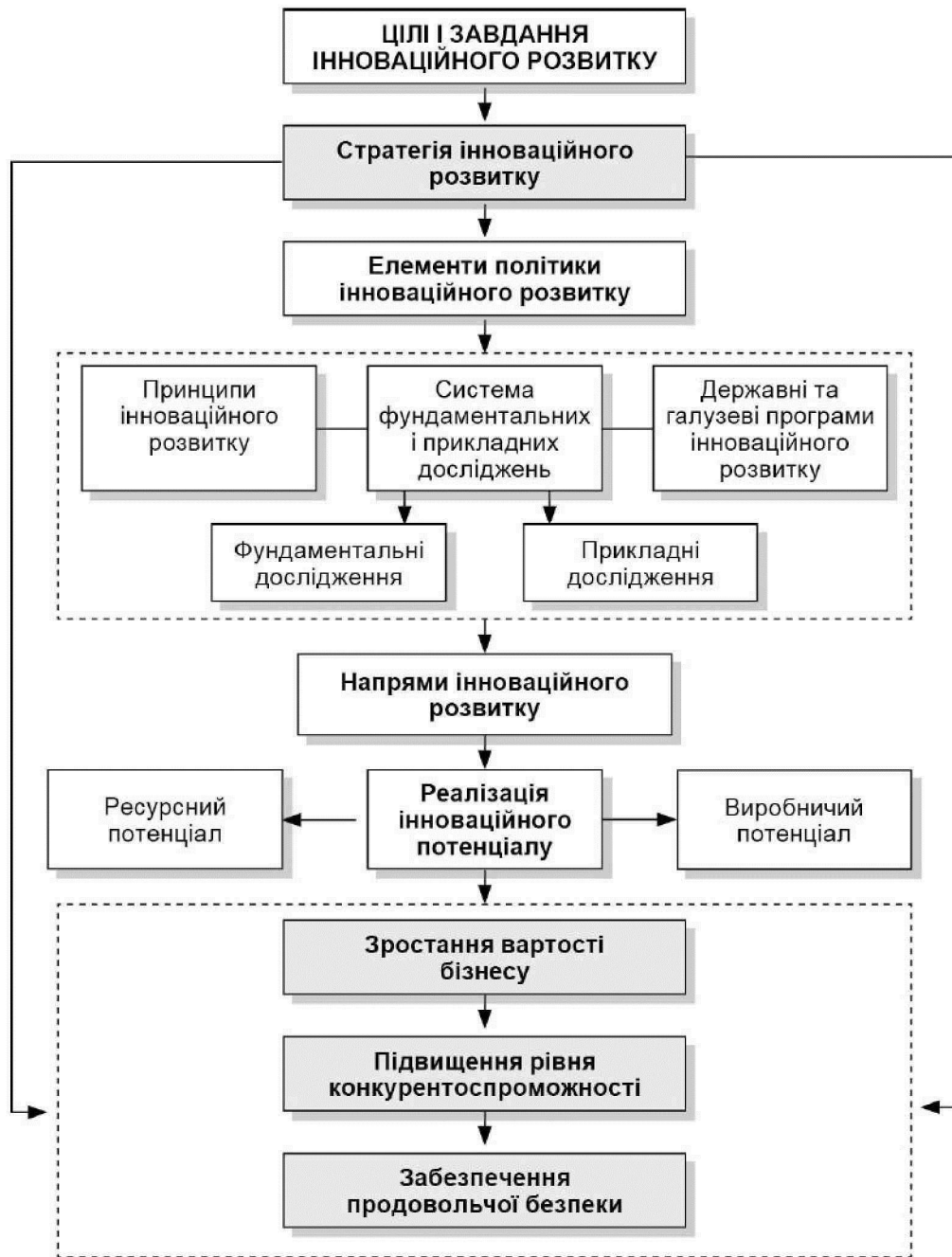
Наявність стратегії інноваційного розвитку та результативного механізму її реалізації з часом постає провідним елементом, який забезпечує зростання рівня конкурентоспроможності і зміцнення позицій суб'єкта господарювання в різних спектрах економічного середовища.

Стратегією розвитку переробного сектору економіки України на період до 2020 року визначено стратегічні орієнтири, пріоритетні напрями, і механізм розвитку вітчизняного переробного виробництва [65]. Дані ключові параметри є визначальними для обґрунтування стратегії розвитку переробного сектору. Стратегічні імперативи інноваційного розвитку переробного підкомплексу України визначаються в контексті зі Стратегією інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки [63, 64].

Вибір конкретної стратегії інноваційних перетворень визначається впливом сукупності чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, пріоритетними напрямками державної політики економічного зростання, фактичним станом розвитку науково-технічного і кадрового потенціалу в економіці країни. Поряд з цим, стратегії, спрямовані на вирішення соціально-економічних питань на основі використання сучасних досягнень науки і техніки визначаються набором і структурою функціональних елементів стратегій. Наукові дослідження теоретичних і методологічних аспектів стратегій інноваційного розвитку у вітчизняній та зарубіжній практиці дозволили виділити головні складові стратегії інноваційного розвитку переробних підприємств [29]:

- 1) цілі і основні завдання системи інноваційних перетворень;
- 2) інноваційна політика розвитку галузі;
- 3) пріоритетні напрями забезпечення реалізації інноваційної політики;
- 4) структурні зміни в сфері інституціонального управління;

- 5) наявний ресурсний і виробничий потенціал;
 6) реалізацію інноваційного потенціалу (рис.2.5).

Рис. 2.5. Елементи стратегії інноваційного розвитку переробних підприємств

Створення наукової парадигми реалізації інноваційних перетворень переробних підприємств реалізується в рамках системи АПВ України передбачає визначення ключових стратегічних напрямів здійснення довгострокової інноваційної політики та формування сприятливого

інвестиційно-інноваційного середовища [9].

Формування інноваційної політики вимагає окреслення чіткого горизонту і практичних функціональних сфер її здійснення, що забезпечує чіткість набору конкретних заходів і безперервність процесу їх реалізації. Політика інноваційних перетворень в переробному виробництві включає набір трьох основних стратегічних компонентів, діяльність яких сконцентрована у господарській площині її реалізації:

- стратегія інституційно-правового забезпечення інноваційної діяльності і формування інтелектуального капіталу в переробній галузі;
- механізм державної підтримки інноваційного розвитку;
- механізм трансферу інновацій (комерціалізація інновацій). Вибір стратегії, форм і важелів механізму державного регулювання інноваційного розвитку, а також інструментарій комерціалізації інноваційних продуктів визначається поставленими завданнями і принципами національної інноваційної політики.

Стратегічні інноваційні перетворення у вітчизняному переробному виробництві мають носити постійний потоковий характер та відповідати пріоритетним принципам і завданням довгострокового розвитку сектору в цілому та економічним інтересам окремих його суб'єктів.

Виходячи з загальних принципів інноваційного розвитку, на яких ґрунтується національна державна інноваційна політика, основними принципами інноваційної політики в сфері функціонування переробних підприємств вважаємо доцільним відзначити наступні:

- пріоритетність інноваційних перетворень галузі з метою забезпечення продовольчої безпеки країни та збереження здоров'я нації;
- підвищення рівня інтенсивності інноваційного розвитку;
- збереження, нарощування й активізація інноваційного потенціалу галузі;
- конвергенція науки, виробництва і маркетингу інноваційних продуктів;

- державні підтримка та формування ефективного механізму підтримки інноваційного розвитку переробних підприємств;
- комерційний характер інноваційних розробок;
- активізація міжнародного науково-технологічних співробітництва;
- екологічність та безпечність продуктів харчування;
- узгодження інтересів всіх суб'єктів економічних відносин в АПВ;
- безперервний потоковий характер здійснення.

З метою обґрунтування дієвої стратегії інноваційного розвитку переробного виробництва та переробної галузі, як його складового елементу, Урядом України було визначено основні перспективні напрями здійснення інноваційних перетворень, що постали підґрунтям становлення інноваційної моделі розвитку вітчизняного АПВ [19].

Такими стратегічними завданнями Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності» № 433–IV окреслено наступні:

- підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу комплексу;
- розширення ринків збуту продукції;
- дотримання якісних параметрів виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності продукції;
- удосконалення системи ціноутворення;
- забезпечення екологічної складової виробничого процесу;
- організація раціональної інфраструктури, поглиблення міжгалузевої кооперації;
- запровадження ресурсозберігаючих технологій;
- активізація інвестиційної діяльності за рахунок зовнішніх джерел фінансування;
- надання пріоритетності вітчизняним товаровиробникам.

Ґрунтуючись на цих пріоритетних напрямках національної стратегії інноваційного розвитку підприємств переробної галузі, моніторинг сучасного стану інноваційної активності і результативності функціонування

переробних підприємств дозволив доповнити стратегічні пріоритети державної інноваційної політики у складі двох частин стратегії:

- 1) розвиток молочного скотарства;
- 2) розвиток молочної промисловості (рис.2.6).

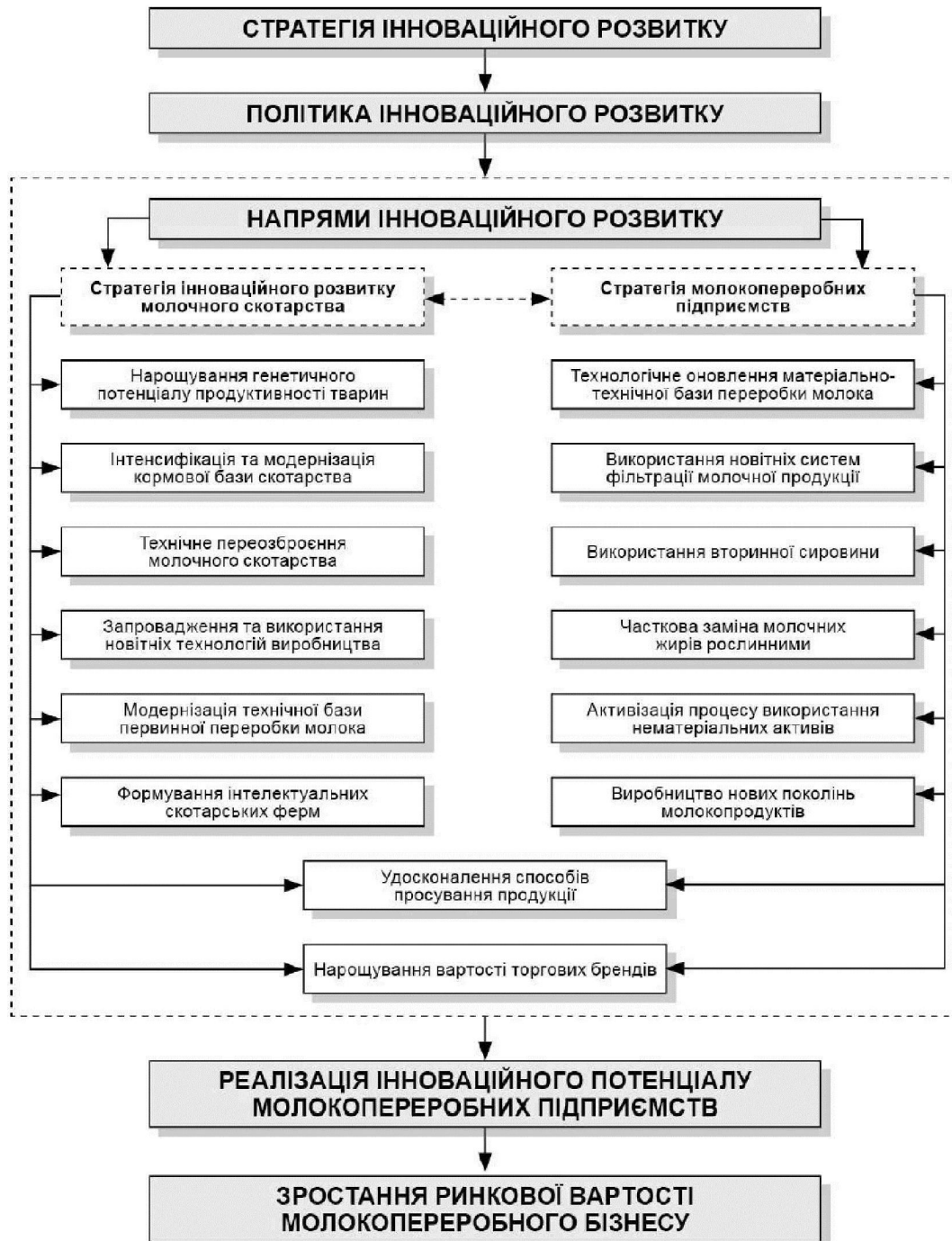

Рис. 2.6. Стратегічні напрями інноваційного розвитку (на прикладі молокопереробної галузі АПВ)

Стратегічні напрями розвитку молочного скотарства, орієнтовані на довгостроковий період, включають наступний ряд заходів визначального характеру для молокопродуктової галузі. Безпосередньо в галузі молочного скотарства (сировинна база):

- нарощування селекційно-генетичного потенціалу тварин на основі використання високопродуктивних порід і біотехнологічних системи розведення ВРХ;

- раціональне і ефективне використання кормових ресурсів і покращення якості кормів (програмування раціонів годівлі в залежності від індивідуального рівня продуктивності тварин);

- модернізація, технічне переозброєння, автоматизація виробництва молока;

- впровадження енергозберігаючих і інтенсивних технологій (технології безприв'язного утримання тварин, автоматизації машинного доїння, використання доїльних автоматів роботів);

- оновлення матеріально-технічної бази первинної обробки, зберігання та перевезення молочної сировини;

- створення інтелектуальних ферм, які об'єднують процеси годівлі і доїння корів та управління тваринницьким господарством.

Сектор промислової переробки первинної продукції формує технологічний попит у вигляді наступних напрямів стратегії інноваційного розвитку:

- автоматизація процесів виробництва продукції, установка сучасного технологічного обладнання;

- впровадження сучасних систем фільтрації, знищення мікроорганізмів у зовнішньому середовищі та пакування продукції;

- використання сучасних матеріалів упаковки, які дозволяють збільшити терміни зберігання продукції;

- зміна технологій виробництва продукції шляхом внесення пришвидшувачів процесів дозрівання сирів, підсилювачів смаку та

харчових барвників;

- використання вторинної сировини у виробництві продукції;
- розробка та провадження у виробництво комбінованих продуктів з частковою заміною, наприклад молочних жирів рослинними (за умови виготовлення екологічно чистих молокопродуктів із збереженням статусу молочної продукції);
- придбання нематеріальних активів у вигляді патентів, ліцензій, торгових марок, конструкцій, моделей технологічного змісту тощо;
- розробка та впровадження у виробництво нового покоління високоякісних і безпечних продуктів із сучасними функціональними параметрами (продуктів дитячого харчування, дієтичних продуктів, геродієтичних, продуктів із лікувальними і профілактичними властивостями);
- удосконалення способів просування продукції до споживача, створення та зростання вартості ринкових брендів.

Позитивний характер носять й наслідки спільної аграрної політики країн ЄС, яка за останній рік характеризується призупиненням Європейською комісією дії експортних субсидій, за яких європейські продукти стають конкурентоспроможними без величини державних експортних дотацій. В свою чергу, такі зміни покращують можливості адаптації вітчизняної переробної галузі до умов функціонування європейського ринку.

У зв'язку з цим, цільовим пріоритетом зміцнення позицій України на світовому ринку є зростання обсягів виробництва переробної сировини, та всебічний контроль якості продукції на всіх етапах її руху.

Узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду у сфері інноваційної діяльності дає можливість розробити комплекс заходів для її активізації. Створення інноваційної моделі розвитку переробної сфери має стати пріоритетним для розвитку держави та окремих регіонів. Реалізація інноваційних рішень потребує аналізу й оцінки інвестиційної привабливості окремих підприємств та регіону в цілому. Інноваційний розвиток переробних

підприємств має свої особливості, які викликані значними природними впливами та ризиками. Інноваційне підприємництво в умовах переробних підприємств потребує залучення внутрішніх та зовнішніх інвестиційних ресурсів. Особливої уваги заслуговують форми і методи стимулювання інноваційного підприємництва. Ґрунтовний аналіз фінансово-господарської діяльності переробних підприємств, визначення їх інвестиційної привабливості дозволять сформувавши раціональні шляхи регіонального інноваційного розвитку [39].

У контексті забезпечення енергетичної безпеки України пріоритетними з врахуванням розвитку НТП залишаються такі напрями [39]:

- забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери країни в об'єктивно необхідних обсягах та створення умов для формування і реалізації політики захисту національних інтересів у сфері енергетики;

- формування державної соціально спрямованої енергетичної політики щодо енергозабезпечення населення з врахуванням регіонального розвитку;

- зменшення шкідливого впливу об'єктів паливно-енергетичного комплексу на навколишнє середовище й населення відповідно до національних та міжнародних вимог;

- впровадження заходів енергоощадності та енергоощадних технологій у галузях економіки та соціально-побутовій сферах на основі впровадження досягнень НТП і покращення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів та формування світогляду економного енергоспоживання;

- розроблення і впровадження високоефективних технологій переробки та устаткування для виробництва, транспортування, розподілу і споживання енергоресурсів;

- підвищення надійності і рівня безпеки енергетичних об'єктів на довкілля та населення з метою запобігання екологічним катастрофам та

зменшення рівня техногенного впливу на довкілля і людей.

У сучасних ринкових умовах господарювання все більше значення мають інформаційно-комунікаційні технології, які впливають на всі сфери суспільної діяльності. Відповідно до завдань Програми економічних реформ Президента України стратегічний курс на побудову інноваційної економіки й інформаційного суспільства в Україні вимагає інтенсивного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, які безпосередньо пов'язані з інноваційною діяльністю.

Урахування вищезазначених напрямів підвищення ефективності дозволить підприємствам переробної промисловості контролювати і зміцнювати власні позиції на вітчизняному ринку, а також створювати базисні умови для випуску та реалізації кінцевого продукту. Таким чином, дослідження свідчать про те, що більшість підприємств переробної промисловості потребують докорінного інноваційного оновлення матеріально-технічної бази, оскільки умови конкурентної боротьби вимагають впровадження сучасного високопродуктивного устаткування і новітніх технологій, широкого залучення наукового та кадрового потенціалу.

2.3. Вплив диспаритету цін на ресурсне забезпечення підприємства та оцінка впливу галузевих чинників на ефективне їх використання

Посилення диспаритету цін між продукцією агропромислового комплексу і продукцією переробних галузей впливає на забезпечення продовольчої безпеки України. Диспаритет цін виникає внаслідок випереджаючого зростання цін на продукцію, яка використовується в аграрному секторі, та на продукцію, вироблену з сільськогосподарської сировини.

Ціна – це вираження вартості товару з врахуванням покриття витрат та отримання прибутку для подальшого розширення виробництва. Високі ціни забезпечують нормальне функціонування економіки, вони повинні бути

об'єктивними і для виробників і для споживачів. За таких умов економічна система характеризується стабільністю, урегульованістю та перспективами для розвитку. В Україні ситуація на жаль, далека від ідеалу, особливо це простежується у переробному виробництві. Це викликало таке негативне явище як диспаритет цін, яке спричиняє ряд проблем, серед яких високий ризик банкрутства переробних підприємств, недоотримання прибутків, спад виробництва, погіршення якості продукції та ін. Вирішення цієї проблеми дасть можливість йому динамічно та активно розвиватися, що позитивно впливає на стан економіки в цілому [24].

Диспаритет цін – явище історичне. Він виник тоді, коли виникла сама ціна і є її невідлучним супутником через усі епохи, аж до наших днів. Не виключено, що диспаритет цін залишиться вічним супутником ціни [12].

Відомо, що з усіх сфер АПК, переробне виробництво знаходиться у найневигоднішому становищі, зумовленому диспаритетом цін, відсутністю державного регулювання ринку, великою залежністю від природнокліматичних умов, їх негативним впливом і, в той же час, природною необхідністю існування галузі [44].

Масштабніший ціновий диспаритет спостерігається у переробному виробництві. Він спричинений багатьма чинниками, однак основними є три: перший, зумовлений низькою місткістю внутрішнього ринку на продукцію переробки. Адже на ціни взагалі, зокрема на роздрібні ціни, треба дивитись через призму доходів покупців товарів, через повноту їх гаманців. Другий чинник диспаритетності цін на продукцію полягає у тому, що за умов поглиблення успадкованої кризи переробному виробництві України і його відставання з переходом на вільне ціноутворення порівняно з підприємствами базових галузей промисловості (паливно-енергетичної, машинобудівної, хімічної тощо) перед останніми відкрились вигідні зовнішні ринки збуту своєї продукції за вищими у кілька разів світовими цінами [42].

Тому підприємства базових галузей стали поставляти свою продукцію розваленому переробному виробництву майже за світовими цінами. Третім

чинником, який стимулює диспаритетність цін на продукцію переробних підприємств у ціновому ланцюгу проходження цієї продукції у непереробленому і особливо у переробленому вигляді до кінцевого споживача, є непропорційність його розвитку порівняно з розвитком промислового виробництва, зокрема агропромислового, яке переробляє сільськогосподарську сировину. За інформацією держстатистики, переробна промисловість, що працює на сільськогосподарській сировині, за останні роки нарощує виробництво високим темпами, а сільське господарство стагнує, а на думку Хижі Н. М., деградує. [41].

Значний диспаритет цін перетворив галузь у донора інших сфер економіки, що призвело до повної зупинки інвестиційних процесів.

Важке фінансове становище переробного сектору значною мірою зумовлене тривалим нееквівалентним обміном між переробним виробництвом та іншими галузями економіки.

Наростання диспаритету цін, що розпочалося у 1991 році, було зупинене лише у 1995 році, коли співвідношення індексу цін на переробну продукцію та промислову продукцію, що споживається, склало 19% від рівня 1990 року. Тобто диспаритет зріс у 5 разів. У 1996-2003 роках це співвідношення коливалося в межах 17-19%.

Лише у 2000 році співвідношення індексів цін на переробну продукцію та промисловості, що забезпечує переробне виробництво ресурсами, складалося на користь переробного сектору. Заходи, що вживалися з метою налагодження організованого і прозорого переробного ринку (1995, 2000, 2001рр.), лише тимчасово і частково – на 1-2% – сприяли поліпшенню цінового співвідношення на користь переробного сектору. А у 2002-2003 роки проявилися нові чинники (зниження рівня резервування продукції, комерціалізація збуту продукції, тінізація ринку), які призвели до погіршення паритетності цін.

На даний час питання диспаритетності вирішене лише частково, оскільки до 2007 року Україна так і не налагодила цінове співвідношення на

продукцію переробних підприємств, а у 2008 році з'явилася нова проблема – вступ в СОТ, де відсутня паритетність цін продукції.

Ціновий диспаритет значною мірою спричинений відсутністю ефективною ціновою політики. Динаміка цін в аграрному секторі економіки складається стихійно. Вона не має системної бази, характеризується великими коливаннями як за роками, так і за місяцями в межах одного року. Ціни на продукцію не встановлюються на основі вільного співвідношення попиту і пропозиції на ринку.

Проблема формування цін на ринку продукції переробних підприємств є актуальним питанням ринкового ціноутворення, оскільки ціна має два напрямки: соціальний та економічний.

Як соціальний чинник, ціна формує життєвий рівень населення, оскільки через купівельну спроможність задовольняє певний рівень потреб, враховуючи величину доходів кожного. В умовах України при невисокій купівельній спроможності більшої частини населення соціально обґрунтовані ціни мають залишатися низькими.

Тут і виникає ще одна проблема: економічний напрямок ціни спрямований на отримання підприємством якомога більшого прибутку, з метою забезпечення виробництва та його подальшого розвитку. Тому ми поділяємо думку авторів, які вважають, що вирішення питання диспаритету цін на переробних підприємств треба починати із встановлення такої початкової ціни, яка б враховувала б потреби усіх економічних суб'єктів [42].

Ціновий диспаритет є результатом поєднання конкурентного середовища переробного підприємства з його монопольним оточенням і таким же монопольним формуванням цін на засоби виробництва для підприємства та сільськогосподарську продукцію. Особливістю вітчизняного переробного підприємства є те, що тривалий час за показник економічного і соціального прогресу видавався рівень усупільнення виробництва, який здійснювався шляхом укрупнення підприємств. Цим у даний час зумовлений особливо високий рівень монополізації сфер виробництва засобів

виробництва і закупівель продукції. У менш виражених, але подібних умовах в період «глибокої депресії» ядром аграрної політики США була політика паритету цін.

Через ціновий диспаритет знижується ефективність інших важелів регуляторного впливу держави. При існуючому співвідношенні цін дотації для переробних підприємств, пільгові кредити, податкові пільги вимиваються у суміжні із переробним виробництвом сфери.

У вітчизняному переробному секторі політика цінового паритету не спотворюватиме ринкові результати, а коригуватиме результати, спотворені високим рівнем монополізації окремими структурами сфери закупівель в умовах неналежного рівня розвитку інфраструктури ринку, дозволить стабілізувати ринкове середовище, формувати суб'єктами господарювання стратегічні цілі, мінімізувати рівень ризиковості обраних стратегій та здійснювати необхідні нагромадження для їх реалізації.

За словами Миколи Безуглого, розв'язання проблеми диспаритету цін за рахунок компенсації витрат виробників із державного бюджету країни в сучасних умовах є неприйнятним, тому що для ліквідації такого диспаритету потрібно близько 40–50 млрд. грн. на рік. Цей процес має відбуватись за рахунок перерозподілу прибутку, отримуваного у ланцюжку виробник – переробник – продавець, у такий спосіб, аби всі його учасники мали рівноцінні доходи. Нині їх лєвова частка концентрується у руках тих, хто торгує сільгосппродукцією або зберігає та переробляє її. А за всі прорахунки в агропромисловому комплексі платить сільгосптоваровиробник [24].

Ситуація погіршується у зв'язку з тим, що переробне виробництво було і продовжує бути донором для фінансово-спекулятивних та посередницьких структур. Вимивання фінансових ресурсів переробників відбувається через ціновий диспаритет, обсяг якого фахівцями УААН оцінено у майже 10 млрд. грн. щорічно. Однак ліквідувати його через підвищення цін на продукцію неможливо. Рівень цін на неї дорівнює світовому, а то й перевищує його. У той же час рентабельність основних

видів продукції є низькою і продовжує падати. Для забезпечення простого відтворення показник рентабельності виробництва повинен становити не менше 15%, а для розширеного – 30-35% [42].

Отже, ціновий диспаритет на продукцію переробних підприємств спричиняє нерівномірний розподіл фінансових ресурсів, що викликає недотримання прибутків товаровиробниками, що в свою чергу приводить до погіршення якості продукції, високому ризику банкрутства підприємств, та іншим негативним чинникам.

Теорія ціноутворення в індустріальному суспільстві ґрунтується на сучасних відмінностях ринку від того періоду – початку ХХІ ст. – коли А. Маршалл обґрунтував свій знаменитий «хрест» як точки перетину кривих, що описують взаємодію пропозиції й попиту, у якій виникає їхня рівновага, тобто ціна попиту дорівнює ціні пропозиції [18]. Адже на відміну від згаданого періоду, в якому на ринку діяло багато дрібних фірм, і таке ідеальне співвідношення могло виникати спонтанно, бо сила впливу кожної з них на ринок, як зауважив Дж. Гелбрейт, на типовому ринку індустріальної системи існує тільки жменька продавців [41].

Зокрема, у США внутрішній ринок автомобілів поділений між чотирма фірмами, причому три панують на ньому. Такою ж є кількість пануючих фірм на ринку первинного алюмінію, міді, гуми, сигарет, мила та миючих засобів, віскі, важких електроприводів, конструкційної сталі, жерстяних банок, електронних обчислювальних пристосувань, авіаційних моторів, цукру, сухого печива, чавуну, заліза, жерсті, вантажних автомобілів і розмаїття інших товарів [31].

Тобто, ринок є олігопольним [24]. Стосовно вітчизняного ринку переробної продукції, на наш погляд, можна стверджувати те саме, звісно з поправкою на рівень як обсягів виробництва, так і його концентрації. При цьому найбільш дотичним до теми є становище на ринку нафтопродуктів, міндобрив, засобів захисту рослин, де ситуація щодо цін складається незмінно упродовж 1991 – 2011 рр. цілком у відповідності з висновком цього

вченого щодо США: «Коли говорять про олігополіста, мається на увазі, що при встановленні цін він почасти користується владою, властивою монополії, і почасти відчуває обмеження, що накладаються конкуренцією, ... можлива, хоч і рідко, таємна змова з метою встановлення ціни, найбільш підходящої для всіх фірм галузі» [24].

У той же час ситуація на ринку переробної продукції продовжує залишатись такою, якою вона була у країнах ринкової економіки на початку ХХ ст.: ні окрема особа, ні підприємство не мають сили для того, аби здійснювати вплив на відповідний ринок сировини для переробної промисловості. Але вже на ринку продовольства становище є кардинально протилежним (табл. 2.3).

Таблиця 23.3

Порівняння динаміки цін на продукцію, продовольство та матеріально-технічні ресурси за 2000-2013 роки

Індекс цін реалізації	Роки								Кумулятивний індекс 2005-2013р.
	2000	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Сільськогосподарської продукції	155,8	108,1	102,4	138,0	110,3	106,4	130,0	113,6	264,8
Промислової продукції	120,8	116,7	109,6	119,5	135,5	106,5	120,9	119,0	317,2
Інвестицій в основний капітал	117,7	120,7	113,0	116,0	127,0	111,3	113,4	113,7	288,3
Будівельно-монтажних робіт	118,0	125,6	123,5	123,1	135,3	113,3	115,8	119,4	397,8

Відтак маємо парадокс: спроби втримати помірні ціни приводить до їхнього «сплеску» (2007 рік – 138,0; 2010 – 130,0 відсотків), акумулятивний індекс їхнього зростання за 2005 – 2011 роки виявився неспівмірним, причому, як завжди, не на користь аграрного сектору, оскільки ціни промислової продукції випереджали зростання їх на сільськогосподарську у 1,2 рази. Таким чином вже наявний семикратний диспаритет [292] тут далі посилюється [311].

Так, на ринку аграрної продукції лише в окремі роки (2003 та 2007)

ціни зростали відповідно з динамікою витрат підприємств на придбання матеріально-технічних ресурсів. Якщо ж унаслідок сприятливих погодних умов пропозиція зростає, то ціни на продукцію відразу знижуються, а інколи – як це було у 2002 році, – навіть стають меншими від попереднього року, не дивлячись на те, що вони мали би збільшуватись хоча б відповідно індексу інфляції [311].

На ринку ж матеріально-технічних ресурсів таких коливань немає і ціни тут не корелюють з динамікою закупівельних цін на сировину, а стабільно зростають. У результаті диспаритет цін не тільки не згладжується, а навпаки – збільшується. Приміром, у 2000-2005 роках диспаритет цін міжгалузевого обміну продукції становив 1 до 5, а зараз 1 до 7 [29].

Саме така невідповідність ціноутворення, коли на засоби виробництва для переробного сектору економіки ціни є олігопольними, що якраз і є причиною того, що перманентний дефіцит продовольства, сформований в надрах адміністративно-командного способу регулювання виробництва, продовжує залишатись хронічним явищем в умовах ринкових відносин. Адже протилежна дія векторів цін виробників промислової продукції та закупівельних цін переробних підприємств зумовлює те, що основний чинник стимулювання діяльності підприємств – прибуток – не діє.

В результаті замість нарощування обсягів виробництва з метою максимізації прибутку, переробні підприємства вимушені його згортати, оскільки витрати діяльності тут не завжди покриваються доходами, або ж рентабельність є надто мізерною, аби можна було забезпечити вкладення більш-менш суттєвої маси капіталу у їхній розвиток (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Фінансові результати та рівень рентабельності діяльності
переробних підприємств за 2000-2013 роки**

	Роки						
	2000	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Фінансові результати, млн.грн.	121,4	1253,2	630,4	4168,9	5462,8	7120,0	12750,5

Рівень рентабельності, %	-1,0	6,8	2,8	15,6	13,4	13,8	21,1
--------------------------	------	-----	-----	------	------	------	------

Приміром, упродовж 2000-2006 років маса прибутку на переробних підприємствах лише у 2001 році перевищувала 2 млрд. грн., що теж не може вважатись оптимальною сумою такого джерела формування їхнього власного капіталу, особливо з огляду на те, що при цьому третина господарств є хронічно збитковою, а рівень рентабельності у прибуткових був набагато нижчим від оптимального, який мав би становити 30-35%. Але у наступні роки навіть такий рівень прибутковості, як і маса прибутку, вже не забезпечувались [311].

У результаті маємо стійку тенденцію зниження темпів виробництва продукції, хоч попит на вироблені з тваринницької сировини продовольчі товари є найменш забезпеченим (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції, зміни поголів'я тварин та споживання окремих продуктів харчування за 2000-2013 роки

Індекси	До попереднього року			Довідково: споживання на одну особу		
	2000	2005	2013	Види продовольства	Раціональ на норма	Спожито у 2013, кг
Валової продукції	1,10	1,00	0,98	м'ясо	75	75,51
Поголів'я тварин, у тому числі: ВРХ, всього	1,0	0,94	0,98	молоко	370	205
з них корів	0,99	0,93	0,98	яйця	275	310
свиней	1,09	1,09	0,93	х	х	х

При цьому треба врахувати, що значну частку споживання за наведеними видами продукції, окрім імпорту, забезпечують особисті підсобні домогосподарства населення, що з позицій ціноутворення виглядає на перший погляд нібито алогічно, особливо якщо зважити на нижчі закупівельні ціни на продукцію цих господарств, відсутність стосовно них

цільових дотацій з бюджету для стимулювання збільшення поголів'я корів хоча б на тому рівні, який мають сільськогосподарські підприємства.

У теоретичному та практичному аспектах важливо розрізнити поняття «еквівалентність обміну» і «ціновий паритет». Під еквівалентністю розуміють однакову вигоду в разі обміну продукцією між товаровиробниками, а паритетність означає спосіб підтримки взаємовигідних відносин, насамперед за рахунок цін.

Відомо, що ціна виробництва продукції дорівнює витратам на її виробництво та середньому прибутку, навколо якого коливаються ринкові ціни.

У процесі переходу до ринкової економіки переробні підприємства в десятки разів підвищили ціни на види своєї продукції понад їх реальну вартість. Водночас сільськогосподарські підприємства і господарства не в змозі викласти такі кошти на промислові засоби виробництва і предмети праці, оскільки це призведе до суттєвого подорожчання вироблюваної сільськогосподарської продукції та збитків від виробництва. Аналіз та оцінка цінової ситуації свідчить, що зростання цін на матеріальні, енергетичні ресурси, послуги не припиняється. Причому індекс цін на них зростає набагато швидше, ніж на сільськогосподарську продукцію, що ще більше поглиблює диспаритет.

Як показує досвід країн з розвинутою ринковою економікою, державні витрати на підтримку цін у переробних підприємствах не відповідають принципам ефективного розподілу ресурсів, тому роль держави зводиться до створення умов для розвитку кредитної системи й інфраструктури [83].

Стосунки між виробниками переробної продукції та виробниками матеріально-технічних засобів – це лише частина існуючої диспаритетної ситуації. Не менш проблемними та гострими є взаємовідносини між товаровиробниками села та підприємствами, що закупають вироблену сільськогосподарську продукцію для переробки. Здавалось би, саме тут можливе подолання диспаритету. Ряд аграрних підприємств-гігантів

(агрохолдингів), пішли шляхом будівництва власних переробних цехів, заводів та реалізації виробленої продукції через мережу власних магазинів. Однак не всім це під силу. Тому, враховуючи різноукладність та різномасштабність господарюючих суб'єктів, необхідна виробнича інтеграція та кооперування між останніми й існуючими переробними підприємствами [53].

Постійна співпраця між суб'єктами ринкового виробництва ґрунтується на взаємній вигоді. Для вироблення критеріїв такої співпраці між партнерами необхідне моделювання, яке відкриє можливість проведення об'єктивного якісного і кількісного аналізу та прогнозування. Прогноз – єдине джерело інформації, що дозволяє з урахуванням очікуваної економічної ситуації, регулювати обсяги виробництва продукції переробних підприємств, формуючи на цій основі продовольчий ринок.

Моделюванню розвитку переробних підприємств та об'єднань повинні передувати моделі ринкової рівноваги, теорія якої вимагає встановлення рівності (балансу), між попитом і пропозицією на всіх ринках. Попит, як правило, визначає верхній рівень ціни, тобто максимальну ціну, яку підприємство може запросити за свій товар. Для установаження попиту на продовольчі товари їх ціни слід пов'язувати із зростанням виробництва і збільшенням доходів населення до рівня прожиткового мінімуму. У графічному вигляді баланс між попитом і пропозицією можна подати на прикладі виробництва та реалізації яловичини (рис.2.6).

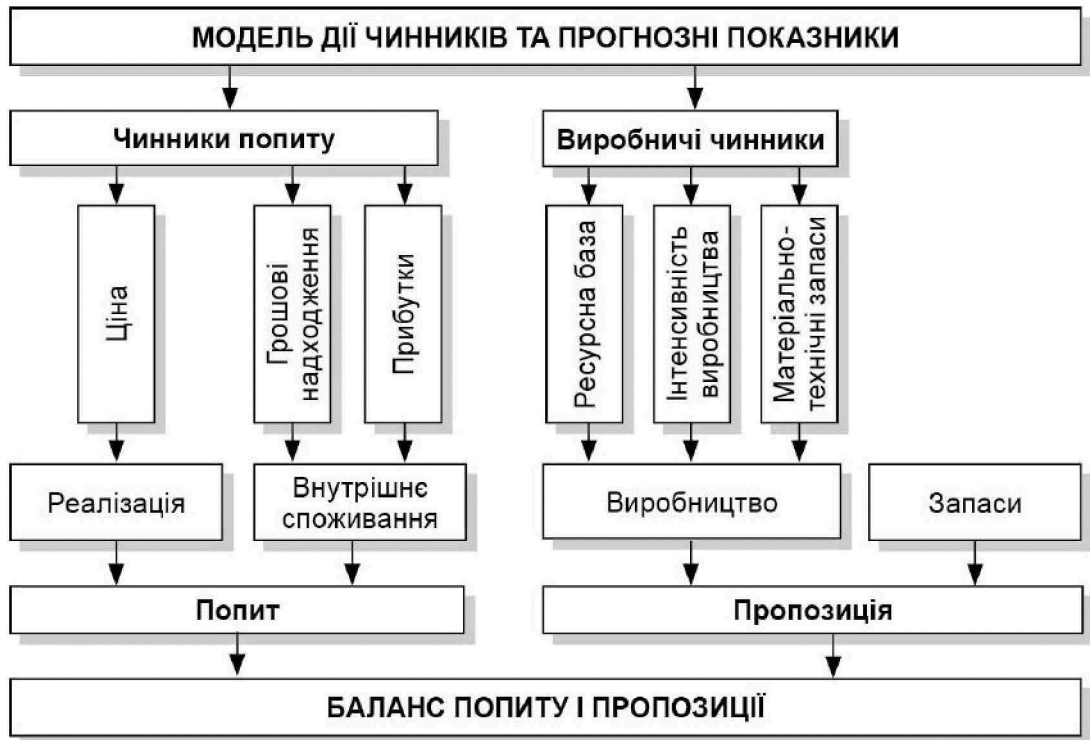

Рис. 2.6. Схема прогнозування і розрахунків балансу попиту та пропозиції [53]

Для побудови системної моделі взаємовигідного співробітництва за основу беруть підхід, що відображає спільну зацікавленість учасників виробничо-збутового ланцюжка в отриманні фінансових результатів: доходу і прибутку.

Зокрема, прибуток переробного підприємства залежатиме від наступних показників:

$$\Pi_{пр} = Q_D \cdot P_{пр} - Q_{пр} \cdot (P_{зак} + K_{пр}) \quad (2.3)$$

де, $\Pi_{пр}$ та $\Pi_{ан}$ – прибутки переробного та аграрного підприємств; Q_D – функція попиту на готову продукцію переробного підприємства; $P_{пр}$ – ціна готової продукції; $P_{рп}$ – ціна внутрішньогосподарської реалізації продукції на аграрному підприємстві;

Відповідно прибуток аграрного підприємства, виробника сировини:

$$\Pi_{ан} = (B \cdot P_{рп} + Q_{пер} \cdot P_{зак}) - K_{ан} \quad (2.4)$$

$P_{зак}$ – закупівельна ціна; $Q_{пер}$ та $Q_{пр}$ – кількість реалізованої та

закупленої на переробку продукції; $K_{\text{пп}}$ – витрати на переробку.

Сучасна економічна політика направлена на поліпшення процесу ціноутворення. Більшість цін в економіці формується вільно, але в той же час в них враховується і висока ступінь монополізму, що притаманна нинішньому періоду. Оскільки ціна є однією з ключових категорій ринкової економіки, від її змін у значній мірі залежить розвиток не тільки окремих підприємств, а й цілих галузей народного господарства.

Причини та проблеми виникнення, оцінка наслідків диспаритету цін перебувають у центрі постійної уваги вітчизняних економістів [35, 56, 24, 32]. Проте до цих пір не створено дієвого економічного механізму, який допоміг би подолати подальше поглиблення диспаритету цін та забезпечити підвищення ефективності функціонування переробних підприємств в умовах, що виникли на протязі останніх п'ятнадцяти років.

Посилення диспаритету цін суперечать розвитку ринкової економіки в Україні та забезпеченню її продовольчої безпеки, оскільки реальні обсяги споживання основних продуктів харчування більшою частиною населення України значно нижчі не тільки від оптимальних науково-обґрунтованих норм, а й від мінімальних норм споживання. Крім того, посилення диспаритету цін виникає внаслідок випереджаючого зростання цін на продукцію, яка споживається в аграрному секторі економіки, та на продовольчі товари, вироблені із сільськогосподарської сировини [74]. На фоні короткотермінових вигод, які отримують галузі, що забезпечують аграрний сектор та переробляють його продукцію у стратегічному плані вони також істотно страждають від порушення паритету цін. Якщо виробництво валової продукції сільського господарства скоротилося у 2009 році порівняно з 1997 роком на 40,5%, у т.ч. продукції рослинництва – на 29,0%. продукції тваринництва – на 52,3. Значні зміни відбулися і в обсягах виробництва продукції галузей, що займаються переробкою сільгосппродукції (табл. 2.6). По всіх основних видах продовольчих товарів в Україні скорочення обсягу виробництва було більш істотним, ніж

скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції.

Таблиця 2.6

Виробництво основних продовольчих товарів в Україні, тис.т.

№	Продовольчі товари	2001	2013	% до 2001
1	М'ясо	2763	457	16,5
2	Ковбасні вироби	900	209	23,2
3	Продукція з незбираного молока	6432	1178	18,3
4	Цукор - пісок	6791	1621	23,9
5	Борошно	7671	2960	38,6
6	Хліб і хлібобулочні вироби	6701	2356	35,2
7	Крупи	962	295	30,7

Посилення диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію вимагає втручання державного регулювання виробництва продукції.

Із таблиці, яка побудована на застосуванні ланцюгових індексів (зміна показників до попереднього), видно, що індекси зростання цін виробників промислової продукції були майже в кожному році набагато більшими, ніж індекси цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами. Але для більш чіткого порівняння нами досліджено звичайні індекси із незмінною базою (табл. 2.7, 8.9). У табл. 2.7, 2.8 дві бази: 2003 рік – 1,0 і 2008 рік – 100%.

Таблиця 2.8

Індекси цін з постійною базою

Показники	2004	2005	2006	2007	2009	2010	2011	2012	2013
	Разів, 2003 – 1,0				Відсотків, 2008 – 100%				
Індекс споживчих	21,0	2154,6	10773	30164,4	110,1	132,1	157,5	198,1	210,2
Індекси цін виробників промислової продукції	42,3	4132,7	35954,5	97077,3	105,0	142,1	164,4	198,6	200,3
Індекс цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами	18,5	732,6	4908,4	21106,2	105,1	115,6	149,4	232,7	244,4

Звичайні індекси, як відомо, отримують множенням ланцюгових

індексів. Зробивши розрахунки покажемо результати динаміки звичайних індексів до відповідних баз: 2003 рік та 2008 рік у табл. 2.7, 2.8.

Таблиця 2.8

Індекси цін з постійною базою

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
	Відсотків, 2008 – 100%							
Індекс споживчих цін	208,9	226,1	253,9	280,0	312,5	364,4	445,7	500,5
Індекси цін виробників промислової продукції	211,8	235,3	292,0	319,7	364,8	449,8	553,2	632,3
Індекс цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами	213,6	257,6	272,2	294,3	301,4	415,9	458,7	488,1

Дані табл. 2.7, 2.8 виразно свідчать про наявність диспаритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію. Причому змінювався він нерівномірно. Якщо за період 2003-2007 рр., він проявився найбільше, якщо ціни виробників промислової продукції зросли у 97077,3 разів, то ціни реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами – тільки у 21106,7 разів. Тобто диспаритет цін між промисловою продукцією та сільськогосподарською склав 4,6 рази (97077,3 : 21106,7). У періоді 2008 – 2012 років починає спостерігатися зворотна тенденція – індекси цін сільськогосподарської продукції зростають на 257,6%, а промислової – на 235,3%. Така тенденція не значно вплинула на диспаритет цін, який досягнув 4,2 рази. У 2004-2009 рр. ціни на промислові товари знову почали зростати випереджаючими темпами відносно сільськогосподарської продукції [192].

Виробники сільськогосподарської продукції, як правило, розширюють виробництво навіть при низькому рівні цін, оскільки у них немає альтернативи: зменшення виробництва за умови низьких цін ще більше погіршить їх становище. Постійні його витрати продовжують існувати незалежно від того, виробляє він багато продукції чи не дуже багато. Якщо ж виробник не може суттєво скоротити додаткові витрати, скорочуючи обсяг виробництва, то, природно, недоцільне його скорочення.

Висновки до розділу 2

Ретроспективний аналіз розвитку ресурсокористування у переробному секторі економіки, засвідчив, що розвиток науково технічного прогресу в переробному секторі економіки сприяли безвідходному виробництву переробних галузей. Найбільш виразно негативні процеси у використанні ресурсів починаються у період колективізації, яка спиралася на екстенсивне ресурсокористування, що суттєво посилило розвиток деструктивних явищ в ресурсокористуванні.

В ринкових умовах незалежної України, економічна реформа стала частиною ресурсної реформи ресурси набули різних форм власності на засоби виробництва: державної, приватної і комунальної; ускладнилася система переробки; галузева структура управління переробними підприємствами.

Однією з причин недостатнього ресурсного забезпечення підприємств є диспаритет цін продукції промисловості. Причинами диспаритету цін є нееластичність попиту внутрішнього ринку, збільшення використання продукції переробки у меншій пропорції, ніж споживання промислових товарів і послуг, низький рівень рентабельності основних видів продукції, значні коливання цін на продукцію протягом року, органічна будова та тривалий термін обороту капіталу в господарстві, зростання обсягів виробництва продукції на підставі науково-технічного прогресу, іммобільність ресурсів, демонополізація сільськогосподарського ринку.

РОЗДІЛ 3.
НАЙВАЖЛИВІШІ КОМПОНЕНТИ ЕФЕКТИВНОСТІ
РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧИХ МЕХАНІЗМІВ ПЕРЕРОБНИХ
ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Еколого-економічна ефективність раціонального використання ресурсів

З кожним роком в Україні все більш гостро постають питання енергоощадності, ефективного використання ресурсів, утилізації відходів. Кількість і різноманітність відходів зростає швидкими темпами, поряд з розвитком промисловості і зростанням споживання енергії. Разом з тим, органічна складова відходів являє собою постійно поновлюване джерело енергії, яке може бути використане для вироблення як теплової, так і електричної енергії. Сьогодні розвиток енергетики має бути спрямований на максимально можливе заміщення викопного палива альтернативними поновлюваними джерелами енергії. Особлива увага приділяється використанню біологічних видів палива у зв'язку їх з широкою поширеністю, доступністю і екологічною безпекою. Використання органічної частини відходів досить успішно вирішує питання дефіциту енергії в країнах Євросоюзу, у США, Японії та інших розвинених країнах [31].

Аналіз ефективності впровадження управлінських рішень з питань енергоощадності та підвищення рівня використання енергетичного потенціалу переробного підприємства пропонується проводити за допомогою бальної оцінки через порівняння планового чи нормативного рівня енерговитрат того чи іншого виду ресурсу, скоригованого на рівень досягнення фактичного виробничого результату, з фактичною величиною енерговитрат (для аналізу ефективності використання складових енергетичного потенціалу переробного підприємства при виконанні окремих технологічних операцій) та інтегрального показника енергетичної

ефективності використання ресурсів у виробничому процесі (для аналізу ефективності використання енергетичного потенціалу господарства і його складових при виробництві певного виду продукції) [39].

Переходячи до оцінки ефективності функціонування механізму енергоощадності підприємства пропонуємо використовувати комплексний показник інтегральної ефективності. У широкому значенні ефективність означає співвідношення результатів та витрат. Розрізняють різні види ефективності відповідно до об'єктів управління, це рівною мірою стосується і ефективності енергоощадності на мікрорівні.

Ефект сам по собі недостатньо характеризує результативність діяльності людини з суспільної точки зору. Для більш повної її характеристики важливо знати, з якими витратами отримано ефект, тобто в що обійшовся результат не лише окремому суб'єкту господарювання, а й суспільству в цілому [39].

Однакові витрати можуть дати різний ефект і, навпаки, той самий ефект може бути досягнутий різними витратами. Ціль суспільного виробництва – одержання більшого ефекту з найменшими трудовими, матеріальними і грошовими витратами. Саме тому отриманий результат порівняти з тими витратами, за допомогою яких він отриманий, тобто віднести ефект (результат) до витрат, зіставити одну абсолютну величину – ефект (результат) з іншою абсолютною величиною – витратами. Таке зіставлення дає відносну величину – ефективність.

Ефективність функціонування механізму енергоощадності в найбільш загальному вигляді можна представити за допомогою комплексного інтегрального показника, який визначається як співвідношення суми результатів (ефектів), отриманих від реалізації енергоощадних заходів, до витрат, понесених на їх реалізацію, та представити за допомогою формули 3.1:

$$E_{me} = \frac{\sum P_{en}}{\sum Z_{en}}, \quad (3.1)$$

де E_{me} - ефективність функціонування механізму енергоощадності підприємства; P_{en} - сума результатів, отриманих від реалізації енергозберігаючих заходів; Z_{en} - сума затрат, понесених на реалізацію енергозберігаючих заходів.

Результати від реалізації енергоощадних заходів будуть виражатись різними ефектами, зокрема виділимо економічний, соціальний та екологічний:

- економічний ефект виникає в результаті отриманої економії енергетичних ресурсів, що зменшує собівартість продукції переробки;

- соціальний ефект виявляється у покращенні умов праці робітників. Проте, в результаті запровадження енергоощадної техніки та технології може виникнути і від'ємний соціальний ефект в результаті скорочення (вивільнення) працівників.

- екологічний ефект отримуємо в результаті зменшення забруднених ґрунтів та інших шкідливих викидів у навколишнє середовище. Даний ефект можна оцінити шляхом визначення суми, на яку попереджені збитки за рахунок реалізації енергоощадних заходів.

Затрати на реалізацію енергоощадних заходів складатимуться з поточних виробничих затрат та затрат на управління енергоощадністю. Відповідно до поточних виробничих затрат належать: вартість енергетичних та інших ресурсів; витрати на експлуатацію, включаючи вартість ремонтів, заробітну плату робітників та відрахування від неї; інші витрати, передбачені нормативними документами з розрахунку собівартості; амортизаційні відрахування.

Класифікація затрат на управління енергоощадністю може бути здійснена за наступними ознаками:

- на оплату праці: заробітна плата керівників і спеціалістів;

заробітна плата технічного та обслуговуючого персоналу; премії та доплати з фонд у матеріального стимулювання за виконання поставлених завдань з раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів та досягнення планового рівня їх економії;

- на техніку управління: носії інформації та предмети управлінської праці; засоби перетворення, обробки інформації та оснащення процесів управління; умови праці тощо;

- на організацію та забезпечення управління: науково-дослідні роботи та наукова організація управління; підготовка та підвищення кваліфікації кадрів управління; заходи з удосконалення управління;

- інші витрати: службові відрядження та пересування; поштово-телеграфні, телефонні та канцелярські витрати; утримання легкового транспорту та ін.

Більш достовірно ефективність функціонування організаційно-економічного механізму ресурсоощадності переробного підприємства пропонується розрахувати за формулою 3.2:

$$E_{\text{оємр}} = \frac{(E_{\text{ек}} + E_{\text{екл}} + E_{\text{с}})}{(Z_{\text{уп}} + Z_{\text{пв}})}, \quad (3.2)$$

де $E_{\text{ек}}$, $E_{\text{екл}}$, $E_{\text{с}}$ - відповідно економічний, екологічний та соціальний результати реалізації енергоощадних заходів; $Z_{\text{уп}}$ - затрати на управління енергоощадністю; $Z_{\text{пв}}$ - поточні виробничі затрати на реалізацію енергоощадних заходів.

Кінцева ефективність функціонування механізму енергоощадності значною мірою залежить від управління енергоощадністю в цілому на підприємстві. Так, побудова досконалої системи планування енергоощадних заходів, організація в просторі і в часі їх реалізації, мотивація працівників до раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів, можуть стати вагомим чинником підвищення ефективності енергоощадності на підприємстві.

Ресурсоощадність та охорона навколишнього середовища - поняття, які

визначають пріоритетні напрямки економічного та соціального розвитку на перспективу. Вирішення екологічних проблем, що постійно загострюються, а також проблем стійкого забезпечення виробництва сировинними та паливно-енергетичними ресурсами вимагає реального підвищення їх соціально-економічного статусу та розробки на цій основі довгострокової стратегії перебудови народного господарства з метою кардинального зниження природомісткості суспільного виробництва і зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

Економічний і соціальний прогрес у сучасному суспільстві базується на трьох основних компонентах: матеріально-енергетичних ресурсах, технологіях та людських чинниках. Стурбованість передової громадськості поглибленням економічної та екологічної кризи в державі, вичерпністю природних ресурсів спонукає до цілеспрямованого пошуку шляхів зниження обсягів використання ресурсів, які надходять до економічної системи та залишають її. Це має бути головною метою і концепцією розробки та реалізації ресурсощадних програм.

Незалежна Україна отримала в спадщину енергоємну та матеріаломістку економіку: ресурсомісткість продукції нашої країни перевищує світовий рівень у 2-3 рази, а енергоємність – у 6-9 разів. Останні оцінки показують, що за допомогою впровадження сучасних технологій у галузі раціонального ресурсокористування, ефективність використання природних ресурсів підвищується у 4 рази.

Еколого-економічним проблемам ресурсощадності багато уваги приділялось в роботах наших вітчизняних дослідників. Проте перехід до нової стратегії вирішення екологічних проблем можливий тільки тоді, коли між державою та підприємництвом установлюється консенсус, заснований на усвідомленні економічної доцільності інвестування в екологічноприйнятні проекти [35].

Завдяки детальному науковому аналізу взаємозв'язку головних складових системи «людина - суспільство - виробництво - природа» було

виявлено найбільш важливу умову їх взаємодії, тобто: природне середовище тільки тоді задовольнятиме потреб і розвитку національного господарства, коли розвиток господарства буде відповідати потребам природно-ресурсного потенціалу.

Дослідження принципів та методичних положень сталого розвитку і раціонального використання природних ресурсів дозволили сформулювати дефініційну основу ресурсоощадності.

Поняття ресурсоощадності необхідно тлумачити як наукову, практичну, організаційну, комерційну та інформаційну діяльність, спрямовану на бережливе, раціональне, комплексне використання та економне споживання всіх видів ресурсів, виходячи з існуючого рівня розвитку техніки та технології, з одночасним зниженням техногенного навантаження на навколишнє середовище.

Ефективна політика заощадження ресурсів в Україні може бути реалізована тільки за умов існування економічного механізму регулювання ресурсоощадності [35].

На основі науково-методичних положень обґрунтовується необхідність створення механізму управління процесами ресурсоощадності на основі врахування еколого-економічної ефективності заощадження відповідних ресурсів.

Цей механізм має передбачати врахування комплексного впливу економічних, екологічних та соціальних ефектів ресурсоощадності, а також дію мотиваційного інструментарію, який би створював адекватні умови заохочення в ресурсозберігаючій політиці для окремих господарських суб'єктів.

Показник еколого-економічної ефективності заощадження певного виду ресурсу пропонується визначати за формулою (3.3):

$$P_{ee} = \frac{E_{повн.е.е.}}{B_{р.з.}}, \quad (3.3)$$

де $B_{р.з.}$ – повні витрати на реалізацію заощадження даного виду

ресурсу; $E_{\text{повн.е.е}}$ – повний еколого-економічний ефект заощадження даного виду ресурсу, який у свою чергу визначається за формулою (3.4):

$$E_{\text{повн.е.е}} = E_{\text{пр}} + E_{\text{неп}}, \quad (3.4)$$

де $E_{\text{пр}}$ – прямий ефект ресурсоощадності (може визначений ціною відповідного виду ресурсу); $E_{\text{неп}}$ – непрямий еколого-економічний ефект ресурсоощадності. У загальному вигляді комплексна величина непрямого еколого-економічного ефекту може бути виражена формулою:

$$E_{\text{неп}} = E_{\text{в.р}} + E_{\text{в.в.р}} + E_{\text{у.р}} + E_{\text{т.з}} + E_{\text{н.с}} + E_{\text{з.в}} + E_{\text{з.е}} + E_{\text{п.з}}, \quad (3.5)$$

де $E_{\text{в.р}}$ – ефект запобігання економічним збиткам від впливу на довкілля на стадіях виробництва (відтворення) відповідного ресурсу; $E_{\text{в.в.р}}$ – ефект запобігання економічним збиткам від впливу на довкілля на стадіях виробництва (відтворення) вихідних ресурсів, що використовуються для виробництва (відтворення) ресурсу, який заощаджується; $E_{\text{у.р}}$ – ефект запобігання економічним збиткам від впливу на довкілля на умовних стадіях утилізації (захоронення) відходів (залишків) ресурсу, що заощаджується; $E_{\text{т.з}}$ – ефект запобігання збиткам від впливу на довкілля процесів умовного транспортування та зберігання ресурсу, що заощаджується; $E_{\text{н.с}}$ – ефект запобігання збиткам від впливу на довкілля внаслідок можливого виникнення надзвичайних ситуацій на стадіях умовного виробництва, транспортування та зберігання ресурсу, що заощаджується; $E_{\text{з.в}}$ – ефект замикаючих витрат, полягає в тому, що, як правило, кожна гранична одиниця ресурсу має вироблятися (видобуватися, відтворюватися) у більш складних умовах (вичерпання ресурсів, погіршення екологічної ситуації тощо); заощадження ресурсу означає запобігання вище зазначеному ефекту, а отже, умовне отримання більш дешевого ресурсу; $E_{\text{з.е}}$ – зовнішньоекономічний ефект складається з і зменшення імпортного навантаження на економіку країни за тими видами ресурсів, що імпортуються (для України особливо актуальним є імпорт паливних ресурсів), збільшення експортного потенціалу за тими видами ресурсів, які можуть експортуватися; $E_{\text{п.з}}$ – ефект потенціалу

зростання, зміст якого полягає в можливості збільшення інвестування в майбутні економічні цикли за рахунок заощадження в існуючих економічних процесах.

При розробці стратегії ресурсоощадного розвитку конкретних господарських суб'єктів повинна враховуватися дія чинників зовнішнього середовища. Взаємодія мікро- і макrorівнів управління здійснюється через систему інформаційного забезпечення (рис.3.1) [35].

Рис. 3.1. Схема взаємодії рівнів механізму управління процесами ресурсоощадного розвитку

Комплексний характер проблем ресурсоощадності потребує комплексного державного і регіонального управління цими процесами. Основні функції такого управління наведені на рис.3.2.

Рис. 3.2. Основні функції управління процесами ресурсоощадного розвитку

Перехід до ресурсоощадного розвитку України сприяє забезпеченню стійкого розвитку як її регіонів, так і в цілому національної економіки. Це

передбачає формування ефективної просторової структури економіки країни при дотриманні балансу інтересів усіх регіонів, що обумовлює необхідність розробки і реалізації програм ресурсоощадності для кожного регіону, а також подальшу інтеграцію цих програм при проведенні державної політики у сфері ресурсоощадності.

Підвищення ефективності ресурсоощадності в багатьох випадках, забезпечується досконалістю управління на переробному підприємстві. В згаданому випадку необхідно не тільки використовувати визначення відносної економії кожного виду витрат виробничих ресурсів, а й чинники, що впливають на рівень ресурсоощадності та використання ресурсів. Цей підхід, в свою чергу передбачає збільшення організаційної та методичної робіт, удосконалення методів обліку ресурсів та планування їх використання.

Проблеми, які розв'язуються в кожному регіоні, значною мірою повинні відповідати державним завданням, але при цьому необхідно враховувати місцеві особливості, які зокрема передбачають:

- формування регіонального господарського механізму, що регулює соціально-економічний розвиток, у тому числі ресурсокористування і ресурсоощадність;
- реконструкцію регіональної промислової системи з урахуванням ємностей локальних екосистем;
- здійснення заходів для розвитку соціальної інфраструктури з урахуванням санітарно-епідеміологічного стану [35].

У роботі обґрунтовано, що в умовах обмеженості фінансових ресурсів виникає необхідність у визначенні пріоритетності рішень стосовно раціонального використання ресурсів, вибору серед багатьох варіантів найбільш ефективних. Розроблено методичний підхід ранжування ресурсоощадних заходів на мікроекономічному рівні за критеріями, які наведені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Критерії ранжування ресурсощадних заходів

1. Термін окупності				
до 6 міс.	до 1 року	2 -3 р.	4 – 5 р.	більше 5 р.
5 балів	4 бали	3 бали	2 бали	1 бал
2. Індекс рентабельності				
1 – 1,2	1,3-1,5	1,6-1,8	більше 1,8	
4 бали	6 балів	8 балів	10 балів	
3. Фінансова ризикованість				
мінімальна		підвищена		висока
10 балів		5 балів		1 бал
4. Стадії життєвого циклу товару				
зародження (винахід і транспортування)	зростання (проект)	зрілість (виробництво)	спад (утилізація)	
10 балів	8 балів	6 балів	4 бали	
5. Ступінь екологічної шкідливості				
безризиковий	мінімальний	підвищений	критичний	недопустимий
5 балів	4 бали	3 бали	2 бали	1 бал

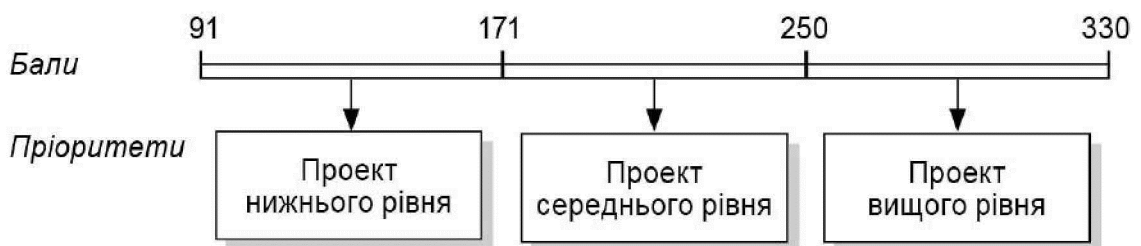
При цьому враховується вагомість кожного показника, яка визначається за десятибальною шкалою (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Вагомість показників ранжування проектів

Показник	1	2	3	4	5
Вагомість, балів	8	10	9	7	6

На основі інтегрального коефіцієнту пріоритетності заходів визначається рівень пріоритетності локального проекту комплексу переробних підприємств «Забезпечення енергоефективності системи тепlopостачання» (рис.3.3).

Рис. 3.3. Схема визначення рівня пріоритетності проектів ресурсощадності на основі інтегрального коефіцієнту пріоритетності заходів

Практичні розрахунки інтегрального коефіцієнту пріоритетності виконані на прикладі локального проекту комплексу переробних підприємств «Забезпечення енергоефективності системи тепlopостачання» (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

**Еколого-економічні показники за варіантами локального проекту
комплексу переробних підприємств**

Показник	Значення	
	Варіант 1	Варіант 2
Загальний обсяг інвестицій, млн. дол.	168	118
Період окупності проекту, років	4	3
Зменшення витрат за рік, млн. дол./рік	37,6	29,3
Чиста теперішня вартість проекту, млн. дол.	69,7	40,9
Внутрішня норма прибутку, %	23,4	21,2
Економія палива, тис.т у.п/рік	204,6	127
Збиток, якого можна запобігти, тис. дол./рік	182	157
Інтегральний коефіцієнт пріоритетності заходів	206	178

Результати розрахунків (табл. 3.3) показують, що доцільно вибрати варіант 1, який має більш вагоме значення інтегрального коефіцієнту пріоритетності заходів.

Створення системи управління ресурсоощадністю є нелегким завданням у зв'язку зі складністю організації цього процесу, витратою часу і нескінченністю процесу управління. Визнання і розуміння проблем ресурсоощадності є необхідними передумовами для здійснення наступних етапів управління ресурсоощадністю: угоди, політики, організації, планування і реалізації дій з удосконалення цього механізму управління. Основною метою еколого-економічного механізму управління ресурсоощадністю на територіальному рівні є досягнення територією стійкого розвитку шляхом використання ресурсоощадних технологій, що забезпечують мінімізацію техногенного навантаження на природне довкілля, досягнувши стійкого економічного росту.

Головними причинами, що призводять до критично високої ресурсомісткості валового внутрішнього продукту в Західному та Подільському регіонах і відповідно до загрозливого стану довкілля, є:

- застаріла технологія виробництва та устаткування;
- несприятлива структура виробництва з переважанням матеріаломістких, енергоємних і збиткових виробництв;
- відсутність необхідних рециркуляційних систем використання ресурсів, включаючи системи переробки відходів;
- відсутність відповідного правового та економічного механізмів;
- відсутність відповідного контролю за охороною довкілля;
- недостатній кваліфікаційний рівень працівників.

Комплексний підхід до ресурсоощадності на мікроекономічному рівні припускає здійснення заходів щодо підвищення ресурсоефективності виробництва в різні періоди, у зв'язку з чим виникає необхідність обліку чинника часу в розрахунках еколого-економічної ефективності. Як критерій відбору оптимальних ресурсоощадних заходів, що реалізуються впродовж тривалого періоду часу, може використовуватися приведений на передбачуваний початок реалізації ресурсоощадних проектів дисконтований еколого-економічний ефект

$$E_{\partial}^{e.e} = \sum_{t=1}^T \frac{E_t^{e.e}}{(1+r)^t} \rightarrow \max, \quad (3.6)$$

де T – період отримання еколого-економічних ефектів ресурсоощадності, років; $E_t^{e.e}$ – еколого-економічний ефект від реалізації комплексу ресурсоощадних заходів, отриманий підприємством в t -му році; r – норматив приведення різночасних витрат (дисконтування).

У процесі відбору господарюючим суб'єктом ресурсоощадних заходів може виникнути ситуація, коли при обмеженому бюджеті отримання порівнянних за величиною дисконтованих еколого-економічних ефектів досягається при різних обсягах капітальних вкладень. У цьому випадку критерієм оптимального вибору може виступати коефіцієнт еколого-економічної ефективності ресурсоощадного заходу, що показує, яка величина ефекту доводиться на одиницю капітальних вкладень при реалізації

ресурсоощадного заходу. Цей коефіцієнт відображається за формулою:

$$k^{e.e} = \frac{E_{\partial}^{e.e}}{\sum_{t=1}^T \frac{K_{\partial opt}}{(1+r)^t}}, \quad (3.7)$$

де $K_{\partial opt}$ – коефіцієнт допустимості.

Ресурсоощадні заходи, що характеризуються найбільшими значеннями $k^{e.e}$, забезпечують найбільший приріст прибутків підприємства при їх реалізації та відповідно можуть бути визнані найбільш ефективними [35].

Визнання територіальними органами влади важливості проблеми ресурсоощадності і створення ними сприятливих економічних умов для здійснення ресурсоощадних заходів у територіальних господарюючих суб'єктів є важливою передумовою реалізації державної політики ресурсоощадності.

Оцінку еколого-економічної ефективності ресурсоощадності на рівні Західного та Подільського регіонів необхідно здійснювати у наступних напрямках:

- проведення повної інтегральної оцінки ефективності інвестицій у ресурсоощадності в рамках території, оцінка екологічної, економічної, соціальної ефективності ресурсоощадності;
- прогнозування кінцевого результату ресурсоощадності для території з метою підвищення зацікавленості в цьому виді діяльності потенційних учасників ресурсоощадних процесів;
- оптимальний розподіл інвестицій за об'єктами, галузями територіального господарства, що забезпечує максимізацію еколого-економічного ефекту ресурсоощадності.

3.2. Моделювання процесу підвищення ефективності виробництва від впровадження інноваційних ресурсощадних заходів відповідно до Європейських вимог

Сучасний етап розвитку національного виробництва пов'язаний з вибором пріоритетних напрямків розвитку економічної політики України та її інтеграції в ЄС. В той же час, фактичне усунення держави від контролю над використанням ресурсів в приватизованій сфері і ціноутворенням, дефіцит державних інвестицій для освоєння сучасних технологій і технічного переозброєння не дозволяє забезпечити планомірний і повноцінний розвиток підприємств на основі державного регулювання. Ресурсощадність дозволяє досягти підприємству сталого рівня економічного розвитку, зменшити антропогенне навантаження, що суттєво покращить стан навколишнього середовища. На сучасному етапі постає необхідність застосування передових інноваційних ресурсощадних технологій, але через брак коштів, з кожним роком все більше загострюються проблеми раціонального використання ресурсів у виробництві, що знижує рівень конкурентоспроможності національних підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Основні причини низької ефективності ресурсощадності в Україні не стільки у недостатці теоретичних, технологічних і технічних розробок, скільки у недостатності фінансових джерел для впровадження таких розробок, інертності суспільного мислення, включаючи керівників всіх рангів, наукового і інженерного корпусу і більшості населення у сфері побутового споживання, які помилково уявляли, що ресурси праці і природи невичерпні.

Найважливішими напрямками ресурсощадності в контексті підвищення економічної ефективності є: зниження енерго- і матеріаломісткості продукції, скорочення і ліквідація втрат сировини та енергії, поліпшення якості продукції, ресурсозабезпечення виробництва за рахунок розширення залучення вторинних ресурсів в господарський обіг.

Для широкомасштабної реалізації зазначених напрямів ресурсощадності необхідне формування організаційно-економічного

механізму стимулювання ресурсощадності, раціонального ресурсокористування і охорони навколишнього середовища, як на макрорівні (державні програми) так і на рівні самого підприємства (формування спецфондів). Як відомо, найважливішими критеріями сучасного, конкурентоздатного виробництва є зниження рівня його ресурсоемності, безвідходності і підвищення екологічності. Складові етапи моніторингу конкурентоспроможності виробництва повинні містити наступні основні елементи:

- аналіз і оцінку ефективності ресурсощадності в промисловості;
- розробку якісно нової системи показників ефективності господарської діяльності за рівнем екологічності, безвідходності і ресурсоемності виробництва;
- формування системи економічної зацікавленості в економії ресурсів, розширенні використання вторинних ресурсів;
- розробку екологічного інструментарію системи ефективного впровадження ресурсощадності на підприємствах.

Зважаючи на формування етапів моніторингу основними принципами державної промислової політики у сфері ресурсощадності і ресурсозабезпечення повинні бути:

- створення економічних і правових умов зацікавленості в ресурсощадності юридичних і фізичних осіб;
- державне регулювання діяльності з ресурсощадності на основі застосування нормативно-технічних, економічних і правових заходів управління;
- пріоритетність вимог ресурсощадності при здійсненні господарської, управлінської або іншої діяльності, пов'язаної із добуванням, переробкою, транспортуванням і використанням ресурсів;
- мінімізація відходів виробництва на основі утилізації і рециркуляції, впровадження ресурсощадних процесів;
- поєднання методів економічного стимулювання ресурсощадності і

фінансової відповідальності за неефективне використання природних ресурсів і нанесення шкоди навколишньому середовищу [46].

Управління ресурсоощадністю в системі управління підприємством є відносно самостійною підсистемою, що містить сукупність специфічних інструментів, правил, структурних органів, інформації і процесів, націлених на підготовку і забезпечення виконання планів ресурсоощадності. При управлінні ресурсоощадністю здійснюється обґрунтований вибір основних напрямків ресурсоощадності на підприємстві в цілому і для кожної структурної одиниці зокрема. Головною рисою ресурсоощадної діяльності підприємства на сьогодні повинна бути орієнтація на проведення комплексу заходів, які швидко реалізуються, охоплюють різні сторони його діяльності та дозволяють досягти максимального ефекту економії. Об'єктивні умови для їх здійснення, повинна забезпечити цілісна система управління ресурсоощадністю на підприємстві (рис.3.4).

Рис. 3.4. Взаємозв'язок елементів системи управління ресурсоощадністю на переробному підприємстві

На нашу думку, під системою управління ресурсоощадністю на переробному підприємстві слід розуміти сукупність дій щодо здійснення впливу управлінських органів (суб'єкту управління) на процес ресурсоощадності (об'єкт управління) за допомогою реалізації функцій, спрямованих на досягнення постійного підвищення ефективності використання всіх ресурсів підприємства і, як наслідок, підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності. Ефективність процесу управління ресурсоощадністю залежить від того, за яким принципом формується система управління [336].

Таким чином, становлення ефективної системи управління ресурсоощадністю на підприємстві є сукупністю заходів, що забезпечують баланс між кінцевими результатами праці, характеризуються зростанням продуктивності, раціональним використанням ресурсів і їх економією – з одного боку і збільшенням об'єму реалізації продукції (робіт, послуг), – з іншого.

Процес становлення системи управління ресурсоощадністю на підприємстві повинен:

- включати підвищення матеріальної зацікавленості працівників у зростанні ефективності праці, зниженні собівартості одиниці продукції за рахунок раціонального використання ресурсів;
- дозволяти вести чіткий облік трудових і матеріальних витрат у процесі виробництва, проводити заходи технічного, організаційного і економічного характеру (застосування нової техніки і технологій, автоматизація виробництва, організація праці і виробництва, підвищення рівнів кваліфікації кадрів і їх мотивації та ін.);
- забезпечувати зростання продуктивності і економічного ефекту у вигляді доходу (прибутку).

Для переходу переробних підприємств на рівень інноваційного розвитку потрібне удосконалення процесу виробництва продукції, процесу переробки відходів та комплексного застосування природної сировини на

основі механізму ресурсощадності. Це може бути за допомогою досягнення динамічної рівноваги його технологічних, економічних, фінансових, соціальних та екологічних параметрів [11, 43]. Інноваційна діяльність на переробному підприємстві спрямована на створення економічних умов розвитку підприємства, покращення його фінансового стану, оснащення технікою нового покоління [42].

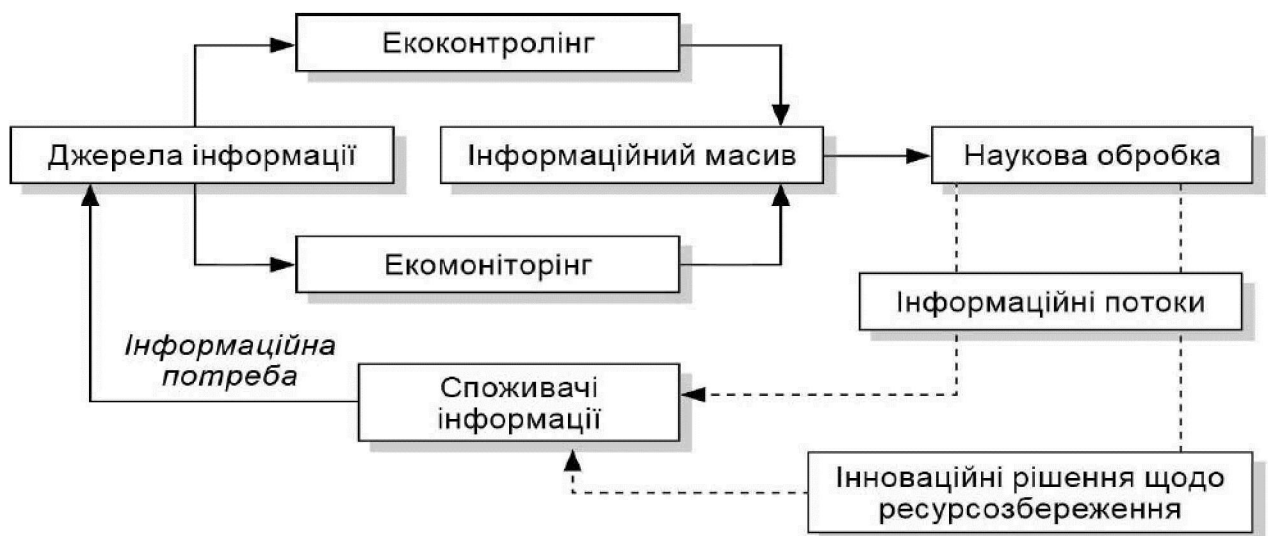
Трактування поняття «інформаційне забезпечення» як загальної категорії можна прослідити у нормативно-правових документах, де трактується як сукупність форм документів, нормативної бази та реалізованих рішень щодо обсягів, розміщення і форм існування інформації, яка використовується в інформаційній системі при її функціонуванні, а також організація банків даних [19]. Інформаційне забезпечення – важливий елемент автоматизованих інформаційних систем обліку, призначений для відображення інформації, що характеризує стан керованого об'єкта і є основою для прийняття управлінських рішень [36]. У більш поширеному вигляді інформаційне забезпечення включає в себе: інформаційний масив; потоки інформації; засоби збору, зберігання, відновлення, обробки й видачі інформації.

Інформаційне забезпечення на переробному підприємстві – це сукупність інформації за джерелами, яка підлягає використанню в процесі управління еколого-економічним потенціалом підприємств, а саме інформація про сучасні новітні технології ресурсощадності, джерела фінансових екологічних доходів тощо.

Метою створення інформаційного масиву з інноваційних технологій (а саме ресурсощадності) є підвищення ефективності застосування еколого-економічного потенціалу на переробному підприємстві за рахунок пошуку та раціональної систематизації інформації, її правильного розподілу залежно від установлених цілей і завдань. Інформаційний масив повинен забезпечити: прямий обіг споживачів до збереженої інформації й можливість її багаторазового використання; оперативний пошук і видачу інформації із

запиту; запобігання відхиленням і втраті інноваційної еколого-економічної інформації.

Інформаційне забезпечення може використовуватись безпосередньо споживачами після формування інформаційного масиву, а може й після наукової обробки (рис.3.5). Наукова обробка передбачає створення науково-дослідницького забезпечення, а саме нових методик, інструментів розрахунку стосовно еколого-економічного напрямку.

Рис. 3.5. Структура інформаційного забезпечення механізму ресурсощадності

Під інформаційним забезпеченням механізму ресурсощадності розуміють певним чином упорядковану сукупність інформації, яку формують і використовують на різних стадіях даного процесу. Основою інформаційного забезпечення механізму ресурсощадності є екологічна та економічна інформація, що характеризує виробничу, природоохоронну і фінансово-господарську діяльність суб'єктів контролю.

Оскільки механізм ресурсощадності пов'язаний з технологічним впровадженням, ця обставина пояснює взаємозалежність з інформацією, яка може надходити з зовнішніх та внутрішніх джерел. Інноваційний чинник на підприємствах може здійснюватися через дослідницьке або інформаційне поле. Для першого варіанту здійснення інноваційного чиннику потрібно впровадити систему матеріального стимулювання дослідницької діяльності

на підприємстві [37]. А новітні ресурсощадні методи саме розглядаються через інформаційне поле (тобто застосування існуючого або удосконаленого технічного рішення) [50].

Раціоналізація інформаційних потоків необхідна для виключення дублювання інформації через структурні підрозділи на підприємстві, мінімізувати маршрут її проходження. Заключним етапом формування інформаційного забезпечення є організація технологічного процесу переробки інформації, що включає: формування документообігу; визначення складу операцій з переробки інформації, використаної при досягненні цілей ресурсощадності; вибір комплексу технічних засобів з переробки інформації, що використовується для планово-прогнозних розрахунків а також впровадження механізму ресурсощадності на підприємстві [40].

Для реалізації механізму ресурсощадності на практиці, в умовах переробних підприємств необхідно впровадити певні технологічні процеси (технології), які можуть бути розроблені зусиллями ІТР на підприємстві, або за умов участі в інформаційному просторі, що дозволить знайти відповідні технологічні рішення. У структурі механізму ресурсощадності є інформаційне забезпечення, що доводить вплив інноваційних чинників на даний механізм через інформаційне середовище.

У процесі формування системи інформаційного забезпечення важливим є визначення ступеня придатності даної системи для досягнення різних цілей і розв'язання різних завдань з ресурсощадності та підвищення еколого-економічного потенціалу переробного підприємства. Це можна здійснити за допомогою інформаційних моделей.

Глобалізація та активізація інноваційного процесу у сучасній світовій економіці, викликають необхідність інноваційного розвитку й інтелектуалізації виробництва, ринку та всієї економічної системи України, оскільки сприяють прогресивній зміні соціально-економічної структури суспільства і виробництва. Інноваційний тип розвитку припускає

домінування науково-технічного прогресу в системі чинників виробництва, який став могутнім двигуном у вирішенні складних економічних та соціальних проблем. Наукові дослідження визначили зростаючу роль НТП в розвитку економіки і суспільства. До початку ХХ століття чинник праці забезпечив 48% економічного зростання, тоді як на частку чинника капіталу припало 22% і чинника технологічного прогресу – 33%. У першій половині ХХ сторіччя на долю всіх чинників виробництва – капіталу, праці і технологічного прогресу – доводилося приблизно по третині загального економічного зростання, а в кінці 70-х років частка технологічного прогресу досягла 70% [42]. У розвинених країнах внесок науково-технічного прогресу у приріст ВВП складає від 75% до 100% [42]. З розповсюдженням інформаційно-комунікаційних технологій ситуація змінюється ще істотніше. НТП впливає на інноваційну діяльність і відображає дії підприємств, що спрямовані на прогресивне оновлення техніко-технологічної бази, використання нововведень, нових способів і форм реалізації потенціалу суб'єкта господарювання, що, у свою чергу, впливає на зниження витрат ресурсів та підвищення ефективності виробництва.

Отже, у цьому зв'язку, впровадження інновацій стає важливим чинником науково-технічного та економічного розвитку виробництва.

Так, за проведеними розрахунками у 2007 році питома вага реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізації складала 4,8%, а в останні роки величина цього показника не досягала 4%. Крім того, з 2008 по 2012 роки в Україні зменшилося виробництво нових видів продукції, зокрема нових видів техніки, а також скоротилося впровадження нових технологій. За даними Держдепартаменту інтелектуальної власності, щорічно в країні видається 15-20 тисяч патентів, проте застосування знаходить не більше 1%. У Тернопільській області також спостерігалось істотне зниження цих показників. Так кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю у 2008 році склало – 108, у 2009 – 72, у 2010 – 75, у 2011 – 75, у 2012 – 66, у 2013 – 70, у 2014 – 63, а їх частка в загальній кількості

підприємств дорівнювала 3,55%, 2,22%, 2,27%, 2,24%, 1,94%, 2,08%, 1,9% відповідно.

А в умовах глобалізації економічне зростання та конкурентоспроможність підприємств і країни в цілому, визначається їх здатністю генерувати та швидко впроваджувати інновації. В інноваційному розвитку України найважливішу роль відіграють промислові підприємства, оскільки саме вони здійснюють інноваційну діяльність. Крім того, суб'єкти господарювання є носіями організаційного ресурсу, який активізує їх потенціал, створює умови, необхідні для реалізації наявних можливостей.

На сучасному етапі інновації стають головним засобом ресурсоощадності та зростання ефективності виробництва, необхідною умовою підвищення якості та кількості продукції, появи нових товарів та послуг, що сприяє прогресивному розвитку і поліпшенню результатів роботи підприємств.

Таким чином, впровадження інновацій стає невід'ємною частиною виробничої та підприємницької діяльності.

Також необхідність інноваційного розвитку промислового комплексу України викликана високим рівнем інноваційного зростання в світовій економіці, та застарілою техніко-технологічною базою переробних підприємств. Активізація інноваційної діяльності вітчизняних переробних підприємств у напрямку ресурсоощадності стає ще актуальнішою у зв'язку з інтеграцією України в систему світового господарства та її вступом до Всесвітньої торгової організації.

Важливість цього процесу у відновному зростанні економіки України зростає з урахуванням кризових явищ економічної системи, обумовлених крім всього, ще і технічним відставанням промисловості України, що викликає необхідність переорієнтації виробничого потенціалу на створення конкурентоспроможних підприємств. Проте, на думку багатьох вчених, криза також як і стабільний стан, необхідний системі для її розвитку. Криза розглядається як переломний момент у розвитку системи, яка створює умови

та забезпечує простір для нового. Вона змінює тенденції життєдіяльності системи, руйнує її стійкість і радикальним чином оновлює. А інновації впливають на динаміку економічного зростання, відкривають нові можливості для розширення економіки, і в той же час, ослабляють можливість продовження цього розширення в традиційних напрямках.

Стратегічними цілями управління інноваційною діяльністю підприємства, спрямованою на ресурсоощадність, є зниження витрат ресурсів виробництва та підвищення його ефективності. Стратегічними інструментами служать: інноваційно-інвестиційна політика підприємства, нові знання і технології, нові основні виробничі фонди, капітал підприємства і фінансові ресурси, що забезпечують інвестиції в матеріальні і нематеріальні активи, ресурси виробництва. А ресурсоощадність, особливо в умовах ринкової кризи, викликає необхідність забезпечення заходів щодо зниження витрат виробництва. Тому, процес управління інноваційною діяльністю, спрямованою на заощадження ресурсів і забезпечення економічного зростання складається з наступних дій:

- аналізу та оцінки впливу інновацій на економічні показники підприємства;
- прогнозування величини показників р есурсомісткості та ефективності виробництва залежно від впровадження нововведень, їх оптимізації і планування;
- регулювання величини і структури інвестицій в інновації для досягнення цільових показників.

З метою забезпечення ефективності даного процесу на вітчизняних підприємствах повинні створюватися відповідні системи реалізації вказаних функцій, тобто необхідно приділяти окрему увагу створенню ефективного механізму інноваційного розвитку підприємства, як в теорії, так і на практиці.

Механізм інноваційної діяльності з ресурсоощадності ґрунтується на стратегічному плануванні, яке є алгоритмом дій, пов'язаних в просторі і в

часі, націлених на виконання стратегічних завдань, що виходять із стратегії підприємства. Дія механізму заснована на управлінні інноваційною діяльністю шляхом формування необхідного обсягу інвестицій за її напрямками, які вимірюються рівнем витрат на інновації і впливають на зниження ресурсомісткості та зростання ефективності виробництва, а також забезпечують поліпшення результатів роботи підприємства. Тому виявлення та пояснення закономірності зміни досліджуваних економічних показників під впливом чинників інноваційної діяльності, а також оцінка їх взаємозв'язку, можуть бути проведені за допомогою економіко-математичного моделювання на основі функції цілі.

Таким чином, за результатами дослідження можна зробити висновок, що доцільно розглядати інновації як впроваджені в процесі виробництва нововведення у вигляді інноваційних продуктів і технологій з метою скорочення витрат ресурсів підприємства та підвищення ефективності його функціонування, а ресурсоощадності як процес зниження витрат всіх видів виробничих ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових, капітальних та ін.), що забезпечує зростання ефективності виробництва, шляхом найбільш раціонального їх використання за рахунок оновлення техніко-технологічної бази та прогресивного розвитку підприємства.

Крім того, встановлені чинники інноваційної діяльності, що являють собою рівень витрат за напрямками інноваційної діяльності і впливають на ресурсомісткість та ефективність виробництва, дозволяють сформулювати систему показників витрат ресурсів виробництва і витрат на інновації, моделювати та прогнозувати взаємодію виробничої і інноваційної діяльності підприємства на основі цільових функцій, а також оптимізувати отримані результати. Що, у свою чергу, дає змогу створення механізму управління інноваційною діяльністю, яка забезпечує процес ресурсоощадності і сприяє поліпшенню результатів роботи підприємства відповідно до вимог сьогодення при входженні до ЄС.

Висновки до розділу 3

Сучасна інтенсивна система господарювання в умовах переробних підприємств характеризується високою енерговитратністю. Зростання витрат енергоресурсів не забезпечує пропорційного зростання продукції виробництва. Тобто традиційні чинники матеріального виробництва не відповідають вимогам сталого розвитку переробних підприємств. Визначальним чинником такого розвитку є формування інноваційних технологій на основі прогресивної економіки, інформації, що забезпечують синергетичний ефект у використанні ресурсів підприємств.

На заміну інтенсивній системі господарювання пропонуються альтернативні системи, які спрямовані на ресурсощадність. Не зважаючи на те, що альтернативні системи господарювання забезпечують нижчу рентабельність від традиційних, все ж їх використання носить перспективний характер, оскільки досягається умова екологізації природних екосистем.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі здійснено теоретичні узагальнення щодо вирішення наукової проблеми управління та організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств в постконфліктних умовах. Результати дослідження дозволили зробити наступні висновки та пропозиції теоретичного і науково-прикладного характеру:

1. Історичний розвиток ресурсоощадної діяльності переробних підприємств у контексті економічної науки віддзеркалює той факт, що використання ресурсів тривалий час мало антропоцентричний характер, розглядаючи ресурси як елемент для отримання максимального прибутку. Екстенсивне використання ресурсів в умовах адміністративно-командної системи було обґрунтовано існуючою, на той час, доктриною радянської науки, орієнтованою на зростання обсягів виробництва, у результаті чого було порушено гармонізацію відносин суспільства. Доведено необхідність в умовах ринкових трансформацій виробництва розробки концептуальних основ та механізмів розвитку ресурсоощадної діяльності переробних підприємств, в основі яких є інноваційні технології, які гармонійно поєднують інтенсифікацію виробництва, раціональне використання ресурсів і високу якість продукції.

2. Встановлено, що ресурсоощадна діяльність переробних підприємств являє собою систему технічних, технологічних, організаційних, економічних, соціальних заходів і засобів спрямованих на раціональне використання усіх видів ресурсів, виходячи з існуючого рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин з екологічно безпечним впливом на навколишнє середовище. Чинники управління та організації ресурсоощадною діяльністю справляють свій вплив лише в комплексі на основі об'єднання в оптимальному співвідношенні техніко-технологічних, організаційних і соціально-економічних чинників, що забезпечує сталий розвиток переробного виробництва у постконфліктних умовах.

3. Виявлено основні принципи управління та організації

ресурсоощадною діяльністю підприємств, зміст яких полягає у системності, комплексності, цілісності, довгострокової перспективи, нормативності, взаємовідповідальності, інформаційності, врахування вартості упущених можливостей, платності, економічного стимулювання, відшкодування збитків, «забруднювач сплачує». Встановлено, що реалізація ресурсоощадної діяльності досягається шляхом моніторингу, який включає такі етапи, як спостереження, аналіз, прогнозування змін, інформаційна підтримка управлінського рішення. У контексті аналізу даних моніторингу вдосконалено систему оцінки ефективності використання ресурсів на підставі показника, який являє собою відношення грошової оцінки ресурсу до вартості продукції. Запропоновано інтегральний показник ефективності використання ресурсного потенціалу як співвідношення обсягу виробництва до сукупних витрат кожного виду ресурсів.

4. Ретроспективний аналіз розвитку переробних підприємств показав, що в міру удосконалення засобів, розширення асортименту продукції і зміною соціально-економічних формацій суспільства вершиною деградаційних процесів став період соціалістичного способу господарювання, який знайшов своє продовження в умовах ринкової економіки. Такі деструктивні явища складають продовольчу і національну загрозу країні.

5. Однією з причин недостатнього ресурсного забезпечення переробних підприємств в постконфліктних умовах є диспаритет цін продукції аграрного сектора і промисловості. Для зменшення диспаритету цін держава повинна забезпечити рівні умови для функціонування господарства і промисловості. Стандарт середньої норми прибутку на продукцію повинен прийматися на рівні норми прибутку від промислового капіталу. Усунення диспаритету цін досягається завдяки протекціоністській політиці держави у формі державних програм, з відповідним їх фінансуванням, спрямованих на збільшення попиту на продукцію або зниження витрат виробництва, закупівлі або надання під нього кредиту для гарантування та підтримки цін, субсидування переробного

виробництва.

6. Запропонований організаційно-економічний механізм управління та організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств в постконфліктних умовах дозволяє вирішувати наступні завдання: оптимізувати витрати ресурсів на переробному підприємстві при виробництві нових видів продукції; здійснити моніторинг виробничих, соціальних, економічних та екологічних проблем, що виникають на підприємстві, вирішення яких можливе за рахунок інноваційних ресурсоощадних технологій; підвищити рівень та покращити умови продуктивності праці на підприємстві, за рахунок ресурсоощадних технологій; оцінити результати ресурсоощадності на підприємстві, як за окремими ресурсоощадними заходами, так і за видами ресурсів, визначати внесок окремих підрозділів підприємства та працівників у загальний результат ресурсоощадності; зацікавити працівників підприємства, перш за все проектувальників нових виробів, у постійному пошуку та реалізації резервів ресурсоощадності, шляхом створення ефективної системи заохочень; максимізувати прибуток переробних підприємств, підвищити рівень конкурентоспроможності продукції та посилити позиції підприємства на ринку за рахунок систематичного виявлення та використання наявних резервів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції: монографія / [М. Бетлій, О. Бородіна, Т. Зінчук та ін.] ; за ред. О. Бородіної. – Ужгород : ІВА, 2006. – 496 с.
2. Актуальные проблемы устойчивого развития: монография / [В . А. Акимов, Е. В. Бридун, М.Ю. Ватагин и др.] ; под общ. ред. И. В. Недина. – Киев : Знание Украины, 2003. – 405 с.
3. Амосов О. Ю. Проблема ресурсощадності в Україні та шляхи її вирішення / О. Ю. Амосов, Н. Л. Гавкалова // Теорія та практика державного управління / О. Ю. Амосов, Н. Л. Гавкалова, 2011. – Вип. 3 (34). – С. 1–5.
4. Амоша О. І. Концептуальні орієнтири промислової політики України (на середньострокову перспективу) [Електронний ресурс] / О. І. Амоша. – Режим доступу до ресурсу: [http:// www.nbuv. gov.ua/ portal/Soc_Gum/EProm/2008_43/st_43_01.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/EProm/2008_43/st_43_01.pdf).
5. Андрейцев В. І. Екологічне право і законодавство суверенної України: проблеми реалізації державної екологічної політики: монографія / В. І. Андрейцев. – Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2011. – 373 с.
6. Андрєєва Г. І. Економічний аналіз: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / Г. І. Андрєєва. – Суми: УАБС, 2007. – 230 с.
7. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз / В. Г. Андрійчук. – Київ : Київський національний економічний університет, 2006. – 292 с.
8. Андрушків Б. М. Економічна та майнова безпека підприємства та підприємництва. Антирейдерство: монографія / Б. М. Андрушків, Л. Я. Малюта, О. А. Сороківська та ін. – Тернопіль : Тернограф, 2008. – 424 с.
9. Ареф'єва О. В. Економічні засади формування потенціалу підприємства / О. В. Ареф'єва, Т. В. Харчук // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 7 (85). – С. 71–76.

10. Афонченкова Т. М. Формування економічного механізму енергозбереження сільськогосподарськими підприємствами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата економ. наук за спеціальністю 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Т. М. Афонченкова – Київ, 2008. – 22 с.

11. Бабенко В. О. Методика використання інформаційних технологій при стратегічному управлінні сільськогосподарських підприємств / В. О. Бабенко // Збірник наукових праць Харківського національного аграрного університету «Вісник ХНАУ» / В. О. Бабенко. – Харків : ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, 2009. – (Серія Економіка АПК і природокористування; вип. 11). – С. 60–68.

12. Базилевич В. Д. Страхова справа / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. – [5-те вид. стер.]. – Київ : Знання. – 2005. – 352 с.

13. Баканов М. И. Теория экономического анализа: учебник / М. И. Баканов, А. Д. Шеремет. – [4-е изд., доп. и перераб.]. – Москва : Финансы и статистика, 2006. – 416 с.

14. Банєва І. О. Особливості методики моніторингу ресурсів розвитку аграрних підприємств / І. О. Банєва // Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал. – № 3 (29), 2012.

15. Бачевський Б. Є. Потенціал і розвиток підприємства: навчальний посібник / Б. Є. Бачевський, І. В. Заблодська, О. О. Решетняк. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 400 с.

16. Беглиця В. П. Формування ідеологічного поля страхування як консенсусна умова розвитку інноваційної діяльності / В. П. Беглиця, О. Б. Кузьменко // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2007. – (Економічні науки; т. 64; вип. 51). – С. 60–64.

17. Безуглий М. Реформа аграрної галузі [Електронний ресурс] / М. Безуглий // Діловий вісник. – 2011. – № 1. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ucci.org.ua/synopsis/dv/2011/dv1109141.ua.html>.

18. Березін О. В. Теорія і практика забезпечення ефективного

використання потенціалу торговельних підприємств: монографія / О. В. Березін, Ю. В. Карпенко. – Полтава : ІнтерГрафіка, 2012. – 203 с.

19. Бистряков І. Природні ресурси як чинник активізації еколого-економічної діяльності / І. Бистряков // Економіст. – 2011. – № 4. – С. 18–22.

20. Бобылев С. Россия на пути антиустойчивого развития? / С. Бобылев // Вопросы экономики. – 2004. – № 2. – С. 43–54

21. Борисов А. Б. Большой экономический словарь / А. Б. Борисов. – Москва : ЗАО «Книжный мир», 2009. – 860 с.

22. Борисова В. А. Відтворення природного ресурсного потенціалу АПК: економічні аспекти / В. А. Борисова. – Суми : Довкілля, 2003. – 372 с.

23. Бутов А.М., Костецький В.В., Язлюк Б.О. Теоретичні основи сутності й змісту інновацій та інноваційної діяльності / А.М. Бутов, В.В. Костецький, Б.О. Язлюк // Галицький економічний вісник. – 2012. – №6 (39). – С. 52-65.

24. Бутов А.М. Формування ефективної системи управління логістикою на підприємстві / А.М. Бутов // Інноваційна економіка. Науково-виробничий журнал – 2014. – Випуск 6(55). – С. 211-216.

25. Бутов А.М., Костецький В.В. Особливості формування інвестиційних ресурсів підприємства в сучасних економічних умовах / А.М. Бутов, В.В. Костецький // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2015. – Випуск 15. – Частина 1. – С. 137-140.

26. Веклич О. О. Сучасний стан та ефективність економічного механізму екологічного регулювання / О. О. Веклич // Економіка України. – 2003. – № 10. – С. 62–70.

27. Веклич О. Підвищення стимулюючої ролі екологічного оподаткування в Україні / О. Веклич // Економіка України. – 2002. – № 12. – С. 29–37.

28. Виговська Г. П., Міщенко В. С. Концептуально-методологічні засади вирішення проблеми відходів в Україні [Електронний ресурс] / Г. П.

Виговська, В. С. Міщенко – Режим доступу до ресурсу:
<http://waste.ua/cooperation/2012/vigovska.html>

29. Виговська Г. П., Міщенко В. С. Нормативно-правове врегулювання рециклінгу матеріалів РВПС України [Електронний ресурс] / Г. П. Виговська, В. С. Міщенко – Режим доступу до ресурсу: <http://www.eco-mir.net/show/333/>

30. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК: теоретичні і практичні аспекти / [В . Трегобчук, А. Юзефович, Д. Крисанов та ін.]; відпов. ред. В. М. Трегобчук. – Київ : Інститут економіки НАНУ, 2003. – 259 с.

31. Віленчук О. М. Формування системи страхування екологічних ризиків / О. М. Віленчук. – Житомир : ДВНЗ «Державний агроекологічний ун-т». – 2007. – 260 с.

32. Вітвіцький В. В. Нормативна продуктивність – основа раціонального використання ресурсів / В. В. Вітвіцький // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 9. – С.43–50.

33. Вовк І. Аналіз механізмів ресурсоощадності на підприємствах машинобудівної галузі / І. Вовк, Ю. Вовк // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2009. – Вип. 1 (2). – С. 42–46.

34. Вовк І. Особливості формування організаційно-економічного механізму ресурсозбереження в умовах соціально-економічної трансформації підприємств / І. Вовк, О. Погайдак // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2012. – Вип. 2 (7). – С. 315–326.

35. Воронцов А. П. Ресурсозбережение в АПК: учебное пособие / А. П. Воронцов. – Москва : ЮРКНИГА, 2006. – 208 с.

36. Гагрень Ф. О. Моделювання паритетності в економічних стосунках між виробниками сільськогосподарської продукції та переробними галузями / Ф. О. Гагрень // Продуктивність агропромислового виробництва. економічні науки. Вип. 25. – 2014, С. 91-95.

37. Газуда М. В. Особливості функціонування механізму управління відтворювальним ресурсокористуванням / М. В. Газуда // Інноваційна

економіка. – 2010. – № 1 (15). – С. 39–42.

38. Газуда М. В. Управління використанням відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві: теорія і практика / М. В. Газуда // Агроінком. – 2014. – № 1-3. – С. 61–67.

39. Гайдуцький П. І. Формування та розвиток аграрного ринку / П. І. Гайдуцький// Економіка АПК. – 2004. – № 3. –С. 4–14.

40. Галіцин В. К. Системи моніторингу: монографія / Галіцин В. К. – Київ : К Н Е У , 2000. – 231с.

41. Гришова И. Ю. Аналитическое обеспечение управления структурой оборотных активов молокоперерабатывающих предприятий / И. Ю. Гришова, М. Ю. Щербата // Вектор науки ТГУ. Серия: экономика и управление. – Тольятти. – Россия. – 2013. –№ 2. – С. 23–26.

42. Гришова І. Ю. Вплив інституціональної структури на розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств / І. Ю. Гришова, О. О. Непочатенко // Економіка: реалії часу. – 2013. –№ 2 (7). – С. 47–51.

43. Гришова І. Ю. Зміцнення фінансової складової економічної безпеки підприємства / І. Ю. Гришова, Т. С. Шабатура // Облік і фінанси. – 2013. – № 1 (59). – С. 99–104.

44. Даниленко С. М. Аналіз сучасного стану та ефективності фінансового забезпечення наукових досліджень та інновацій в Україні / С. М. Даниленко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. – Кіровоград : Кіровоградський національний технічний університет, 2010. – (Економічні науки; вип. 17). –С. 215–223.

45. Данилишин Б. М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України: монографія / Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, В. М. Міщенко. – Київ : РВПС України, 1999. – 716 с.

46. Дацій О. І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України / О. І. Дацій. – Київ : Ін-т аграр. економіки, 2004. – 426с.

47. Дудолад А. С. Политика энергосбережения: межстрановой и региональный аспекты / А. С. Дудолад// Энергосбережение, энергетика,

енергоаудит. – 2006. – № 7. – С. 13–17.

48. Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 3. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.

49. Економічний аналіз / за ред. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир : ПП «Рута», 2003. – 680 с.

50. Єрмаков О. Ю. Напрямки раціонального використання ресурсів підприємств / О. Ю. Єрмаков, В. О. Герасіна. – Київ, 2006. – 502 с.

51. Жовтянський В. А. Стан виконання Комплексної державної програми енергоощадності та перспективи її послідовної реалізації / В. А. Жовтянський // Проблеми загальної енергетики. – 2000. – № 2. – С. 36 – 41.

52. Задольский А. Оценка эффективности деятельности предприятия / А. Задольский // Экономика Украины. – 1995. – № 12. – С. 79–81.

53. Закон України «Про внесення змін в Закон України «Про оподаткування підприємств» від 01.07.2004 № 1957–IV // Налоги и бухгалтерский учет. – 2004. – № 64 (726). – Август.

54. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/601-17>

55. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 22.12.2011 № 4218-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.

56. Закон України «Про інноваційну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>

57. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 № 40-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.

58. Закон України «Про лізинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1381-15>

59. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 01.12.98 N 284-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 2-3. – Ст. 20.

60. Земельний кодекс України: станом на 1 верес. 2012 р. / Офіц. текст.

– Київ : Паливода А. В., 2012. – 126 с. – (Кодекси України).

61. Іваненко А. П. Трансфер технологій як засіб сприяння сталому соціально-економічному і еколого-економічному зростанню України, фінансово-організаційний механізм його забезпечення / А. П. Іваненко // Механізм регулювання економіки, економіка ресурсокористування, економіка підприємства та організація виробництва. – Суми, 2003. – Вип. 4. – С. 83–101.

62. Інновації в Україні: пропозиції до політичних заходів (вересень 2011). – Київ : Фенікс, 2011. – 18 с.

63. Інноваційна діяльність в Україні: монографія / [А. М. Гуржій, Ю. В. Каракай, З. О. Петренко та ін.]. – КИЇВ : УкрШТЕІ, 2006. – 152 с.

64. Інноваційна політика: навчальний посібник / [Б. М. Андрушків, Ф. В. Бортняк, Ю. Я. Вовк та ін.] ; за заг. ред. Б. М. Андрушківа. – Тернопіль : ТЗОВ «Терно-Граф», 2012. – 484 с.

65. Інноваційно-комплексні шляхи розвитку малого підприємництва: монографія / [Андрушків Б. М., Крамар І. Ю., Мариненко Н. Ю. та ін.]. – Тернопіль : ТНТУ ім. І. Пулюя, 2011. – 343 с.

66. Кабанов А. І. Роль держави та ринкових механізмів у здійсненні інноваційного розвитку вугільної галузі / А. І. Кабанов, Ю. З. Драчук, О. М. Єременко // Економічний вісник Донбасу. – 2007. – № 4 (10). – С. 4–11.

67. Качинський А. Б. Сучасні проблеми екологічної безпеки України / А. Б. Качинський. – Київ, 1994. – 48 с.

68. Кирич Н. Б. Досвід ФРН у вирішенні екологічних проблем та у впровадженні нетрадиційних джерел енергії / Б. Ф. Бойко, Н. Б. Кирич, О. В. Сінгалевич. – Тернопіль : ОДА, 1997. – С. 8–15.

69. Кирич Н. Б. Інноваційна діяльність в умовах міжнародного науково-технічного співробітництва. / Н. Б. Кирич, Н. Є. Юрик // Інноваційна економіка. – 2010. – № 4 (18). – С. 8–13.

70. Кирич Н. Б. Інноваційна діяльність підприємств та організацій як метод стабілізації економіки регіонів України / Н. Б. Кирич, Б. М.

Андрушків, О. Б. Погайдак // Вісник економічної науки України. – 2009. – № 1 (15). – С. 23 – 25.

71. Кінаш І.А. Аналіз енергоощадності машинобудівних підприємств України / І.А. Кінаш // Інноваційна економіка: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – № 8 [34] , 2012. – С. 34–40.

72. Кінаш І.А. Аналіз ресурсного потенціалу переробних підприємств / І.А. Кінаш // Інноваційна економіка: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – № 4 [30] , 2012. – С. 90–96.

73. Ковалко М. П. Енергозбереження – пріоритетний напрямок державної політики України / М. П. Ковалко, С. П. Денисюк. – Київ : УЕЗ, 1998. – 506 с.

74. Ковальова Ю. О. (Крихтіна Ю. О.) Критерії комплексної економічної оцінки ефективності ресурсозберігаючих технологій на залізничному транспорті та по господарству сигналізації і зв'язку / Ю. О. Ковальова (Ю. О. Крихтіна) // Вісник ХНУ ім. Каразіна. – 2002. – № 551, Ч. 2. – С. 79– 83.

75. Козаченко А. В. Принципиальные подходы к организации управления знаниями в современных предприятиях / А. В. Козаченко, О. В. Гуськова // Прометей. – Донецьк : СПТОВ «ДЕГІ», ІЕПІ НАНУ, 2003. – Вип. 3 (12). – С. 95–105.

76. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посібник. / Н. С. Краснокутська. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.

77. Краснокутська Н. С. Управління потенціалом торговельного підприємства: монографія / Н. С. Краснокутська. – Харків: ХДУХТ, 2012. – 322 с.

78. Ліпич Л. Г. Формування стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств: монографія / Л. Г. Ліпич, А. О. Фатенок-Ткачук. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Л. Українки, 2010. – 220 с.

79. Матвійчук Л. Ю. Економічний аспект раціонального використання

та охорони туристичних ресурсів / Л. Ю. Матвійчик // Вісник Сумського державного університету. – 2011. – № 2. – (Серія Економіка). – С. 28–38.

80. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон М. Альберт, Ф. Хедоури. – Москва : Дело, 2002. – 704 с.

81. Методика підрахунків збитків від спалювання поживних решток / [С. Ю. Булигін, Д. О. Тимченко, Н. В. Байрак та ін.]. – Харків : ІГА, 2000. – 18 с.

82. Половникова С. Ю. Необхідність ресурсоощадної економічної моделі ринкових форм в Україні / С. Ю. Половникова // Теорії мікромакроекономіки: зб. наук. праць. – Київ : Академія муніципального управління, 2001. – Вип. 8. – С. 55–59.

83. Прикладна економіка: Навчальний посібник / Б.О. Язлюк, Р.Б. Гевко, Ю.В. Дзядикевич, А.М. Бутов. – Тернопіль: Крок, 2016. - 288 с.

84. Ресурсозбереження та економічний розвиток України: Формування механізмів переходу суб'єктів господарювання України на базі ресурсозберігаючих технологій: монографія / з а з а г . ред. І. М. Сотник. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 551 с.

85. Ресурсономіка – новітня наука в системі виживання людства / Б.М. Андрушків, Н. Б. Кирич, І. І. Стойко, І. П. Вовк, Ю. Я. Вовк.

86. Ресурсономіка: теоретичні та прикладні аспекти: монографія / [Б. М. Андрушків, Ю. Я. Вовк, О. Б. Погайдак та ін.]. – Тернопіль : ТЗОВ «Терно-граф», 2012. – 456 с.

87. Ресурсоощадності. Порядок встановлення показників ресурсозбереження у документації на продукцію: ДСТУ 3052-95 (ГОСТ 30167-95). – [Чинний від 1997.01.01]. – Київ : Держстандарт України, 1996. – 61 с. – (Національний стандарт України).

88. Ресурсосбережение: эколого-экономический аспект / [Н. И. Конищева, Н. А. Кушнирович, Л. В. Рожков и др.]. – Киев : Наукова думка, 1992. – 212 с.

89. Таранюк К. В. Розвиток фінансового механізму еколого-

збалансованого розвитку регіону / К. В. Таранюк // Вісник СумДУ. – 2009. – № 2. – (Серія Економіка). – С. 144.

90. Топіха І. Н. Економіка аграрних підприємств: курс лекцій / І. Н. Топіха. – Миколаїв : Видавничий відділ МДАУ, 2005. – 317 с.

91. Турченко Д. К. Формирование энергосырьевой безопасности Украины: монографія / Д. К. Турченко. – Донецк: НАН України. Інститут економіки промисленості, 2007. – 348 с.

92. Хвесик М. А. Економіко-правове регулювання природокористування / М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, Ю. П. Кулаковський. – Київ : Кондор, 2004. – 524 с.

93. Хвесик М. А. Інституціональна модель ресурсокористування в умовах глобальних викликів: монографія / М. А. Хвесик, В. А. Голян. – Київ : Кондор, 2007. – 480 с.

94. Шкарабан С.І. Діагностика і прогнозування фінансово-господарського розвитку акціонерного товариства : монографія / С. І. Шкарабан, Б. М. Корецький, О. В. Ярощук. – Тернопіль: ТАЙП : Рада, 2010. – 300 с.

95. Шляхи і методи прийняття управлінських рішень (психологічні аспекти менеджменту) / Б. М. Андрушків, Н. Б. Кирич, В. А. Паляниця, В. А. Мельник // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. – Кіровоград: Кіровоградський національний технічний університет, 2009. – (Економічні науки; вип. 16). – С. 11–14.

96. Штельма Н. О. Комунікативне активізування машинобудівних підприємств / Н.О. Штельма // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму, 2010. – Т.2. – № 1(3). – С. 378 – 383.

97. Штельма Н. Основні помилки та правила створення ефективної реклами / Штельма Н. О. // Галицький економічний вісник. – Тернопіль: Вид-во НТУ ім. Івана Пулюя, 2009. – № 2 (23). – С. 71 – 75.

98. Штельма Н.О. Маркетингові комунікації ХХІ століття / Штельма Н. // Галицький економічний вісник. – Тернопіль: Вид-во НТУ ім. Івана Пулюя, 2010. – №1 (26). – С. 61– 65.

99. Штельма Н.О. Прикладні аспекти вдосконалення маркетингової комунікаційної політики підприємств агропромислового виробництва/ Н.О. Штельма . // Український журнал прикладної економіки, 2016. – Т. 1, №3. – С. 109-115.

100. Штельма Н.О. Різноманітність засобів маркетингової комунікаційної політики / Н.О. Штельма // Наука й економіка: науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. – Хмельницький: Вид-во державного центру науково-технічної і економічної інформації, 2010. – № 2 (18). – С. 146 – 150

101. Щербак В. Г. Управління персоналом підприємства: наукове видання / В. Г. Щербак. –Харків : ХНЕУ, 2005. – 220с.

102. Язлюк Б. Інноваційно-інвестиційна практика: теорія та методика: Монографія / Б. Язлюк // Деп. в ДНТБ України, Академія соціального управління. - Тернопіль, 2010. - 223 с.

103. Язлюк Б. О. Методика оцінки економічної ефективності реальних інвестиційних проектів. "Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації" // Зб. тез доповідей Четвертої Міжнар. наук.-практ. конф. (22-23 лютого 2007 р.). – Тернопіль: Економічна думка, 2007. – Секція 5, ч. 2. – С. 595-597.

104. Язлюк Б. О. Методика оцінки рівня згладжування економіко-інституціональної й соціально-економічної асиметрії розвитку внутрірегіональних територій/ Б. О. Язлюк//Збірник наукових праць Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2014. – Вип. 37. – Частина І. – С. 19–26 [Серія: Економічні науки.]

105. Язлюк Б. О. Теорія і практика оцінки економічної ефективності інвестиційно-інноваційного бізнес-портфеля / Б.О. Язлюк, В.С. Здреник // Вісник ЖДТУ. - 2011. - № 1 (55). - С. 199-202.

106. Язлюк Б. Стратегічне управління інвестиційно-інноваційним бізнес-портфелем підприємства у сфері малого підприємництва / Б. Язлюк // Галицький економічний вісник. — 2011. — №2(31). — с. 56-63
107. Язлюк Б. Стратегія інноваційної безпеки як подолання асиметрії конкурентоспроможності підприємств у міжрегіональному розвитку / Б. Язлюк // Зб.наук. праць молодих вчених Наука молода. – Тернопіль: Економічна думка, – 2012. – Вип. 18. – С. 178-184.
108. Язлюк Б. Управління диверсифікацією в контексті реалізації інвестиційно-інноваційної стратегії розвитку підприємств / Язлюк Б. // Галицький економічний вісник. — 2010. — №4(29). — с.86-91
109. Язлюк Б. Формування і управління інвестиційними ресурсами на підприємстві (фірмі) / Б. Язлюк // Матеріали восьмої наукової конференції Тернопільського державного технічного університету ім. Івана Пулюя (Тернопіль, 11-12 травня 2004 р.). — Тернопіль, 2004. — С. 225.
110. Язлюк Б. Формування оптимального інвестиційно-інноваційного портфеля / Борис Язлюк // Наукові записки : зб. наук. праць каф. екон. аналізу ТНЕУ. — Тернопіль, 2006. — Вип. 16. — С. 204-207.
111. Язлюк Б. Формування фінансового забезпечення інвестиційних проектів у світлотехнічній галузі / Борис Язлюк // Наукові записки : зб. наук. праць каф. екон. аналізу ТДЕУ. — Тернопіль, 2006. — Вип. 15. — С. 227-230.
112. Язлюк, Б. О. Основні управлінські технології при формуванні та реалізації інвестиційно-інноваційного бізнес-портфеля в умовах невизначеності майбутньої економічної ситуації / Б. О. Язлюк // Фінансова система України. – 2012. – Вип. 19. – С 459-465 [Серія : економіка].
113. Язлюк, Б. О. Теоретичні основи сутності та змісту соціально-економічної безпеки / Б. О. Язлюк // Економічний аналіз. – 2014. – Том 16. – № 1. – Вип. 1 – С. 149-154.
114. Ярощук О. Аналіз структури капіталу підприємства / О. Ярощук // Економічний аналіз. – 2009. – № 4. – С. 341-349.

115. Ярощук О. Особливості застосування стандартних фінансових критеріїв оцінки ефективності інвестиційних проектів / О. Ярощук // Економічний аналіз. – 2010. – Вип. 7. – С. 219–223.

116. Ярощук, О. В. Аналіз системи економічної безпеки підприємства / Олексій Вікторович Ярощук // Наука молода. - 2011. – № 15-16. - С. 378-381.

117. Ярощук, О. В. Аналітичне обґрунтування рішень в системі корпоративного захисту бізнесу від поглинань / Олексій Вікторович Ярощук, Ірина Дмитрівна Ярощук // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2014. – Том 17. – № 2. – С. 136-154. – ISSN 1993-0259.

118. Ярощук, О. В. Дохідний підхід до оцінювання вартості компанії / Олексій Вікторович Ярощук // Наука молода. - 2012. – № 18. - С. 192-195.

119. Ярощук, О. В. Концепції визначення вартості власного капіталу акціонерного товариства [Текст] / Олексій Вікторович Ярощук // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо- поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2013. – Том 14. – № 3. – С. 236-240. – ISSN 1993-0259.

120. Ярощук, О. В. Корпоративний контроль та методи його захисту / Олексій Вікторович Ярощук // Наукові записки : зб. наук. праць / Тернопільська академія народного господарства; редкол. : С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Тернопільська академія народного господарства, 2006. – Випуск 15. – С. 142-154.